

TARTALOM

KISEBBSÉGI ÖNSZERVEZŐDÉS

PACH JÁNOS: MIRE JÓ NEKÜNK AZ AUTONÓMIA (FOGALMA)?	7
FODOR JÁNOS: ERDÉLYI MAGYAR ÚTKERESÉS ÉS POLITIKAI ÖNSZERVEZŐDÉSI FORMÁK AZ IMPÉRIUMVÁLTÁS IDŐSZAKÁBAN	33
TONK MÁRTON: ADALÉKOK A ROMÁNIAI MAGYAR FELSŐOKTATÁSI STRATÉGIÁHOZ: DEMOGRÁFIAI, OKTATÁSPOLITIKAI, NEMZETPOLITIKAI KIHÍVÁSOK	49

MŰHELY

KOVÁCS KLÁRA – PALLAY KATALIN: KÁRPÁTALJAI MOBILIS HALLGATÓK IDENTITÁSTUDATÁNAK VIZSGÁLATA A NEMZETKÖZI ELŐKÉSZÍTŐ INTÉZET PÉLDÁJÁN	65
---	----

DIASZPÓRAINTERJÚK

„...A DIASZPÓRÁBAN MŰKÖDŐ SZERVEZETEK LEGTÖBBJÉT CSERKÉSZEK ALAPÍTOTTÁK” – LENDVAI-LINTNER IMRÉVEL GAZSÓ DÁNIEL BESZÉLGET	83
---	----

RESUME	101
--------	-----

SZÁMUNK SZERZŐI	105
-----------------	-----

PACH JÁNOS

MIRE JÓ NEKÜNK
AZ AUTONÓMIA (FOGALMA)?

Európa-szerte aktuális kérdés az „etnokulturális sokféleség dilemmája”¹, vagyis, hogy miként lehet a különféle kisebbségi csoportok számára egyenlő bánásmódot biztosítani, kulturális elismerésüket megvalósítani „arany középpútként”, tehát úgy, hogy azáltal a kisebbségeknek tényleges kulturális önrendelkezése legyen, de eközben a nemzetállam integritása se kerüljön veszélybe. A kérdéskör időszerűségét továbbra is az adja, hogy az államhatárok a legtöbb esetben nem egyeznek meg az etnikai határvonalakkal, ahogyan egyébként az adott államon belüli régiók esetében is csak ritkán esnek egybe a területi és kulturális határok.² Ha ugyanis alaposabban szemügyre vesszük szűkebb térségünk, vagy akár más európai kultúrrégiók nyelvi-etnikai térképét, akkor meggyőződhetünk róla, hogy az egyes államok közti választóvonalak korántsem vitathatatlanok, hanem jórészt az etnikai szórtság és a heterogenitás jelzőivel jellemezhetők. E problémakör eklatáns példázata az EU is, amely összalakosságának mintegy tizede, közel 40 millió ember anyanyelve eltér saját országa többségi nyelvétől.³

Minthogy a kisebbségek döntéshozatalba való befogadása és hatékony közéleti részvétele a *területi és nem területi autonómia* különböző formáival és fokozataival valósulhat meg, a dolgozatban⁴ e két fogalom elméleti kereteit járom körbe. Az autonómia fogalmának eltérő megközelítéseit összegezve bemutatom a területileg egy helyen élő, illetve a szétszórtnan élő

1 Roshwald, Aviel: Between Balkanisation and Banalisation: Dilemmas of Ethno-Cultural Diversity. In: Smith, David J. – Cordell, Karl (eds.): *Cultural Autonomy in Contemporary Europe*. Routledge: London – New York, 2008. 29–42, itt: 37.

2 Bauböck, Reiner: *Területi vagy kulturális autonómiát kapjanak a nemzeti kisebbségek? Pro Minoritate* 2002/Nyár, 139–174, itt: 149.

3 Vizi Balázs: *Európai kaleidoszkóp. Az Európai Unió és a kisebbségek*. L'Harmattan: Budapest, 2013. 11. és 75.

4 Jelen dolgozat Pach János „A nem területi autonómia magyar modellje. Értékelés a hatékony közéleti részvétel fogalmi aspektusai, régiós példái és a Magyarországon élő nemzetiségek parlamenti képviseletének szemszögéből” című disszertáció elméleti fejezete alapján készült. A szerző okleveles szociológus-politológus, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Interdiszciplináris Doktori Iskola Politikatudományi Doktori Programjában szerzett doktori fokozatot 2019-ben summa cum laude minősítéssel.

közösségek számára alkalmazható megoldásokat, vagyis a területi és nem területi autonómia különféle változatait, részletesen foglalkozom a nem területi autonómia történelmi előzményeivel, a hozzá kapcsolódó fogalmi sokféleséggel. Értelmezem a különböző koncepciókat (*személyi elvű, kulturális, funkcionális és adminisztratív autonómia*), továbbá tárgyalom a nem területi autonómia lehetséges megvalósulási formáit a konzultatív testületektől a kulturális és oktatási intézményeken, a politikai képviseleten át az önkormányzás különböző módjaiig. Végül választ keresek arra a kérdésre, vajon az autonómia rendkívül heterogén fogalomrendszere megfelelő támpontokat kínál-e a kisebbségek problémáinak megismeréséhez, megértéséhez és kezeléséhez, hovatovább a tárgyalt szakirodalom önálló paradigmává válásához.

Előzmények

A közép- és kelet-európai térségben jellemzően már jóval az állampolgári közösségi létformát megelőző korokban egymással összekapcsolódva, identitásuk átfedésében éltek szülőföldjükön a különféle népek, amelyek a nemzátállamok létrejöttének korától egyre inkább egynemzetű államok építéséhez fogtak a korábban eltérő nyelvjárásokat beszélő etnikai csoportok integrálásával, asszimilálásával vagy éppen kiszorításával. Majd az integráció kisebb-nagyobb fokán álló többnemzetiségű közösségek etnokulturális csoportjai maguk is a politikai nemzetek útjára kívántak lépni saját nemzetállamaik létrehozása érdekében.⁵ Ám az etnikai alapon értelmezett nemzetállami modell a XIX. századi születésétől fogva számos területi-humanitárius konfliktuson keresztül a XX. század elejére jelentős katarzishoz vezetett.

A nemzeti kisebbségek kollektív jogainak kérdései az első világháborút követően kerültek középpontba, a Habsburg, Orosz, Német és Oszmán Birodalmak összeomlásával. E régiókban ugyanis (Nyugat-Európától eltérően) a nemzetek mint etnikai és kulturális közösségek fejlődtek és kevésbé mint politikai közösségek, ennek függvényében Keleten és Nyugaton eltérő társadalmi konstrukciók alakultak ki.

A kulturális és politikai nemzetfelfogás közti dichotómiát Friedrich Meinecke német történész alkotta meg.⁶ Meinecke a politikai és kulturális nemzetkép lényegi különbségét

5 Kis János: A kisebbségi kérdés az új világrendben. *Beszélő*, 2002, 7 (4). 34–48, itt: 34–36. Letöltés helye: <http://beszelo.c3.hu>; letöltés ideje: 2018. 08. 19.

6 Meinecke, Friedrich: *Cosmopolitanism and the National State*. Princeton University Press: Princeton, NJ, 1970.

abban látta, hogy míg a kultúrnemzetek (*Kulturnation*) az etnicitással, a közös származástudattal, természetes hovatarozással kultúralapú nemzeteket teremtettek, addig az akaratalapú nemzetépítés francia republikánus modelljében (*Staatsnation*) az intézmények univerzalitása tekinthető a nemzetépítés fundamentumának, amely szerint adott állam bármely állampolgára a nemzet tagja lehet.⁷ E felosztásra aztán a későbbiekben jelentős előítéletek épültek (a keleti etnikai államok idegengyűlölők, míg a nyugati polgári nemzet-államok jóindulatúak, „színvakok”), amelyek napjaink európai kisebbségpolitikájából is jól ismert toposzok, s többek közt az EU keleti tagállamaival szembeni *kettős mérce*⁸ okai közt is fellelhetők.

Az első világháború utáni békeszerződések minden nemzetnek saját államot igyekeztek adni. Ez az elv ugyanakkor csak részben teljesülhetett a terület komplex etnikai jellegzetességének következtében. A létrejövő államok nem nyugati értelemben vett nemzetállamok lettek, hanem plurális társadalmú államok. Ez a sokféleség pedig, David J. Smith olvasatában, a további politikai konfliktusok forrásává vált.⁹ A politikaelmélet sokáig ragaszkodott ahhoz az elképzeléshez, hogy a liberális demokráciát egységes nemzetállamok keretein belül lehet megvalósítani. Ez a klasszikus nemzetállami elgondolás magában hordozza a kulturális homogenitás implicit feltételezését is, ami azt jelenti, hogy egy hivatalos nyelv és az egységes szociokulturális sajátosságok jellemzik az államot. Ugyanakkor a kulturálisan homogén liberális demokratikus nemzetállam elképzelése mindig is csak egy elképzelt ideál volt, és a XX. század eleje óta ennek központi elemeit mind elméletben, mind a gyakorlatban megkérdőjelezi egy jóval plurálisabb kiindulópontú liberális elképzelés, amely az etnikai-kulturális sokféleség figyelembe vételén alapszik. E megközelítés szerint az egyenlő állampolgárokból álló egységes politikai közösséget a kisebbségeknek biztosított speciális jogokkal szükséges elérni, például kulturális és oktatási intézmények, vagy a kisebbségi nyilvános nyelvhasználat biztosításával.¹⁰

A második világháborút követően aztán a kisebbségi autonómia és kisebbségi jogok kérdése eltűnt a nyugat-európai diskurzusból, ettől fogva ugyanis a kollektív csoportjogokról az egyéni emberi jogokra helyeződött át a hangsúly. Ez a helyzet aztán bizonyos nyugat-európai országokban megjelenő szubállami nemzeti mozgalmak megjelenésével megváltozott,

7 Vö: A. Gergely, 2017; Losonczi, 2002; Nagy, 2011; Pach, 2015.

8 Nagy Noémi: Kettős mérce az Európai Unió kisebbségvédelmi politikájában. In: Ádám Antal (szerk.): *PhD tanulmányok 10.* Pécsi Tudományegyetem Állam és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája: Pécs, 2011. 299–322. Letöltés helye: www.nytud.hu; letöltés ideje: 2018. 05. 12. Lásd még Vizi, 2013.

9 Smith, David J.: *Minority Territorial and Non-Territorial Autonomy in Europe: Theoretical Perspectives and Practical Challenges.* In: Kántor, Zoltán (ed.): *Autonomies in Europe.* Nemzetpolitikai Kutatóintézet – L'Harmattan, Budapest, 2014, 15–23, itt: 16. Letöltés helye: www.bgazrt.hu; letöltés ideje: 2018. 05. 08.

10 Uo. 15.

ezek ugyanis ismét kollektív alapú igényeket támasztottak a nagyobb önrendelkezés érdekében. A hidegháború végét követően ezek az igények további lendületet vettek, amikor is a *pax sovietica* által rögzített hivatalos államközi rend a kommunista rezsimek összeomlásával és a demokratizálódási folyamatok kezdetével megnyílt az út a kisebbségi politikai kérdések újraértelmezéséhez a közép- és kelet-európai országokban.¹¹ Georg Brunner felhívja a figyelmünket arra, hogy az egykori Szovjetunió és Jugoszlávia mesterséges képződményein létrejövő több tucatnyi államban olyan egymásba fonódó folyamatok indultak el, mint a totalitarizmus miatt megtorpanó nemzetállami megkésetttség ledolgozásának igénye, a gazdasági természetű problémák kezelése és a demokratikus pluralizmus kiépítése. Mindezek pedig jelentős feszültséggócá alakították a kelet-európai térséget. Brunner a XX. század igazságtalanságai (például Kelet-Európa térképének újrarajzolása vagy a rendszerváltást követő délszláv válság) kapcsán a nyugati hatalmak erkölcsi és politikai kudarcáról, történelmi tévedéseiről beszél, amelyek a kelet-európai népek önrendelkezési jogát megsértő hibás döntésekben érhetők tetten.¹² Brunner ezen államok etnikai konfliktusainak kezeléséhez a kisebbségek *területi autonómia* útján történő önrendelkezésének biztosítását, valamint a kisebbségeknek az őket érintő politikai döntésekbe való bevonásához a *személyi autonómiát* javasolja megvalósítani.¹³

Az autonómia kérdésének szisztematikus áttekintése

Mára a kisebbségek közéletben való részvétele jól megalapozott és széles körben elismert joggá vált,¹⁴ a *hatékony részvétel* a területi és nem területi autonómia különböző formái és fokozatai által valósulhat meg. Az alábbiakban ezért az autonómia fogalmának általános értékelését követően e két további fogalmat járom körbe.

Vizi Balázs az autonómia fogalmát tárgyalva Brunner és Küpper definíciójából indul ki: „*A kollektív jogok kérdések széles körét ölelhetik fel, amelyek fontosak a kisebbségek számára. Ha a kollektív jogok az önrendelkezés valamilyen lényegi formájához vezetnek*

11 Uo. lásd még Brunner, Georg: *Nemzetiségi kérdés és kisebbségi konfliktusok Kelet-Európában*. A Magyarországi Kutatás Könyvtára XVII. Teleki László Alapítvány: Budapest, 1995.

12 Uo. 41–46.

13 Uo. 53–58.

14 Lásd még Vizi Balázs: Does European Integration Support Minority Quest for Autonomy?: Minority Claims for Self-Government and Devolution Processes in Europe. In: Kántor, Zoltán (eds.): *Autonomies in Europe: Solutions and challenges*. Nemzetpolitikai Kutatóintézet (NPKI) – L'Harmattan: Budapest, 2014, 25–36, itt: 29.

(politikai, kulturális vagy egyéb), akkor autonómiává válnak.”¹⁵ E definícióból kiindulva azt mondhatjuk, hogy az autonómia bármely formájának legfőbb kritériuma az, hogy a kisebbségi kérdések tekintélyes körére különleges törvénykezés vonatkozzon, és e jogokat a kisebbség saját felelőssége alatt gyakorolhassa. Kántor Zoltán az autonómia fogalmát tárgyalva megállapítja, hogy az elsődlegesen valamilyen önkormányzatiságot, önállóságot jelent, illetve az a legmagasabb jogi státus, amelyet a kisebbségek az államon belül elérhetnek, hiszen az autonómia intézménye által a hatalom majd minden komponense átadhatóvá válik.¹⁶

Mind Vizi, mind Kántor – a nemzetközi szakirodalommal összhangban – konstatálja, hogy a nemzeti törvényalkotásban autonómiát garantáló jogi elrendeződések csoportosíthatók aszerint, hogy emberek egy csoportjának személyi elven biztosítják az autonómiát – közismerten személyi elvű autonómia, Kántor szóhasználatában személyi (kulturális) autonómia –, avagy egy terület számára és e területen élő emberek számára biztosítják azt területi autonómiaként.¹⁷ Míg a *nem területi autonómia* (a továbbiakban NTA) nem területhez, hanem személyek szabad választásához kötődik, ezért a területileg szétszórtnan, szórványban élő közösségek esetében hordoz kedvező lehetőségeket, a *területi autonómia* (a továbbiakban TA) a területileg egy helyen élő közösségek számára kínálhat megfelelő megoldást. A személyi autonómia előnye, hogy egyéni választás függvénye és nem keletkeztet újabb kisebbségeket, míg hátránya a TA-hoz képest, hogy nagyobb lélekszámú közösségek esetén nehezen megvalósítható.¹⁸ Ám a TA hátránya, hogy azon közösségek tagjaira is vonatkozik (többség a kisebbségben vagy egyéb kisebbségi csoportokra), akik kivonnák magukat a TA hatóköre alól.

Utóbbi dilemmát, vagyis azt, hogy területi autonómiát vagy kulturális autonómiát¹⁹ kapjanak-e a nemzeti kisebbségek, Rainer Bauböck tárgyalja behatóan. Bauböck szerint első megközelítésként vonzó megoldást jelenthet a kulturális autonómia, hiszen a szabad identitásválasztás önkéntes, egyéni csatlakozási (és kilépési) lehetőséget biztosít, illetve a nem területi alapon való szerveződés védelmet nyújt a domináns helyzetben lévő csoportok erőszakos asszimilációjával szemben. Továbbá a területiség jelentőségének posztmodern társadalmakban megfigyelhető elhalványulásával (*detrterritorializáció*) egyre inkább

15 Saját fordítás Brunner, Georg – Küpper, Herbert: European Options of Autonomy. In: Gál, Kinga (ed.): *Minority Governance in Europe*. LGI-ECMI: Budapest, 2002, 11–36, itt: 19. (Hivatkozta Vizi, 2014: 28.)

16 Kántor Zoltán: Autonómia: cél vagy eszköz? *Századvég*, 2016, Új folyam (82), 5–10, itt: 5–6. Letöltés helye: www.szazadvég.hu; letöltés ideje: 2018. 05. 18.

17 Uo. 5. lásd még Vizi, 2014: 28.

18 Kántor, 2016: 6.

19 Rainer Bauböck a kulturális autonómia fogalmával írja le az NTA-t, amelyet nem bont további kategóriákra.

válóra válthatók a nem területi szuverenitáson nyugvó kormányzati formák, amelyek összességében stabilizálhatják a soknemzetiségű államokat.²⁰

Ám egy alaposabb vizsgálatot követően jelentős kételyeink támadhatnak e modellel szemben, és a területi autonómia sokkal jobb választásnak tűnhet, ugyanis e modellek esetében sokkal stabilabb közigazgatási-politikai határok alakulnak ki, amelyek a kulturális törésvonalaknál is átjárhatóbbak. Bauböck a liberális és/vagy konszociális demokráciákat aktív és vitális civil társadalmakként írja le, amelyekben a szabad identitásválasztás alapján létrejövő önkéntes társulások puha, ámde sűrű szövetű és nem könnyen megváltoztatható határvonalakat hoznak létre. Ezzel szemben a hatalom területi megosztása révén kialakított belső közigazgatási határok ugyan stabilak, de sokkal könnyebben átjárhatók, alakíthatók. Továbbá a kisebbségi önkormányzatokból felépülő területi autonómia mellett szóló érvelést erősíti az a tény, hogy e testületekben,²¹ föderációkban könnyebben azonosulhatnak a kisebbségi nemzet tagjai a „nyitott politikai kultúra és polgári nemzettudat által fémjelzett értékrendszerrel”. Bauböck arra hívja fel a figyelmünket Arend Lijphart alapján,²² hogy területi és testületi autóriák is megkülönböztethetők (a TA és NTA dichotómiájához hasonlóan). Ezek alapján az autonómia entitásainak felosztási módján van a hangsúly: a választóvonalak úgy kerülnek meghatározásra, hogy az állami szintű kisebbségek regionális többséggé változtathatók a politikai autonómia elérése érdekében, illetve a lakosság felosztása „egymást kölcsönösen kizáró nemzeti közösségek” kialakítása mentén zajlik, amelyek a szórványletét feltételezik, s a kisebbségek különböző, testületi autonómiával rendelkező intézményekhez juttatását eredményezik.²³

E gondolatmenet alapján a kulturális autonómiával szembeni legfőbb aggály éppen az, hogy megerősíti az egyes nemzetiségi csoportok közötti törésvonalakat. A területi autonómia ellen szóló legerősebb ellenérv pedig az, hogy az a szecessziót megelőző lépcsőfoknak tekinthető, vagyis a kisebbségek elszakadását segítheti elő. Miután Bauböck mérleget von e két megoldás között, a területi autonómia mellett foglal állást, ám hozzáteszi, hogy az öngazgatásért cserébe a kisebbségek kötelezettsége az állam integritásának megőrzése, vagyis az állammal szemben lojalitásukkal szükséges adózniuk.²⁴ De meglehet, hogy Bauböck elemzése nem tekint túl a konszociális demokráciák horizontján, amely rendszer sikerét a különböző társadalmi szegmensekkel kötött „üzlet” szavatolja, ami az etnikai partikularitások politikai önállóságának leszerelésére irányul.

20 Bauböck, 2002: 139–140. és 167.

21 Uo. 140.

22 Lijphart, Arend: *Democracies. Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-One Countries*. Yale University Press: New Haven, 1984. 183–185.

23 Bauböck, 2002: 140.

24 Uo. 168.

Az autonómiák célja a kisebbségek belső önrendelkezésének megteremtése, azaz, hogy az őket érintő kérdésekről saját maguk dönthessenek. Ám az önállóság formai és tartalmi ismérvei széles palettán helyezhetők el a konszociális demokráciákban a közvetett módszerektől a pozitív diszkrimináción és megerősítő intézkedéseken (*affirmative action*) és a valóban speciális intézkedéseken át egészen a szecesszió jogáig.²⁵

Ruth Lapidoth az autonómia kérdésének első szisztematikus áttekintését²⁶ végzi, amelynek során öt kategóriába sorolja az akadémiai konszenzus szerint az autonómia koncepcióját, amelyet Tove H. Malloy a következők szerint vázlatol:²⁷ (1) jog a saját belátás szerinti eljáráshoz; (2) függetlenség; (3) decentralizáció; (4) kizárólagos hatáskörök a törvényhozás, az adminisztráció és a bírászkodás specifikus területein; (5) korlátozott önrendelkezés. A magyar szakirodalomban megjelenő személyi vagy kulturális autonómia kategóriájára Lapidoth a nem területi autonómia fogalmát alkalmazza, szintén hangsúlyozva, hogy e modellek a területileg szétszórt kisebbségek esetén relevánsak. Történelmi példaként az Oszmán Birodalom nem muszlim lakosait és az európai zsidóságot említi.²⁸ A személyi elvű autonómia és a kisebbségi jogok közötti különbséget Lapidoth az intézményszerűség kérdésében látja, önszabályozó intézmények hiányában szerinte nem beszélhetünk autonómiáról. A kulturális autonómia kiterjeszhető, teszi hozzá Lapidoth, más társadalmi kérdésekre, például a külpolitika és a biztonság nemzeti aspektusaira, a nemzeti kulturális autonómia renneri értelmében.²⁹ Karl Renner megközelítésében a kulturálisan diverz államokban a közigazgatás működhet megosztva, azaz az etnikai csoportok önrendelkezést gyakorolhatnak kulturális és oktatási kérdésekben, míg a konszociatív intézményeket központilag irányítják, ugyanúgy, ahogy a biztonság vagy a külpolitika kérdését. Lapidoth hozzáteszi azt is, hogy a TA és az NTA különböző formái nem zárják ki egymást, egymással párhuzamosan is alkalmazhatóak ugyanazon országon belül.³⁰

25 Lásd még Bognár Zoltán Levente: Autonómiák világszerte: az önállóság formai és tartalmi ismérvei tizenhét államban (1.) *Magyar Kisebbség*, 2005, 9 (3–4), 298–314. Letöltés helye: www.epa.oszk.hu; letöltés ideje: 2018. 08. 17., valamint Székely István Gergő: Speciális választójogi megoldások a kisebbségek számára – a romániai törvénykezés összehasonlító keretben. *Magyar Kisebbség*, 2009, 14 (51–52), 221–279. letöltés helye: www.epa.oszk.hu; letöltés ideje: 2018. 06. 21.

26 Lapidoth, Ruth: *Autonomy: Flexible Solutions to Ethnic Conflicts*. US Institute of Peace Press: Washington, 1997.

27 Malloy, Tove H.: Introduction. In: Malloy, Tove H. – Osipov, Alexander – Vizi, Balázs (eds.): *Managing Diversity Through Non-Territorial Autonomy. Assessing Advantages, Deficiencies, and Risks*. Oxford University Press: New York, 2015a. 1–15.

28 Lásd még Stroschein, Sherrill: Reconfiguring State-Minority Negotiations for Better Outcomes. In: Malloy, Tove H. – Osipov, Alexander – Vizi, Balázs (eds.): *Managing Diversity Through Non-Territorial Autonomy. Assessing Advantages, Deficiencies, and Risks*. Oxford University Press: New York, 2015. 19–30, itt: 27.

29 Malloy, 2015a: 5–6.

30 Uo. 6.

Markku Suksi is rámutat arra, hogy az NTA a szétszórt kisebbségek esetében jó megoldás, mert az egész állam területére kiterjedhet, és ott szolgálja ki az egyéneket, ahol azok laknak. Ám NTA-t létre lehet hozni TA-kon belül is, ilyen eset tapasztalható például Dél-Tirolban, ahol a három nyelvi csoport saját nyelvű iskolákkal rendelkezik.³¹ Ami az állam önrendelkezése és szuverenitása tekintetében kérdéses, az az, hogy az NTA-nak bizonyos mértékű szabadsága van, hogy határokon átnyúló nemzetközi aktivitásokat hozzon létre. Az NTA tehát lehetővé teszi, hogy a közigazgatás területi kötöttségei mérséklődjenek.³²

A. A területi autonómiáról (TA)

Területi autonómia esetén a kisebbségi önkormányzathoz való jogok az állam egy elkülönülő szubrégiójának keretein belül biztosíthatók (a magyar gyakorlat kivételt képez a kisebbségi szórványlét miatt), amely általában az adott csoport történelmi származási területével azonos. E területi egység egy speciális státuszt jelent, amely lehetővé teszi lakosainak, hogy bizonyos területek felett maguk szabályozzák ügyeiket. Minimálisan általában e jogok lehetővé teszik, hogy fenntartsák és fejlesszék kulturális identitásukat. Például a kisebbségi nyelvnek hivatalos státusza van a területen (általában az államnyelvvel együtt), valamint biztosított az oktatás és a kulturális intézmények és programok, és a különböző médiumok az adott nyelven működnek. Általában ugyanakkor további kibővített kompetenciákkal is rendelkezik az autonóm terület az általános működés és jólét érdekében. Például adóztatási joggal, a természeti erőforrások felhasználásának és kontrollálásának jogával, egészségügyi szolgáltatások és társadalmi szolgáltatások, a közlekedés és infrastruktúra megszervezésének jogával.³³

Smith a területi autonómiák két fő korlátját említi. Egyrészt nem alkalmazható olyan kisebbségek esetében, amelyek területileg szétszórtnak élnek, ahogyan erre már kitértem, valamint – mivel a nemzeti és a területi határok sosem teljesen kongruensek – autonómiát élvező területi egységek felállítása szükségszerűen új kisebbségi csoport kialakulásához vezet az újonnan felállt egységen belül. Erre Bauböck is rámutat az egyes kisebbségi csoportok közötti és azokon belüli kapcsolatok vizsgálatakor.³⁴ Sőt, területileg akár mennyire

31 Suksi, Markku: Non-Territorial Autonomy: The Meaning of '(Non)-Territoriality'. In: Malloy, Tove H. – Palermo, Francesco (eds.): *Minority Accommodation through Territorial and Non-territorial Autonomy*. Oxford University Press: Oxford, 2015, 83–115, itt: 114., továbbá Nimni, Ephraim: *The Conceptual Challenge of Non-Territorial Autonomy*. In: Nimni, Ephraim – Osipov, Alexander – Smith, David J. (eds.): *The Challenge of Non-Territorial Autonomy*. Peter Lang: Oxford, 2013. 1–24, itt: 13.

32 Suksi, 2015:114.

33 Smith, 2014: 17–18.

34 Bauböck, 2002: 149–153.

is koncentráltan él egy-egy kisebbségi csoport, legalább néhány tagja biztosan az autonóm területen kívül marad. Felmerül a kérdés esetükben, hogy az ilyen „diaszpóra” közösségeknek hogyan lehet kielégíteni a szükségleteit.³⁵

Azok a kisebbségek, amelyek tömbben élnek, előnyben részesítik a területi autonómiát, hiszen az lehetőséget biztosít számukra, hogy saját területükön maguk kormányozzanak, jó példa erre Dél-Tirol. Ugyanakkor a gyakorlatban a területi autonómia nem elégíti ki az érintett közösségeket, amelyeknek főbb okait Sherrill Stroschein is összefoglalja.³⁶ Stroschein szerint a legnagyobb problémát az jelenti, hogy a gyakorlatban ugyan valamiféle miniállamok létrejönnek a területi autonómia által, ám mindez a kisebbségeknek kompromisszumot is jelent. Ugyanis míg a miniállamon belül megvalósulhat önkormányzatiságuk (ennek mikéntje és fokozata is természetesen eltérő az egyes kisebbségek esetében), ez ugyanakkor az állam működésében való részvételük rovására történik, ahogyan tapasztalható ez Quebec, Katalónia vagy Skócia esetében.³⁷ A másik nehézséget az jelentheti, hogy a területi autonómia létrejöttével az elszakadáspárti hangok megerősödhetnek, ami függetlenségi népszavazáshoz is vezethet, miként erre sor került 2014-ben Skóciában és 2017-ben Katalóniában. Ezek – akár sikertelen népszavazás esetén is – megerősíthetik az identitásbeli határokat az állam és az autonóm terület között. Emellett a területi autonómia könnyen heves vitákhoz vezethet a kisebbségek és az állami hivatalok között, mivel legtöbbször az autonóm területek lakossága sem homogén.

B. A nem területi autonómia (NTA) és történeti háttere

A nem területi autonómia modelljét az NTA kutatói az osztrák szociáldemokrata Karl Renner és Otto Bauer nevéhez fűzik, akik e modellt a XX. század elején dolgozták ki. Az elgondolás a késő Habsburg Birodalomban született meg, ahol az egymással versengő nemzeti pártok önrendelkezési igényeiket fejezték ki bizonyos területekkel kapcsolatban. A modell célja az etnikai-nemzeti különbségek megoldása volt a fennálló Habsburg uralom alatt. Ám Renner és Bauer teóriái sem gyökér nélküliek, hiszen az Osztrák–Magyar Monarchiában (a továbbiakban OMM) élő népek etnográfiai hovatartozásuk szerinti egységes szövetségi államba tagolásának gondolata már az 1848-as kremsieri parlamenti ülést követő

³⁵ Smith, 2014: 18.

³⁶ Stroschein, 2015: 24–26.

³⁷ A kisebbség és autonómia fogalomköreinek áttekintéséhez, kiváltképp a területi autonómia vonatkozásában Tóth Norbert összefoglaló munkáját tartom irányadónak. Tóth Norbert: *A kisebbségi területi autonómia elmélete és gyakorlata. Nemzetközi jogi és összehasonlító jogi analízis*. L'Harmattan: Budapest, 2014. Letöltés helye: www.bgazrt.hu; letöltés ideje: 2019. 11. 02.

oktrojált olmtützi alkotmányban megjelentek. Mivel azonban az alkotmány bevezetését az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc leveréséig elhalasztották, majd 1851-ben hatályon kívül helyezték, a nyelvi és nemzeti egyenlőség, a polgári egyenjogúság, valamint a népek valódi szabadsága nem vált valóra, hanem ehelyett az abszolutizmus teljes restaurációja következett erőteljes centralizációs törekvések foganatosításával. A föderalizáló eszmék előfutárának Kossuth Lajost tekintem 1850. június 15-én Teleki Lászlónak írt levele alapján, amelyben ugyan Kossuth elutasította Magyarország területi egységének megbonthatását (Horvát-Szlavónország kivételével), ámde felvázolta államszerkezeti reformelképzeléseit, amelyet a szomszéd népekkel *foederatio* formájában kívánt megvalósítani 1848–49 tapasztalatai nyomán.³⁸ A kütahyai alkotmányterv (1851) a Habsburg Birodalom területén élő, Duna menti kis népek számára katonai-védelmi szövetség létrehozását javasolta, amelyet a résztvevő államok demokratikus alapelvek mentén haladva akár konföderációvá is fejleszthettek volna.³⁹

Az ausztromarxisták teóriáinak fundamentális elemei azonban egyéb tervek közt is felfedezhetők, így Jászi Oszkár a *Monarchia jövője* számára alkotott koncepciójában (1918) is. Jászi a Károlyi-kormány nemzetiségi ügyekkel megbízott tárcanélküli minisztereként Magyarország föderalizációját javasolta „Keleti Svájc” modelljével a szecesszió helyett az elszakadásra törekvő román, szerb és szlovák vezetők számára.⁴⁰ Jászi javaslatának lényege, hogy Magyarország területi integritása a benne élő nemzetiségek széleskörű autonómiájával, és több dunai, valamint balkáni állam szövetségével megoldható, ideértve az OMM és a Balkán valamennyi problémáját is. Ám a *Dunai Egyesült Államok* tervzetét egyrészt a hazai közvélemény sem támogatta, másrészt a történelmi inga is gyorsan túllendült rajta, mert az OMM területén élő kisebbségek ezidőtájt már a saját anyaországukhoz szerettek volna csatlakozni. Jászi elképzeléseire Kossuth mellett Aurel Popovici (1906) és Richard Charmatz (1917) OMM átalakítására vonatkozó föderációs tervei is hatottak. Utóbbiak azonban a régi *Großösterreich* koncepció német hegemoniájának fenntartására irányultak a nemzetiségi erők szerepének újragondolásával, így Jászi legmegalapozottabbnak Renner munkáit tekintette.⁴¹

Renner és Bauer a fennálló birodalom demokratikus multinacionális föderációvá alakítását javasolták, ám úgy gondolták, hogy e föderalizáció nem jöhet létre területi alapon,

38 Vö. Ács Tivadar (szerk.): *Kossuth Lajos demokráciája*. Szociáldemokrata Párt: Budapest, 1943.

39 Pach János: Az etnikai identitás, magyar kisebbségpolitika. *Közelítések*, 2015, 2 (3–4), 126–140, itt: 131. Letöltés helye: www.uni-zsigmond.hu; letöltés ideje: 2018. 05. 02.

40 Jászi Oszkár: *A Monarchia jövője. A dualizmus bukása és a Dunai Egyesült Államok*. Új Magyarország: Budapest, 1988. Letöltés helye: www.mek.oszk.hu; letöltés ideje: 2018. 08. 19.

41 Uo. 17.

mert lehetetlen lett volna valamennyi nemzetiségnek „saját területet” adni. A megoldás a nemzet- és a területfogalom egymástól való elkülönítésében, és a nemzetiségi jogok személyi elvű biztosításában mutatkozott. Eredeti elképzelésük szerint kantonok keletkeztek volna, amelyek mindegyikében demokratikusan megválasztott tanács működik. Azon kantonokban, amelyek homogén népességűek, a tanács lett volna felelős a közigazgatás megszervezéséért, beleértve az oktatást és más kulturális feladatokat. Ugyanakkor az etnikailag vegyes kantonokban a választott tanács a nemzetiségi önkormányzás két vagy több közjogi szervvel egészült volna ki. E közjogi szervek megválasztása egy nemzetiségi regiszter alapján történt volna, amelybe az állampolgárok szabadon, saját döntésük alapján regisztrálnak etnikai hovatartozásuk felvállalásával. E szervek a koncepció értelmében az államtól támogatást kapnak, de további adókat is beszedhetnek a regisztráltaktól, valamint felelősek az oktatásért és más kulturális feladatokért. A kantoni tanács pedig az adminisztratív feladatokat látta volna el, amelyek jóval neutrálisabb tennivalók. E párhuzamos struktúra a regionális és a központi kormány szintjén is érvényesült volna elképzelésük szerint.⁴²

Renner és Bauer modelljét a Habsburg Birodalom késő korában ugyan kipróbálták, ám a világháború és a további események következtében sosem valósult meg. Ugyanakkor más kontextusokban hasznosult, két észrevehető trend kialakulásával. Először is az NTA modelljét egy egységes államban élő, létszámában csekély és területileg szétszóró kisebbségek esetén alkalmazták. Erre példa az 1920-as évek Észti Köztársasága, ahol a balti német kisebbség (a lakosság 1,5%-a) sikeresen vívta ki az 1925-ös törvényt, amely Renner és Bauer modelljén alapult. Egy másik jó példa erre David J. Smith szerint éppen Magyarország. Másrészt az NTA bizonyos esetekben a TA-n alapuló elrendeződéseket egészíti ki, amelyre jó példa Belgium, Kanada vagy az Orosz Föderáció.⁴³

Azonban az NTA számos kihívással küszködik. Az egyik a csoporthoz tartozás definiálásának kérdése. Renner és Bauer megoldása szerint az önkéntes bevallás alapján működő modell tűnik a legkézenfekvőbbnek. Ugyanakkor a gyakorlati tapasztalatok azt mutatják, hogy a kisebbségekhez tartozók nem mindig nyilvánítják ki szívesen a közösséghez tartozásukat egy nyilvános regiszterben, egyrészt történelmi okokra hivatkozva (kitelepítések, lakosságcserék), másrészt a csoporton belüli hatalmi pozíciók aszimmetrikus eloszlása miatt. Egy másik megoldás lehet, ha egy bizonyos választóközvet valamennyi lakosának megengedjük a választást, ez azonban megnyitja az utat az *etnobiznisz* irányába.⁴⁴ Az NTA implementálásához szükséges továbbá, hogy a csoport társadalmilag-politikailag kohezív

42 Smith, 2014: 18–19.

43 Uo. 19–20.

44 Uo. 20.

legyen, tehát rendelkezzen a szükséges belső konszenzussal. Nagyfokú belső társadalmi megosztottság esetén nem lehet sikeresen bevezetni az NTA-t. Ugyanakkor egyes szakértők, illetve számos gyakorlati példa hívja fel a figyelmünket arra, hogy az NTA hatékonyságának nem létfeltétele a kisebbségek magasfokú társadalmi-politikai integritása.

A sikeres autonómiához (legyen szó TA-ról vagy NTA-ról) a szereplők bizalma szükséges, valamint egy stabil geopolitikai környezet. Továbbá olyan esetekben, ahol az állami és etnikai határok nincsenek egymással átfedésben, államok közötti megállapodások is szükségesek. Az autonómia és a kisebbségi jogok nemcsak az állam stabilitásának kérdései, hanem a demokrácia fokmérői is.⁴⁵

Az NTA lehetőséget kínál az állam és a kisebbségek közötti kapcsolat újragondolásához. Míg a TA a miniállam koncepciójának megerősítését segíti elő, az NTA lehetővé teszi a kisebbségeknek, hogy az identitáshoz kapcsolódó kérdésekben önkormányzást gyakoroljanak, míg a többi feladatot az államnál hagyják. Az olyan kérdések, amelyek területi feladatok, mint a kereskedelem, a mezőgazdaság vagy a közlekedés, állami kézben maradhatnak, míg az identitáshoz kapcsolódó feladatokat a kisebbségek szervezhetik meg. A TA-val szemben, ahol az önkormányzás és az állami részvétel közötti kompromisszumot meg kell kötni, az NTA esetén a tárgyalások lehetővé teszik, hogy mindkét fél számára pozitív kimenetek jöjhessenek létre.⁴⁶ A kormányzás fogalmát konkrét, specifikus funkcionális kompetenciákká bontják, amelyek lehetnek formálisak vagy informálisak.⁴⁷ Előbbiek akár az alkotmányban is lefektetésre kerülhetnek (mint például Magyarországon vagy Belgium föderatív egységei esetében), utóbbiak pedig különféle formákban jelenhetnek meg, például NGO-k formájában (amilyenek a német–dán határon működő szervezetek), amelyek mindkét közösség tagjai számára szolgáltatásokat nyújthatnak.⁴⁸

45 Uo.

46 Stroschein, 2015: 28–29.

47 Uo. 28.

48 Uo. 29–30.

Az NTA fogalomrendszere

Ephraim Nimni megközelítése szerint az NTA nem egy jól körülhatárolható modell, hanem összefoglaló elnevezése mindazon gyakorlatoknak és elméleteknek, amelyek célja a kisebbségek megerősítése és önrendelkezése, és amelyek nem járnak egy adott terület feletti kontrollal.⁴⁹ Ebből következően az NTA-nak a gyakorlatban igen sokféle megvalósulási formája lehet. E formák közös nevezője, hogy a területi szuverenitás hegemoniáját kérdőjelezzik meg, és a kisebbségeknek és a területileg szétszórt közösségeknek a politikai reprezentációt teszik lehetővé.⁵⁰ A világ különböző területein az NTA különböző modelljei egymástól függetlenül jönnek létre. E modellek Nimni szerint hasonló kihívásokkal küzdenek, ám a szerző problémásnak találja, hogy tapasztalataikat nem osztják meg egymással.⁵¹ Tove H. Malloy is kiemeli, hogy az NTA-nak nincs világos és egyértelmű meghatározása, hozzátéve, hogy ez a megfelelő, a valódi helyzeteket, az NTA funkcióit feltáró intézményi leírások hiányából fakad.⁵²

Nimni gondolatmenetét követve kiemelhető, hogy az NTA megértésének nehézsége abban rejlik, hogy az a nemzetállami gondolkodásmód hagyományait kérdőjelezi meg. Ahogyan arra Benedict Anderson⁵³ felhívja a figyelmet, az államközpontú gondolkodás a világpolitikát úgy közelíti meg, mint egymástól teljesen független és szuverén elképzelt közösségek összessége, amelyek létezését egy területi állam legitimálja.⁵⁴ E megközelítésmód automatikusan kizárja mindazokat az álláspontokat, amelyek a területi állam központi szerepét megkérdőjelezzik. E paradigmában pedig igen nehéz olyan politikai reprezentációt elképzelni, amely nem területi államokban gondolkodik. Ezért az NTA különböző formái gyakran láthatatlanná vagy logikátlanná, sőt – Nimni szóhasználatával élve – utópisztikussá válnak.⁵⁵ Ugyan az utóbbi néhány évtizedben a nemzetközi vagy államokon belüli szervezeteknek számos példája létrejött, de egyik sem helyettesíti a nemzetállam erejét. Az NTA viszont lehetőséget kínál a nemzeti mozgalmak igényeinek kielégítésére anélkül, hogy önálló államok jönnének létre.⁵⁶

49 Nimni, 2013: 1–2.

50 Uo. 15.

51 Uo.

52 Malloy, 2015a: 4–5.

53 Anderson, Benedict: *Imagined Communities*. Verso Books: London, 1991.

54 Említi Nimni, 2013: 2.

55 Uo. 2–3.

56 Uo. 4.

A kortárs nemzetállamok kihívása éppen abban rejlik, hogy olyan modelleket találjanak, amelyek lehetővé teszik többség és kisebbség együttélését és sikeres részvételét az állam politikai építményében, elkerülve ugyanakkor a kulturális elidegenedés és a területi elszakadás veszélyeit. Noha a multikulturális liberális demokráciák ünneplik az egyenlőséget és az egyéni emberi jogokat, gyakran félreértelmezik a kulturális kisebbségek identitását, és ezért nehézségeik támadnak a kulturálisan sokféle kisebbségi közösségek integrációjával.⁵⁷

James Minahan szerint⁵⁸ a világon körülbelül 9000 állam nélküli nemzet van, amelyek mindössze egy részét, 3000 nemzetet dokumentált ő maga, amelyek szerinte politikai mobilizációt hajtottak végre céljaik érvényesítése érdekében. Bognár Zoltán pedig Salat Levente statisztikáira hivatkozva legkevesebb 600 élő nyelv és 5000 etnikum létezésére hívja fel a figyelmünket.⁵⁹ Ehhez képest – az egyes államok önrendelkezésével kapcsolatos polémián átlépve, csupán a nagyságrend kedvéért – ca. 200 országot ismerünk a Földön (193 ENSZ-tagállam,⁶⁰ 3 ENSZ által elismert nem ENSZ-tagállam, 8 de facto, vagyis a gyakorlatban önállóan működő, ám nemzetközi viszonylatban vitatott szuverenitású állam, illetve 3 vitatott államiságú terület). Ezek alapján megállapítható, hogy a létező etnikumok száma mintegy 25-szerese a hivatalosan elismert államok számának. Ezek közül Sefan Wolff és Pieter van Houten 59-re, Bognár Zoltán 44-re becsüli azon országok számát, amelyek valamilyen formában autonómiát biztosítanak kisebbségeik számára,⁶¹ illetve kevesebb mint 20 államról mondhatjuk el azt, hogy etnikailag viszonylag homogén, azaz lakosságának kevesebb mint 5%-a tartozik valamilyen etnikai kisebbséghez.⁶² Ezek az adatok is rámutatnak arra, hogy az *etnikailag homogén nemzetállam* pusztán konstrukció. Paradox helyzet tehát az, hogy míg az államok döntő többsége kulturálisan nem homogén, politikai intézményeik rendszere mégis ezt sugallja, és a nemzeti kisebbségek periférikus, alárendelt helyzetbe kerülnek, legrosszabb esetben lakosságcsere, etnikai tisztogatásra is sor kerülhet.

Ahogy Nimni hangsúlyozza, a liberális paradigma abból az alapvetésből indul ki, hogy az egyéni politikai és polgári jogok biztosítása garantálja az egyenlőséget. Ez azonban önmagában még nem biztosítja egy-egy kisebbség közösségi jogait, például az oktatáshoz

57 Uo. 6.

58 Minahan, James B.: *Nations without States: Historical Dictionary of Contemporary National Movements*. Greenwood Press: Westport, CT, 1996, XVII. (Hivatkozva Nimni, 2013: 8.)

59 Salat Levente: *Etnopolitika: a konfliktustól a méltányosságig. Az autentikus kisebbségi lét normatív alapjai*. Mentor Kiadó: Marosvásárhely, 2001. 83. (Hivatkozva Bognár, 2005: 300.)

60 Lásd a szervezet weboldalán. Letöltés helye: www.un.org; letöltés ideje: 2019. 11. 03.

61 Houten, Pieter van – Wolff, Stefan: *The International Politics of Autonomy Regimes. A Research Proposal*. Prepared for presentation at the 9th meeting of the Laboratory in Comparative Ethnic Processes (LiCEP) University of Wisconsin – Madison 7–9 May, 2004. (Hivatkozva Bognár, 2005).

62 Brown, Michael E.: *Ethnic Conflict and International Security*. Princeton University Press: Princeton, NJ, 1993. (Hivatkozva Nimni, 2013: 9.)

vagy a nyelvhasználathoz. Jól mutatja ezt az is, hogy számos gyarmatbirodalom liberális demokráciát épített ki, ám ezekben az esetekben sem elegendő az emberi jogok biztosítása, szükség van azoknak a kisebbségi közösségi jogokkal történő kiegészítésére is, ami az esetek többségében valamilyen NTA megvalósítását teszi szükségessé őshonos és más, területileg szétszórt kisebbségek számára. Gyarmatbirodalmak esetében az NTA bizonyos formáinak megvalósulása alapvető lépés az őshonos, kolonizált közösségek ellen elkövetett igazságtalanságok orvoslásához.⁶³ Az NTA különböző megvalósulási formái ugyanis növelik a demokratikus képviselő minőségét, és elősegítik a kisebbségi közösségek integrációját.⁶⁴

Alexander Osipov megközelítésében az NTA fogalma top-down elrendeződésekre vonatkozik, amelyek identitásalapú csoportok nevében folytatott kollektív tevékenységek elősegítése érdekében jönnek létre. Osipov az NTA különböző politikáit mint hatóságok tevékenységeit közelíti meg (értve ezalatt mind diszkurzív stratégiákat, mind szimbolikus politikákat), amelyek etnikai csoportok önszabályozásához és aktivitásaihoz teremtenek feltételeket.⁶⁵

Malloy szerint az NTA egy olyan policy-eszköztár, amely célja az etnikai-kulturális sokféleség kezelése olyan helyzetekben, ahol az államnak megosztottsággal kell megbirkóznia, vagy ha a társadalmat a sokféleség mint hozzáadott érték segítségével kívánja fejleszteni.⁶⁶ Bármelyik esetről legyen szó, az NTA célja az állam konszolidációja és a társadalmi egység elősegítése az etnikai-kulturális igények és követelmények kezelésével. Vagyis az NTA a társadalmi egység mellett az igazságosságot is szolgálja.

Az NTA és az eddigi kutatások

Mindennek ellenére, ahogy Malloy rámutat, az NTA konceptuális és funkcionális jellemzői igen kevésbé definiáltak, azt leginkább a sokkal határozottabban körvonalazódott TA viszonylatában értelmezik. Noha mindkettő célja az etnikai-kulturális csoportok autonómiájának biztosítása, egészen eltérő eszközrendszerekről van szó.⁶⁷

63 Uo. 9–10.

64 Uo. 13.

65 Osipov, Alexander: Non-Territorial Autonomy as a Way to Frame Diversity Policies: The Case of Russia. In: Nimni, Ephraim – Osipov, Alexander – Smith, David J. (eds.): *The Challenge of Non-Territorial Autonomy*. Peter Lang: Oxford, 2013. 133–148, itt: 133.

66 Malloy, 2015a: 1.

67 Uo.

Malloy tehát hangsúlyozza, hogy viszonylag kevés az NTA-val foglalkozó kutatások száma.⁶⁸ Az autonómiakutatások elsősorban a TA kérdésre fókuszálnak, e tekintetben is inkább a makrokérdésekre, így az NTA kutatása nem vált önálló kutatási területté. A kevés, kifejezetten az NTA-ra koncentráló munkák három fő típusba oszthatóak: a területet a nacionalizmus kérdése felől megközelítő munkák (*nationalism studies*); a konfliktusokkal foglalkozó tanulmányok (*conflict studies*); és a sokféleség kezelésére fókuszáló írások (*diversity management studies*).⁶⁹

A TA-val foglalkozó munkák túlsúlyának egyik fő oka az, hogy a TA a biztonság paradigmájából kezeli a sokféleséget, mivel a nacionalista diskurzusban teszi értelmezhetővé a hatalommegosztás kérdését, míg az NTA az egyén kategóriájában értelmezi azt, akik szétszórta, így nehezen meghatározhatóan élnek a többségi társadalomban. Ennek következménye az is, hogy az NTA koncepciója az emberi és kisebbségi jogok paradigmájával összefonódhat, minthogy utóbbi is az egyének érdekeit hangsúlyozza egy-egy csoporttéval szemben.⁷⁰

Hasonlóképpen David J. Smith is kiemeli,⁷¹ hogy az NTA meglehetősen kevésbé kutatott terület, és Osipovra (2010) hivatkozva megjegyzi, hogy a témáról szóló művek is inkább elméleti jellegűek, mintsem arra fókuszálnának, hogy milyen létező gyakorlatok vannak. Osipov másutt is megjegyzi, hogy igen kevés az empirikus kutatások száma e területen.⁷²

Malloy szerint az NTA intézményeit és működését ez idáig elsősorban makroperspektívából, a felülről lefelé működő mechanizmusokra koncentrálnak tanulmányozta a szakirodalom. Ennek következményeként az NTA-ra a kutatók főként mint a kulturálisan sokféle társadalmakban jelentkező feszültségeket enyhíteni képes eszközre tekintenek. Azzal ugyanakkor, hogy a kisebbségi közösségek az informális kormányzási hálózatokban mind önállóbb szerepeket töltenek be, az NTA e klasszikus megközelítése kihívás előtt áll, ezért a kutatóknak figyelmüket mindinkább a bottom-up módszerek, eszközök és folyamatok tanulmányozására érdemes irányítaniuk.⁷³

68 Lásd még Salat, Levente: Conclusion. In: Malloy, Tove H. – Osipov, Alexander – Vizi, Balázs (eds.): *Managing Diversity Through Non-Territorial Autonomy. Assessing Advantages, Deficiencies, and Risks*. Oxford University Press: New York, 2015. 249–273.

69 Malloy, 2015: 1–2.

70 Uo. 3.

71 Smith, David J.: Challenges of Non-Territorial Autonomy in Contemporary Central and Eastern Europe. In: Nimni, Ephraim – Osipov, Alexander – Smith, David J. (eds.): *The Challenge of Non-Territorial Autonomy*. Peter Lang: Oxford, 2013, 117–132, itt: 117.

72 Osipov, 2013: 133.

73 Malloy, Tove H.: Functional Non-Territorial Autonomy in Denmark and Germany. In: Malloy, Tove H. – Osipov, Alexander – Vizi, Balázs (eds.): *Managing Diversity Through Non-Territorial Autonomy. Assessing Advantages, Deficiencies, and Risks*. Oxford University Press: New York, 2015b, 183–203, itt: 184.

Az NTA lehetséges funkciói és megvalósulási formái

Az Európában és Kanadában működő NTA-rendszereket átfogó, a különböző megvalósulási formákat egymással is összehasonlító, ilyenformán úttörőnek mondható kötet az NTA három fő funkcióját különbözteti meg aszerint, hogy milyen mértékű hatalmat biztosítanak a területileg szétszórta élő csoportoknak, és e funkciók szerint vizsgálja az egyes országokban működő modelleket.⁷⁴ Ezek a következők:

(1) Az első, a *voice* azaz „hang” koncepciójaként meghatározott csoportba az önkormányzatiság tartozik, annak kérdése, hogy milyen önkormányzati intézmények állnak rendelkezésére az etnikai csoportoknak ahhoz, hogy döntéseket hozhassanak és részt vehessenek a döntéshozatalban a számukra releváns kérdésekben.

(2) A második, a *quasi-voice*, azaz a „kvázi hang” csoportjába a kisebbségi intézmények területe tartozik, annak kérdése, hogy milyen, a kisebbségek által fenntartott intézmények működnek a kisebbségi kultúra megőrzése és fejlesztése érdekében. E tekintetben a fő kérdés az, hogy a saját fenntartás önkormányzatiságot is jelent-e, azaz a kisebbségi szervezetek maguk dönthetnek-e abban, hogy miként működtetik intézményeiket, avagy a többségi csoport ideológiájától vezérelt szabályozások alapján kell ezt tenniük.

(3) A harmadik kategória, a *non-voice*, azaz a „hangtalan” csoport a szimbolikus politikák kategóriája. Itt a kérdés az, hogy vannak-e olyan NTA-elrendeződések, amelyek tulajdonképpen nem tesznek eleget annak a követelménynek, hogy a kisebbségek döntést hozhassanak vagy részt vehessenek a döntéshozatalban, azaz tulajdonképpen az autonómia kategóriájának ellentmondanak.

A korábbi kutatások egyik fő eredménye tehát, hogy az NTA a kisebbségi jogok általános védelmétől az intézményiség meglétével tér el. Fő kérdéssé immár az válik, hogy mely intézmények megléte releváns a jól működő NTA-modellhez.⁷⁵

A tapasztalatok rámutatnak, hogy az NTA intézményei különböző szektorokra terjedhetnek ki, valamint abban is különbözhetnek, hogy gyenge vagy erős önrendelkezést tesznek-e lehetővé. Minél kevesebb szektorról beszélünk, annál gyengébb az önrendelkezés, és fordítva. Az erős intézmények hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a kisebbségi csoport beleszóljon a döntéshozatalba, míg a gyenge intézmények konzultatív funkciót látnak el. Felállítható tehát egy kontinuum a gyenge és erős önrendelkezés között. Hasonlóképpen

⁷⁴ Malloy, 2015a: 3–4.

⁷⁵ Uo. 7.

döntő szempont az anyagi támogatás mértéke, hiszen egy anyagi támogatás nélküli NTA mindenképpen gyenge autonómiát eredményez.⁷⁶ Malloy részletes áttekintést nyújt az etnikai intézmények és intézményi keretek lehetséges formáiról, amelyek relevánsak az önrendelkezés mértékének és módjának megteremtésében, vagy önálló formában, vagy más intézményekkel együtt.⁷⁷ Ezek a következők:

(1) Konzultatív testületek (*consultative bodies*): A konzultatív testületek általában azokban az országokban relevánsak, ahol a parlamentben vagy más választott testületben nem képviseltetik magukat a kisebbségek. Az állam felállíthat konzultatív vagy tanácsadói szerveket, amelyek a kormány és a kisebbség közötti párbeszédet segítik elő. Lényeges, hogy e testületek jogi helyzete, szerepe, tagsága, feladatai és intézményi helyzete világos és átlátható legyen, valamint hasonlóképpen fontos, hogy megfelelő anyagi források álljanak rendelkezésére. E testületek szerepe, hogy a törvényhozásban közvetlen vagy indirekten érintett kérdésekben megfelelően képviseljék a kisebbség érdekeit. Ajánlásokat fogalmaznak meg a döntéshozók felé, véleményeznek, javaslatokat tesznek. Továbbá egy jól működő rendszerben monitoringszerepet is ellátnak. Noha a konzultatív testületek felállítása megterhelő lehet a kormányzatoknak, hiszen jogilag és anyagilag is támogatni kell működésüket, ez a legkevésbé költséges formája a kisebbségi intézményiségnek.⁷⁸

(2) Szolgáltató intézmények (*service institutions*): A különböző formákban működő köz- vagy magánintézmények szolgáltatásokat nyújthatnak a kisebbségeknek, gyakran az oktatás, kultúra, nyelvhasználat, egyház területein, de más területeken is. Az ilyen intézmények a részvételi lehetőségek kontinuumán közepesen erős önrendelkezést jelentenek, minél önállóan működhetnek, annál erősebb az NTA. Költségük számos tényezőtől függ.

(3) Politikai képviselet (*political representation*): A politikai képviseletnek is több változata létezik, a konzultatív testületek ennek egy formája lehet. Ám míg a konzultatív testületek meglete önmagában nem jelent szavazati jogot, a politikai képviselet már igen, ezért utóbbi erősebb intézménynek tekinthető. A kisebbségeknek fenntartott helyek a parlamentben egy lehetséges módja a döntéshozatalban való részvétel biztosításának. Egy másik módozat lehet a kisebbségi pártok működésének garantálása. Ez esetben szükség lehet alacsonyabb küszöbérték biztosítására, hogy a kisebbségi pártok és szervezetek is részt vehessenek a politikai folyamatokban. Ezt általában alkotmányi szinten kell garantálni,

76 Uo. 7–8.

77 Uo. 8–12. valamint Cârstocea, Andreea – Kuklys, Mindaugas – Malloy, Tove H.: *Participatory Mechanisms for National Minorities*. ECMI Handbook: Flensburg, 2015. Letöltés helye: www.ecmi-epp.org; letöltés ideje: 2018. 03. 12.

78 Malloy, 2015a: 8–9.

és talán éppen ez lehet az egyik oka annak, hogy kevés ilyen modell működik az európai országokban. Egy további erős formája a politikai képviseletnek a koalíciós kormányokban való részvétel. E modell esetén a kisebbségek már a társadalom intézményeinek széles spektrumán képviseltethetik magukat. Igen kevés országban valósult ez meg, Malloy adatai szerint a Magyarországot körülvevő országok közül Romániában és Szlovákiában, előbbiben mind nemzeti, mind helyi szinten.

(4) Önkormányzatiság (*self-governing*): Az önkormányzatiság kategóriájába tartozó intézmények az adminisztratív autonómia és a politikai autonómia közé helyezhetők el. Gyakran a fentebb tárgyalt intézmények vegyes alkalmazásával alakul ki. Az önkormányzatiság lehetővé teszi a kisebbségi közösségeknek, hogy a számukra releváns kérdésekbe beleegyezzenek vagy elutasítsák azokat, ezért az önkormányzatiság az autonómiaskála magas fokán helyezkedik el.

Bármely modelltől is legyen szó, kiemelt kérdés az egyes autonómiaelrendezések tekintetében a kontroll kérdése. Két fő iránya rajzolódik ki annak, hogy a kormányok hogyan igyekeznek fenntartani a kontrollt a kisebbségi csoportok felett. Az egyik a biztonság felőli megközelítés (*security approach*), amelynek célja, hogy az állam hatalma felhígítása nélkül gyakoroljon kontrollt a kisebbségei felett. Ez a megközelítés számos háborúhoz vezetett, különösen a kisebbségi csoportok anyaországuk felé kifejezett nemzeti hűsége vált konfliktusok forrásává. A másik megközelítés a kisebbségi jogok felőli megközelítés (*minority rights approach*). Ennek célja bizonyos pozitív intézkedések biztosítása a nemdomináns csoportok számára, hiszen azok valamilyen belső kulturális értéket képviselnek.⁷⁹

Amennyiben az állam ezt nem biztosítja, a kisebbségi szervezetek megtalálhatják azokat a lehetőségeket, amelyekkel csoportjuk érdekeit képviselhetik, és alulról felfelé irányuló tevékenységgel befolyásolhatják vagy akár meg is változtathatják az érvényes irányelveket. Az ilyen alulról szerveződő tevékenységeknek mind negatív, mind pozitív kiváltó okai is lehetnek: pozitív, amikor ez azért következik be, mert a kisebbségek tudatosabbá válnak, negatív, amikor gazdasági, környezeti vagy társadalmi krízis következtében a társadalmi menedzsment hiányzik. Az ilyen alulról induló kisebbségi kezdeményezések NTA-szerű elrendeződéseket hozhatnak létre.⁸⁰

A kisebbségi szereplők saját aktivitásából eredő kisebbségi szerveződések megnevezésére alkalmazható Malloy álláspontja szerint a funkcionális NTA fogalma. A *funkcionális autonómia* tehát olyan NTA-elrendeződéseket jelent, amelyeknek nincsenek speciális,

79 Malloy, 2015a: 12–13.

80 Malloy, 2015b: 184.

egyértelműen lefektetett keretei, vagy nem felelnek meg egy ismert modellnek sem. Gyakran a kultúra területén alakulnak ki funkciók. Lényeges továbbá, hogy míg a klasszikus NTA-elrendeződések általában formálisan rögzítve vannak például a vonatkozó állam alkotmányában vagy közjogi rendszerében, a funkcionális NTA gyakran informális alapokon nyugszik. Amennyiben egy kisebbség úgy érzi, hogy az őt érő intézkedéseket befolyásolnia szükséges, függetlenül vagy a többségi szereplőkkel együttműködésben mobilizálhatja ezen informális lehetőségeket. Ha pedig ilyenek nem léteznek, akkor ők maguk hozhatják azokat létre. Az ilyen alulról felfelé formálódó, vagy informális struktúrák hasonló szerepeket tölthetnek be, mint a klasszikus NTA-elrendeződések speciális célokra kijelölt intézményei.⁸¹

Malloy érvelése szerint a funkcionális NTA az autonómiamodellek fejlett változatát képviseli. A dán-német határmenti területen kialakult kisebbségvédelmi formákat elemezve Malloy rámutat arra, hogy a kevésbé centralizált, az alulról induló kezdeményezéseknek teret adó kisebbségvédelmi modell lehetővé teszi olyan területeken is a kisebbségi érdekérvényesítést, amelyek egy klasszikus NTA esetében jellemzőek, úgymint a szociális szolgáltatások vagy a gazdaság területe. Malloy szerint a XXI. század sokféleségében a kisebbségi képviselőt akkor lehet sikeres, ha több szinten, változatosan, a mikroszintű kezdeményezéseknek teret adva, informális intézményi keretek között valósulhat meg, aminek a nemzetközi normák (például a különböző kisebbségvédelmi egyezmények) adnak keretet.⁸²

A döntéshozatal szempontjából Malloy hozzáteszi, hogy a funkcionális NTA a döntéshozók számára a kontroll különböző fokainak lehetőségeit nyújtja. Néhányak erre a modellre mint alacsony kockázatú modellre tekintenek, hiszen nem szükséges hozzá magas szintű jogi kodifikáció (például nem szükséges alkotmányos elismerés), az állam szuverenitását nem fenyegeti, és a hatalom megosztása sem szükséges hozzá. Másrésztől ugyanakkor funkcionális NTA esetén nem lehet előre megjósolni, hogy a kisebbségek alulról jövő kezdeményezései pontosan milyen területekre és milyen mértékben lesznek hatással. A funkcionális autonómia modelljének kontrollmechanizmusai tehát előre nem láthatóak. Amennyiben a döntéshozók nem a kontroll kérdése felől, hanem a sokféleség elismerése felől közelítik meg a kérdést, a funkcionális NTA jó lehetőséget kínál a kisebbségek és többség integrációjához a kulturálisan diverz társadalmakban. A funkcionális NTA alapvetése, a „szabadság valamihez” (*freedom to*) és a „hatalom valamihez” (*power to*) gondolatai magasabb szintű részvételt biztosít, mint a „szabad valamitől” (*free from*) gondolata. A funkcionális autonómia Malloy értelmezésében a kisebbségi kezdeményezéseket támogatja, így a

81 Uo. 185.

82 Uo. 203.

kisebbségek közügyekben való aktív és a többséggel egyenrangú részvételét segíti elő. A fő kérdés tehát az, hogy a döntéshozók olyan szakpolitikákat kívánnak-e támogatni, amelyek a kontrollt szolgálják, vagy pedig a demokratikus változásokat.⁸³

Markku Suksi (2015) is foglalkozik az NTA különböző megvalósulási formáival, típusaival. Személyi autonómia esetén a kisebbségekhez tartozó személyeknek joguk van horizontális kapcsolatokat építeni, hogy olyan platformokat hozzanak létre, amelyek kifejezik a csoportjuk nyelvi, etnikai vagy vallási sajátosságait. Ilyenkor az egyének képviselik jogi személyként egy csoport identitását. Funkcionális autonómia esetén például az állami vagy települési adminisztráció két nyelven elérhető, a többségi és a kisebbségi nyelven egyaránt, ez az eljárás meglehetősen integrált adminisztrációs struktúrát eredményez a kisebbség számára, amelynek feltétele a jogi beágyazottság. Az efajta funkcionális autonómiát közjogi szabályozások teremtik meg, de általában nem bír önálló jogi személyiséggel. Így tehát a funkcionális autonómia általában nem teljesíti Bauer és Renner kulturális autonómiára vonatkozó kritériumait.⁸⁴

Suksi hosszasan tárgyalja a *nemzeti kulturális autonómia* (a továbbiakban NCA) fogalmát. Ennek kapcsán kiemeli, hogy e modellre is különböző definíciók léteznek. Svante E. Cornell szerint például az NCA egy olyan séma, amelyben egy bizonyos etnikai közösség tagjai különleges jogokkal és köteleességekkel vannak felruházva a kormányhoz képest. Speciális jogokat kaphatnak e csoportok tagjai nyelvük és kultúrájuk megőrzése érdekében, gyakran például saját kisebbségi nyelvükön működtetett iskolák formájában.⁸⁵ A funkcionális autonómiával ellentétben, amely integratív természetű is lehet, az NCA-nak olyan kimenetei is lehetnek, amelyek legalább egy közszolgáltatás tekintetében elválasztják a kisebbségi csoportot a többségi lakosságtól. Suksi szerint ilyen például a magyar kisebbségi önkormányzati rendszer.⁸⁶

Suksi említést tesz továbbá a konszociális rendszerről is, amely terminus Arend Lijphart nevéhez köthető.⁸⁷ A konszociális rendszer a kulturális autonómiához képest elitalapú és felülről lefelé szerveződő. Célja olyan hatalomgyakorlás kialakítása, amelyben valamennyi résztvevő reprezentálva érzi magát. Alapelve, hogy a kormányzásban hatékonyabban részt vegyenek a kisebbségek, és a területi nacionalizmushoz képest más alternatívák is elérhetőek

83 Uo. 204.

84 Suksi, 2015: 112.

85 Cornell, Svante E.: *Autonomy as a Source of Conflict: Caucasian Conflicts in Theoretical Perspectives. World Politics*, 2002, 54 (2), 245–276, itt: 249. (Hivatkozva Suksi, 2015: 91.)

86 Suksi, 2015: 92.

87 Lijphart, Arend: *Democracy in Plural Societies. A Comparative Exploration*. Yale University Press: New Haven, 1977.

legyenek. E modellt nagy sikerrel alkalmazták Észak-Írországbán. Suksi összegzése szerint mivel a területiális igazságszolgáltatás és területiális autonómia sokkal elterjedtebb formák, a nemterületiális autonómia különböző formái háttérben maradtak. Ez az egyik oka annak, hogy nincs átfogó elmélete a nemterületiális autonómia formáinak. Bauer és Renner a kulturális autonómia egy elméleti alapozását hozták létre, ezért az NTA kategóriáját sokszor a kulturális autonómia (NCA) példáin keresztül tárgyalják. Mivel az NTA-nak különböző formái léteznek, különböző intézményi formákat azonosítanak vele, ide tartozhatnak a fentebb jelzett személyi autonómia (*personal autonomy*), a funkcionális autonómia (*functional autonomy*) és a kulturális autonómia (*cultural autonomy*).⁸⁸

Michael Tkacik az autonómia formáinak csoportosításakor arra figyelmeztet, hogy ne alkalmazzunk többé statikus sémákat, hiszen mindez definíciós kényszerhez vezethet, ami pedig elterelheti a figyelmünket az egyes autonómiaformákról.⁸⁹ A szerző szerint az autonómia az átalakuló körülmények hatására megváltozhat, ennek megfelelően Tkacik rugalmas megközelítést, illetve három fő változót ajánl az autonómiaformák beazonosításához: az autonómiák ellenőrzési hatáskörét, mértékét, valamint a területi elkülönültségüket. Tkacik összegzése alapján⁹⁰ az autonómia egyik legfőbb értéke a rugalmasság, ennél fogva szükséges újradefiniálni az autonómiákról alkotott fogalmainkat, amiket a szerző a csökkenő hatáskörök szerint a következőként szortíroz: törvényhozási, adminisztratív, funkcionális, kulturális és személyi autonómia.

Összegzésül: mire jó nekünk az autonómia (fogalma)?

Az elméleti horizonton való körütekintéssel a célom – noha az a teljesség igénye nélkül történt – az autonómiával kapcsolatos fogalomrendszer felvázolása volt, amely legfőképp a heterogenitásával és tág értelmezési keretekkel jellemezhető. A TA és NTA elméleti perspektíváinak, olykor történeti aspektusainak áttekintését követően megállapíthatjuk, hogy a különféle definíciók kavalkádjában aligha juthatunk szintézisre, ehhez ugyanis egyrészt a partikularitásokra építő elméletalkotás igénye, másrészt még több empirikus tapasztalat összegyűjtése szükséges. Noha a szemlézett különböző nézőpontú szerzők esetében sok azonosság is összegezhető, Ephraim Nimni NTA-kutatásokra tett összegzései nyomán

⁸⁸ Suksi, 2015: 112.

⁸⁹ Tkacik, Michael: Az autonómia formáinak jellegzetességei. *Századvég* 82 (4), 11–48, itt: 11. Letöltés helye: www.szazadvég.hu; letöltés ideje: 2018. 05. 13.

⁹⁰ Uo. 46.

fontosabbnak vélem azon tényezőket kiemelni, amelyek az autonómia, így az NTA, a kisebbségi jogok fogalomkörének fragmentáltságához hozzájárulnak, további kihívások elé állítva a különböző modelleket kialakító, ámde hasonló megpróbáltatásokkal küszködő kisebbségeket, illetve az egyes módozatok tapasztalatcseréit.⁹¹

(1) A *nemzeti kisebbség* szóösszetétellel kapcsolatos *definíciódilemma* bizonytalanságai nyomán belátható, hogy Európa keleti és nyugati felében mást értenek a *kisebbség* szó alatt: míg előbbiben a hagyományos nemzeti kisebbségeket, utóbbiban főleg a bevándorló közösségeket. Az értelmezésbeli különbségek pedig a további fogalom- és jogszabályalkotás elé gördítenek akadályokat, amelyek így megnehezítik a kisebbségek problémáinak megoldását. Megfelelő (partikularitásra építő) definíciók nélkül a bevándorló kisebbségek és a hagyományos kisebbségek problémái összefolynak, míg végül egyik kérdéskör számára sem lehet megnyugtató megoldást találni, ezáltal a kisebbségek helyzetének javítása végérvényesen veszélybe kerülhet.⁹²

(2) Szintén a megfelelő fogalmak hiányára hívja fel figyelmünket a Steven Vertovec nevéhez köthető *superdiverzitás* (*superdiversity*), amelynek megértésével felfedhető mind a politikai döntéshozatal, mind a tudomány lépéshátránya a migráció jelenségének átalakulásával, intenzívebbé válásával. Amennyiben a politikum és a tudomány reflektálni szándékozik a superdiverzitás korának új jelenségeire, azok megértéséhez az etnicitással kapcsolatos régi fogalmak ma már nem megfelelőek, sőt félrevezetőek is lehetnek.⁹³ A jelenséget övező társadalomtudományi dialógus következtében csakis az újabb kutatások eredményei világíthatnak rá arra, hogy az etnikailag összetett társadalmak hagyományos diszkurzívái helyett a korábbinál komplexebb fogalomrendszerre és szabályozásra van szükség ahhoz, hogy az autochton közösségek törekvései ne legyenek relativizálhatók.

(3) A „sokszínűség kezelésének” paradigmája (*diversity management*) az EU-n belüli integrációs problémákat hivatott kezelni.⁹⁴ Ám az uniós szervek az őshonos közösségek, a tagállamokból és az EU-n kívülről érkező bevándorlás problémáit hajlamosak egységesen értelmezni, és az *acquis communautaire*-ből hiányzó normatív eszközök miatt aféle kisebbségvédelmi pótlékként átfogó direktívaként alkalmazni a diszkrimináció tilalmát a tagállamokkal folytatott politikákban (*mainstreaming*).⁹⁵

91 Nimni, 2013: 15.

92 Eplényi Kata: A nemzeti kisebbségek védelme az Európai Unióban. *Létünk*, 2013 (különszám), 44–54. Letöltés helye: www.epa.oszk.hu; letöltés ideje: 2018. 08. 21.

93 Vertovec, Steven: Super-diversity and its Implications. *Ethnic and Racial Studies*, 2007, 30 (6), 1024–1054.

94 Vizi, 2013.

95 Uo.

(4) A közép- és kelet-európai tagállamokkal szemben folytatott *kettős mérce* az EU kisebbségvédelem terén tapasztalható eszköztelenségéből, a Nyugat és a Kelet eltérő kisebbségi definícióiból és nemzetfelfogásokból építkező sztereotíp narratíváiból – a keleti etnikai államok idegengyűlölők, a nyugati polgári nemzetállamok jóindulatúak, „színvakok”⁹⁶ –, a kisebbségi nemzetek történeti háttérének nem ismeretéből és a nyugati hatalmak ebből következő történelmi tévedéseiből erednek.⁹⁷ A kisebbségvédelem megkövetelése e tagállamok körétől nemhogy nem képes megoldani a kisebbségvédelem problémáit, de azok sokkalta átpolitizáltabbá válnak, amelyek jelentősége így vagy elhalványulnak az egyes nemzetállam-építő ideológiák nyomása alatt, vagy etnikai konfliktusokhoz vezetnek.

(5) Az európai integráció nemzetállam-építő folyamatai, avagy a bővítési és regionális politikák nyomán,⁹⁸ főként a szubszidiaritás alkalmazásával is felerősödhetnek az *etnoregionalizmus* folyamatai, illetve a geopolitikai status quo változásai is explicite hatnak a kisebbségi jogérvényesítés mintázataira, ezáltal implicite a fenti fogalomkör heterogenitására is. Számottevő befolyással bírnak például a szomszédos Szerbia és Ukrajna területén létrejövő *de facto államok* (Koszovó, Krími Köztársaság, Novorosszija – noha Koszovót 193 ENSZ-tagállamból mintegy 110-en, köztük Magyarország is független államként ismeri el, így Koszovó jogi státusa nem eshet azonos megítélés alá utóbbi két entitásával), ezáltal a regionalizált európai államok megélénkülő etnoregionális mozgalmai, önálló nemzetállam-építési törekvései (Katalónia). Továbbá az EU-tagállamok számának brexit miatti csökkenése is kihat a kisebbségek önrendelkezési igényére, hiszen az EU-tagság fenntartásának igénye a korábbi szecessziós mozgalmakat reaktiválhatja például Skóciában, további konfliktusokkal terhelt kérdéseket vehet fel Észak-Írországból. E kiragadott példák esetleges sikerei vagy kudarcai örvén újabb spillover hatás gyűrűzhet tova a regionalizált, illetve szövetségi államok és egykori gyarmattartó birodalmak körében is, amelyek megoldóképletei nyomán újabb fogalmak körvonalazódhatnak az NTA-szakirodalomban is.

A definíciós csapda tehát nem ér véget a terminológia kérdésénél. A megfelelő fogalmak hiánya és a fogalomrendszer fragmentáltsága, mozaikossága révén a tudományos reflexiók megkésetté válhatnak a valós folyamatok észleléséhez. Ennélfogva a tudomány sem lesz képes a döntéshozatal számára vitaanyagot készíteni, így az EU-n belüli vándorló és bevándorló közösségek problémái sem kerülnek megnyugtató értelmezésre, szétválasztásra, hanem

96 Nagy, 2011.

97 Brunner, 1995.

98 Michael Keating részletesen foglalkozik az európai integráció nemzetállami szerepeket és nemzetiségi mozgalmakat, valamint ezek viszonyrendszerét átalakító hatásaival, l. Keating, Michael: *Europe, the State and the Nation*. In: McGarry, John – Keating, Michael (eds.): *European Integration and the Nationalities Question*. Routledge: London – New York, 2006. 23–34.

„összemosódnak”, méginkább átpolitizálttá válnak, összeütközhetnek nemzetállam-építő stratégiákkal, vagyis végképp ellehetetlenülhet az autochton kisebbségek létezése.

Noha a fenti témák a hétköznapi diskurzus számára elvontak lehetnek, a politikai és tudományos közbeszéd számára nem metatémák. A felsorolásban szereplő tényezők közös nevezője, hogy valamennyi közös eredője az elméletalkotásból, annak hiányából és a definíciós csapdából erednek. Ha ez a gondolatmenet elfogadható, akkor egyetértés lehet a tekintetben is, hogy szükséges a régi fogalmak megkérdőjelezése, a kortárs jelenségekre képes reflexiók, partikularitásokra építő új fogalmak keresése, szintetizálása. Ide vonatkozóan David J. Smith megállapításával értek egyet, miszerint a közép- és kelet-európai térségben zajló nemzet- és identitásépítési folyamatok vitatott kérdései miatt szükség van a nemzetiségek döntéshozatalba történő befogadásának és az autonómiák gyakorlati megvalósulásának tanulmányozására, regionális összehasonlítására, a gyakorlati perspektívák feltárására és az érintett közösségek véleményének megismerésére.⁹⁹ Smith véleményéhez hasonlóan több más NTA-kutató is a létező gyakorlatok bemutatására helyezné a hangsúlyt az elméleti megközelítések növesztése helyett. Tove H. Malloy például kiemeli, hogy az NTA-nak nincs világos és egyértelmű meghatározása, ugyanakkor hozzáteszi, hogy mindez a megfelelő, a valódi helyzeteket, az NTA funkcióit feltáró intézményi leírások hiányából fakad, illetve Malloy is a tapasztalatcsere hiányában látja annak fő okát, hogy mindmáig hiányzik az NTA világos és egyértelmű meghatározása.¹⁰⁰ Ehhez hozzáfűzhető még Alexander Osipov megállapítása is, aki szerint a témában fellelhető empirikus kutatások száma kritikusan alacsony.¹⁰¹

Fenti megállapításokkal összefüggésben alakítottam ki saját kutatói nézőpontomat, miszerint az elmélet primátusa helyett az empirikus tapasztalatok gyarapítása nélkülözhetetlen a kisebbségek helyzetének életközeli megismeréséhez. A fogalomrendszer heterogenitására irányuló szintézisteremtés, illetve a sokszínűség szisztematikus kezelése terén a partikularitásokra építő elméletalkotás hozhatna pozitív áttörést a tárgyalt kérdésben. E két eljárás (több empirikus tapasztalat gyűjtése és cseréje, partikularitásokra építő elméletalkotás) segítségével ugyanis konzisztens módon szétválaszthatók az autochton kisebbségi közösségek, a vándorló uniós polgárok, az anyaország nélküli, ha úgy tetszik etnikai kisebbségek, vagy éppen a különféle migráns közösségek problémái, amennyiben a formális értelmezések és a sematikus módszerek meghaladása a szándék. Ráadásul így módon az NTA önálló kutatási területté válása is elősegíthető.

99 Smith, 2013: 117 és Smith, David J.: A nem-területi/nemzeti-kulturális autonómia. *Regio*, 2017, 25 (3), 113–129, itt: 117. Letöltés helye: regio.tk.mta.hu; letöltés ideje: 2018. 05. 04.

100 Malloy, 2015a: 1.

101 Osipov, 2013: 133.

FODOR JÁNOS

ERDÉLYI MAGYAR ÚTKERESÉS
ÉS POLITIKAI ÖNSZERVEZŐDÉSI FORMÁK
AZ IMPÉRIUMVÁLTÁS IDŐSZAKÁBAN

Írásomban azt próbálom vizsgálni, hogy az őszirózsás forradalommal összeomló Magyar Királyság fennhatóságának erdélyi megszűnése és a román impérium berendezkedése milyen politikai elképzeléseket szült az Erdélyben maradó politikai elit számára. Idősáv tekintetében az impériumváltás eseményeinek vázlatos és kizárólag a témát érintő vonatkozásait emelem ki egészen a magyar történetírásban feldolgozottnak számító romániai Országos Magyar Párt és előzményeinek megjelenéséig.

Az utóbbi időszak történetkutatásában hangsúlyosan megjelentek az impériumváltás időszakát feltáró, vagy legalábbis annak megértését szolgáló friss adatok, melyek vagy egyéni, vagy kutatócsoportok eredményeit összegzik. Erre megfelelő alkalmat nyújtott az emlékezetpolitika olyszerű dimenzionálása is, miszerint a különböző évfordulók, centenáriumok lehetőséget adnak és igényt generálnak korábbi események szakszerű feldolgozására vagy időszerű ártértékelésére. Bár a „történelmi nagyképet” előreláthatólag nem fogjuk átírni, és olyan történelmi források előkerülése sem valószínű, ami ezt serkentené, viszont a hagyományos politikatörténeti vagy diplomáciatörténeti perspektívák mellett készülnek olyan kutatások, amelyek új adalékokkal, információkkal szolgálnak az összkép magyarázatához és megértéséhez.¹ A felsoroltak ellenére jelen írás a hagyományos politika-történetírási keretekben helyezkedik el, azonban egy olyan kevésbé tárgyalt jelenségre próbál rávilágítani, amely kissé mellőzött tematikaként jelent meg az erdélyi történesek vonatkozásában.

Az őszirózsás forradalom hatására és az uralkodó jóváhagyásával 1918. október 31-én megalakult a Károlyi-kormány. A korábbi rendszerhez képest ez markáns elképzeléssel rendelkezett a nemzetiségi kérdés kezeléséhez, valamint igyekezett megismerni az erdélyi

1 Ide sorolnám az Ablonczy Balázs vezette MTA „Lendület” program Trianon 100 kutatócsoportjának munkásságát és eddigi eredményeit, az Egry Gábor által koordinált Birodalmi átmenetek helyi kontextusban, 1918–1925 című OTKA kutatócsoport munkásságát, és egy mostani NEPOSTRANS-projektjét is.

magyar és román közvélemény álláspontját is. Megközelítésében mindenképp a békés egymás mellett élés lehetőségét hirdette, lehetőleg Magyarország területiségének megbontása nélkül, viszont széleskörű autonóm berendezkedést ígérve a kisebbségeknek. Ugyancsak október 31-én alakult meg Budapesten a Központi Román Nemzeti Tanács, többségében Román Nemzeti Párti (továbbiakban RNT) és szociáldemokrata politikusokból. Érdeemi munkájukat november 2-ától kezdték meg Aradon, Ștefan Cicio Pop lakóházában.² November 9-én a Román Nemzeti Tanács Aradról „ultimátumot” küldött a budapesti Magyar Nemzeti Tanácshoz, melyben bejelentették a románok elszakadási törekvéseit. Emellett a novemberben kibontakozó diplomáciai események is egyértelműen azt bizonyították, hogy az 1916-os bukaresti titkos szerződés területi követeléseit továbbra is érvényesnek tartják Románia felé. November 5-én nyilvánosságra hozták az ún. Lansing-üzenetet, melyben az állt, hogy az amerikai elnök *„rokonszenvez a mindenütt lakó románok nemzeti egységének gondolatával,”* valamint az USA ígéretet tett arra nézve, hogy befolyását érvényesíti ennek megvalósításában. Ugyanakkor Berlin is megüzente a román kormánynak, hogy amennyiben a kivonuló Mackensen hadseregét nem háborgatják, *„Románia törekvéseit jóindulatúan kezelik.”* Ezzel gyakorlatilag a győztes hatalmak mellett az addigi ellenfél is szorgalmazta Románia erdélyi bevonulását.³ A magyar hadsereg leszerelését és felbomlását a budapesti Nemzeti Tanács hadügyminisztere rendeleteivel és kijelentéseivel is siettette. A korábbi rend fenntartására alkalmas erők így a községekben a Nemzeti Tanácsok mellett önszervező módon létrejövő nemzeti gárdák voltak, amelyeknek az 1918 novemberi időszakban rengeteg teendőjük akadt. Ugyanis az őszirózsás forradalom hatására, valamint a hadsereg szétesésére reagálva számos helyszínen zavargások törtek ki. Ezek egy részéért a szétesőben lévő hadsereg kötelékei, azoknak is elsősorban a hátországi és hazatérő alakulatai voltak felelősek. *„A kolozsvári vasúti állomáson ezrével keresztülvonuló katonákat nem volt módunk visszatartani. Hiába vártuk őket meleg étellel, kávéval, hiába kötöttük lelkükre a haza védelmét, mindenki sietett tűzhelyéhez és oda, ahol a háromszáz korona leszerelési illetéket felvehette”* – emlékezett vissza Apáthy, megjegyezvén, hogy különös erőfeszítést igényelt, hogy ne legyenek nagyobb zavargások.⁴ A hadsereg mellett pedig megjelentek azok a fosztogatók, akik a közrend felbomlásán felbátorodva, vagy éppen a rendszerváltás ideológiai háttérét kihasználva cselekedtek. Az esetek többségének nem volt etnikai jellege, leginkább a szociális elégedetlenség tört a felszínre: a módosabb földbirtokosok, jegyzők vagy

2 Anton Drăgoescu (szerk.): *Istoria României. Transilvania*, vol. 2. Fundația „George Barițiu”: Cluj-Napoca, 1997. 634.

3 Fodor János: *Impériumváltás Erdélyben 1918–1921*. In: H. Szabó Gyula (szerk.): *Kincses Kolozsvár Kalendáriuma 2018–2019*. Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács–Kriterion Könyvkiadó: Kolozsvár, 2018. 192.

4 Apáthy István: *Erdély az összeomlás után*. Új Magyar Szemle, 1921/2–3. 149.

éppen Zetelakán a katolikus plébános esett áldozatául a sokszor alkohol miatt megrészegült népharagnak. Gyergyószentmiklóson a helyi birtokosok szenvedtek atrocitásokat (egyikük később belehalt sebeibe), a zavargásoknak a Marosvásárhelyről kivezényelt nemzetőrség vetett véget.⁵ Feldúlták Bethlen István mezősámsondi birtokát, de hasonlóan menekülnie kellett Theodor Mihali nagybirtokosnak a nagyilondai gazdaságáról. Talán a legkirívóbb eset a korabeli Krassó-Szörény vármegyei Facsádon történt, ahol a fosztogatások miatti polgárháborús hangulat fokozását a lugosi repülőosztag bombázása váltotta ki. A százas nagyságrendű áldozatokkal járó eseményt, akárcsak a jósikafalvi tűzharcok kivizsgálását román–magyar vegyesbizottság végezte.⁶ A budapesti kormányzat nem igazán volt ura a helyzetnek, ráadásul a vegyes lakosságú településen történt incidensek tovább hátráltatták egy esetleges magyar–román egyezség létrejöttét.

A kormányküldöttség Jászi Oszkár vezetésével november 13-án érkezett Aradra, kiegészülve erdélyi bizottsági tagokkal, valamint szász és sváb nemzeti tanácsok delegátusaival. A tárgyalások megkezdése előtt szóba kerültek a fentebb említett incidensek (különösen a jósikafalvi), valamint annak kezelési módozatai, ami különösen bizalmatlan légkört teremtett a találkozó felekben. A Román Nemzeti Tanács továbbá kifogásolta Apáthy István jelenlétét az Erdélyi Nemzeti Tanács részéről, mivel „*túlzottan sovínisztának és nacionalistának*” tartották.⁷ Továbbá fontos azt is kiemelni, hogy Jászi egyfajta konszenzuális javaslattal érkezett, javaslatait elfogadta az Erdélyi Szövetség szűkebb köre (pl. Bethlen István) is. Az RNT visszautasította Jászi ajánlatát, melyet követően egy 11 pontból álló átmeneti javaslatot tett, melyben a román többségű területeket teljesen az RNT fennhatósága alá helyezte volna. Azonban a román tárgyalófelek részéről erre is visszautasító válasz érkezett. Az elutasítás hatására Jászi értetlenül kérdezte: „*Végtére is mit akarnak a románok? Teljes elszakadást*” – válaszolta Iuliu Maniu. A visszautasítás nem konkrétan Jászi személyének szólt, mivel abban az időszakban azon kevesek közé tartozott, akinek szemléletét a román vezetők is tisztelték. A tárgyalóasztalt Jászi súlyos zárszavakkal hagyta ott: „*mindkét tárgyaló félre rendkívüli felelősség nehezedik, mert a megegyezés meghiúsulása véleményem szerint mindkét félre igen nehéz következményekkel fog járni.*”⁸ Jászi utólag belátta, hogy eleve azzal a tudattal indult tárgyalni: viszonylag kevés esélye van meggyőzni a románokat.

5 Garda Dezső: *Gyergyószentmiklós közlélete az első világháború utáni években és az Országos Magyar Párt.* Acta Siculica, 2012–2013. 381.

6 Romsics Ignác: *Erdély elvesztése 1918–1947.* Helikon kiadó: Budapest, 2018. 101–102.

7 Litván György – Varga F. János (szerk.): *Jászi Oszkár publicisztikája.* Magvető Könyvkiadó: Budapest, 1982. 314–316.

8 Uo. 322.

November 13-án (Jászi aradi tárgyalásai alatt) aláírták a belgrádi katonai konvenciót, melynek lényeges következménye, hogy a szövetségesek (így az újra hadat üzenő Románia is) megszállják Erdély egy részét, egészen a Pécs–Baja–Maros–Beszterce demarkációs vonalig. Bizonyos Román Királyságbeli előőrsek már november 12-én (MÁV jelentése szerint korábban is) megjelentek a Gyimesekben, melyet követően lassan haladva szállták meg az egyes székelyföldi településeket. A megszállásról a székelyföldi önkormányzati vezetők kétségbeesett táviratokban adtak hírt a budapesti kormánynak, ahonnan az a válasz érkezett, hogy a benyomuló román csapatok antant csapatoknak tekintendők és arra utasították a helyi közigazgatást, hogy gondoskodjon elszállításukról valamint élelmezésükről.

November 18-án (más források szerint 20-án) a RNT Vasile Goldiș szövegezésével egy világ népeihez címzett kiáltványt tett közzé, melyben a korábbi nyilatkozatokhoz képest sokkal világosabban fogalmazott az elszakadási törekvéseket illetően. A szöveg közzétételét követően kezdődtek meg azok a szervezkedések, amelyek a gyulafehérvári nagygyűlés megszervezését célozták meg. Ezzel párhuzamosan elkezdődött a marosvásárhelyi „székely nagygyűlés” szervezése is. A gyűlésen a vártnál kevesebben jelentek meg, és a politikai konfliktusok okozták a szervezési problémákat is, amelyek következtében nem volt sikeres akció.⁹ A gyűlés a kormányhoz intézett kérelmében a megszállás elkerülését kérte, valamint, hogy az Erdélyi Nemzeti Tanács keretében hozzanak létre egy olyan szervezetet, amely a székelységet szervezné meg. Erre már végképp nem került sor, mivel december 2-án a román hadsereg bevonult Marosvásárhelyre.¹⁰ Jellemző, hogy a kommunikáció ekkorra már annyira akadozott, hogy a magyarországi vidéki hírlapok úgy értesültek a várható megszállásról, hogy megszakadt Marosvásárhely és Kolozsvár között a telefonos összeköttetés.¹¹

Azt megelőzően azonban lényeges esemény volt a december 1-jei román nagygyűlés. Ennek megszervezését illetően a november végén, Budapesten tartózkodó Iuliu Maniut Jászi Oszkár biztosította arról, hogy a magyar kormány nem fogja megakadályozni a nemzeti gyűlés megtartását. Sőt felső utasításra a MÁV különvonatokat biztosított a gyulafehérvári gyűlésre utazók számára.¹² A küldöttek mintegy fele-fele arányban érkeztek az erdélyi 26 vármegyéből, valamint Romániából és a hadsereg kötelékéből, továbbá hozzájuk

9 Döntően a Károlyi-kormány marosvásárhelyi exponensei és a Bethlen Istvánék által támogatott megyei konzervatív körökből álló csoportosulás nem tudott megfelelőképpen kiegyezni a szervezés elsőbbsége felett. Emellett Apáthy István sem támogatta teljes mértékben a gyűlés szervezőit. Lásd bővebben Fodor János: *Impériumváltás Marosvásárhelyen 1918–1922*. In: *Múltunk*, 2016/2. Budapest. 148–186.

10 Fodor, 2018. *Impériumváltás Erdélyben*, i.m.

11 *Reggeli Hírlap*, 1918. december 3.

12 Szász Zoltán (szerk.): *Erdély története. Harmadik kötet 1830-tól napjainkig*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986. 1716.

csatlakozott több tízezer helyi és környékbeli lakos. Felolvasták a gyulafehérvári határozatot, melyet egyhangúlag fogadott el mind az 1228 delegált. Másik lényegi következménye a gyűlésnek a Kormányzótanács létrehozása volt. Másnap, december 2-án a mintegy kétszáz tagú Nagy Nemzeti Tanács egy 15 tagú végrehajtó testületet nevezett ki, melyet Kormányzótanácsnak hívtak (Consiliul Dirigent), Iuliu Maniu elnökletével. Az 1920 áprilisáig létező szervezet a megszállt magyarországi területek felett különböző igazgatási hatásköröket gyakorolt, mint a bukaresti kormány erdélyi reprezentánsa, amely az egyesítés kezdeti nehézségeit áthidalva ideiglenesen ellátta a közügyek intézését. Azonban fontos kiemelni, hogy a Kormányzótanácsnak a későbbiekben önálló külpolitikai, külkereskedelmi és katonai politikája nem volt, mert az szigorúan a központi kormányzat hatáskörébe tartozott, azonban még csonkított hatáskörrel is az impériumváltás egyik meghatározó törvényhozó szerveként működött.

Magáról a gyulafehérvári nagygyűlésről mintegy mellékes információkat közölt az erdélyi magyar sajtó, így a közvéleményt részleteiben ekkor nem tájékoztatták a gyűlés jelentőségéről. Az egyik meghatározó kolozsvári napilap, az *Ellenzék* december 2-i számában „*Nem volt egységes a román nemzetgyűlés*” címmel közölt beszámoló cikket (a lap második oldalán), kiemelve, hogy a román szocialista küldöttek nem álltak feltétlenül az elszakadás mellett.¹³ Ez nagyjából megfelelt Apáthy utólagos reflexióinak is,¹⁴ ami azért lehet félrevezető, mivel ha voltak is kis számban olyan román szocialista küldöttek, azok legfeljebb a politikai berendezkedést kifogásolták, az egyesülés ellen pedig nem igazán lehetett hangjuk, mivel számszerűleg is kiszorultak a további döntéshozásból. A hasonló tájékoztatlanságot és a helyzet teljes félreértését fokozta a lap december 4-i számában megjelent marosvásárhelyi publicisztika, melyben „megnyugtadják” a kedves olvasót, kijelentve, hogy a „*román nemzetgyűlés határozata nem lehet más, csak egy óhajítás*” vagy utópisztikus törekvés arról, hogy mit szeretnének megvalósítani. Ugyanis a „*józan román nép irtózik a romániai bojár és korrupt uralomtól, és vissza fogja sírni az annyit szidott magyar elnyomást.*”¹⁵ A nagygyűlés határozatai ellen Károlyi és kormánya tiltakozását fejezte ki, ugyanakkor kényszerűségből óvatosságra intette az erdélyi magyarságot, hogy lehetőleg kerüljék az összetűzéseket a bevonuló csapatokkal szemben. Az események hatására az erdélyi ügyek irányítására – amelyekre láthatólag nem igazán volt eddig se befolyása a kormánynak – a minisztertanács egy Kelet-magyarországi Főkormánybiztosságot hozott létre, kolozsvári székhellyel, és a román tiltakozások ellenére Apáthy István vezetésével. A főkormánybiztosságot a maga tizennégy

13 *Ellenzék*, 1918. december 2.

14 Apáthy, 1921. Erdély az összeomlás után, i.m. 163–164.

15 *Székelly Napló*, 1918. december 4.

ügyosztályával Apáthy december közepéig szervezte meg, olyan személyiségeket bevonva, mint a szociáldemokrata hírlapíró, Vincze Sándor, a polgári radikális színházigazgató, Janovics Jenő, szintén szociáldemokrata Jordáky Lajos, valamint az egykori főispán, Papp József.¹⁶ Maga a kormánybiztosság hatásköre arra a 26 erdélyi vármegyére terjedt volna ki, amelyekről a gyulafehérvári kiáltvány is szólt, de a gyakorlatban leginkább Kolozsvárra és környékére korlátozódott. Tevékenysége pedig a december 22-ére meghirdetett kolozsvári magyar népgyűlés megszervezésében nagyrészt ki is merült. Eközben a román hadsereg rég átlépte a demarkációs vonalakat, és helyi francia katonatisztek (így Berthelot tábornok) hallgatólágos támogatásával, olykor „szándékos” félreértések miatt folyamatosan haladt előre, gyakorlatilag ellenállás nélkül.¹⁷ 1919. január közepére elérte a Máramarossziget–Nagybánya–Zilah–Csucsá vonalát, áprilisban pedig Nagyváradra, Szatmárnémetibe és Nagykárolyba vonult be.

Az impériumváltás következő fázisa az erdélyi helyi közigazgatásoknak a Kormányzótanács ellenőrzése alá vonása volt. Ennek megfékezésére, valamint a hatalmi helyzet átalakulására való reakcióként történtek bizonyos kísérletek az önálló helyi hatalmi központok kialakítására: ilyen volt a Bánáti Köztársaság Temesvár központtal, a Székely Köztársaság Székelyudvarhely központtal, vagy Bánffyhungyadon a Kalotaszegi Köztársaság. Azonban ezek nem példa nélküli, de nagyon rövid életű, többnyire inkább sikertelen kísérletek vagy próbálkozások voltak, melyeket hadsereg és önálló szervezeti háttér nélkül nem volt lehetőség megvalósítani.¹⁸

Az impériumváltás a megszállást követő egyik jellemző stációja a nagy közgyűlések, valamint az önálló helyi autonómiák kialakítására tett sikertelen kísérletek után az erdélyi önszerveződési mozgalmak megjelenése volt. Választás elé került az erdélyi magyar politikai elit is. Egy részük Magyarországra települt, és itt folytatta politikai tevékenységét. Ilyen volt például Bethlen István, ifj. Ugron Gábor és mások. Többen viszont amellettt döntöttek, hogy Erdélyben maradnak, és a román állam keretei között folytatják az életüket. Ebbe a csoportba tartozott többek között Bernády György, Gyárfás Elemér, Ugron István, Jakabffy Elemér, Bethlen György, Kós Károly és még sokan mások.

Önszerveződés kérdéskörében Bárdi Nándor öt modellt különített el, melyekből három nagyjából meg is valósult, illetve a realitásokhoz igazodva érvényesülni látszott. Az egyik lehetőség az új impérium keretei között kulturális-közjogi szervezet létrehozása, amely az erdélyi magyarságot közjogi személyiségként képviseli a különböző fórumokon. Itt szóba

¹⁶ Romsics, 2018. Erdély elvesztése, i.m. 142.

¹⁷ Uo. 144.

¹⁸ Fodor, 2018. Impériumváltás Erdélyben, i.m.

jöhetett az Erdélyi Magyar Közművelődési Egylet hálózatának és infrastruktúrájának ilyen célú felhasználása, de a későbbiekben főleg a Magyar Szövetség töltötte be a leírt szerepkört.¹⁹ Másik lehetőség a saját önálló párt létrehozása, amely politikai célokkal a közösségi képviseletet látja el. Ennek szervezése ideológiai és bürokratikus okokból különböző nehézségekbe ütközött, de végső soron a Magyar Néppárt, a Magyar Nemzeti Párt és a későbbiekben ezek integrálásával a romániai Országos Magyar Párt ezt a modellt követte.²⁰ A harmadik modell – és itt részletesebben ezt bontjuk ki – a román pártokon belüli politizálást követte. Bárdi szerint ez sem volt reális alternatíva, mivel a román pártok többsége nem rendelkezett a kisebbségi elitek számára elfogadható nemzetiségi programmal, de ettől függetlenül szinte végig jellemző volt a két világháború közötti időszak Romániájában, hogy valamely román párt magyar nemzetiségű jelölteket indítson a választásokon. Őket a magyar közvélemény és politikum is renegátoknak tekintette.²¹ Ez azonban nem akadályozta, különösen a kezdeti periódusban, hogy ilyen tömörülések megjelenhessenek, különböző motivációkkal: a karrierizmus és az anyagi lehetőségek gyarapodásán túl bizonyosan voltak olyanok, akik valóban hitték abban, hogy ez a közvetítési mód jelentheti az egyik reális alternatívát a magyar közösség számára.

1919 novemberében a román hatóságok által megszállt valamennyi területen országgyűlési választásokat tartottak. Erdélyre vonatkozóan a Kormányzótanács által meghozott választási jogszabályok voltak érvényben, melyek részben különböztek más területek szabályozásaitól. Így az általános, titkos és egyenlő választójog bevezetése mellett, eltérően Románia többi részétől, a szavazást nem tette kötelezővé, valamint a listás szavazást csak néhány városra terjesztette ki, máshol egyéni körzetes szavazás maradt. A körzetek nagyjából a korábbi, vagyis 1918 előtti választási körzetek mintáit követték. Szavazati jogot azok a volt magyar állampolgárok szerezhettek, akik a választói névjegyzékek rögzítéséig a román állampolgárságra optáltak, de gyakorlatilag nagy többségük kimaradt a névjegyzékből.²² Minimális változtatásokkal, de ugyanezen törvénykezés volt érvényben az 1920-as és az 1922-es parlamenti választásokkor is. Az első két választás alkalmával az általánosan elfogadott álláspont az erdélyi magyarság részéről a politikai passzivitás volt. A politikai passzivitás miatt nem jöhetett létre hatékony politikai érdekképviselet. Ezt részben az okozta, hogy a Magyarországról különböző csatornákon beérkező utasítások megtiltották a hűségeskü letételét a román államra, s aki ezt mégis megtette, azt hazaárulónak minősítették,

19 Bárdi Nándor: *Otthon és Haza*. Csíkszereda: Pro-Print, 2013. 108, 110.

20 Uo. 109–110.

21 Uo. 109.

22 Szabó Csongor: Választások és parlamenti elit a két világháború közötti Székelyföldön. In: Székelyföld, 2018/6. Letöltés helye: <http://www.hargitakiado.ro/>; letöltés ideje: 2019. 09. 28.

és megfenyegették, hogy a békeszerződés aláírása után, Magyarország kedvező helyzetbe kerülése esetén (vagyis, ha a Párizsban születendő döntés miatt visszatér a magyar impérium) az állásából felfüggesztik és hazaárulásért elítélik. A sajtó ezt csak utólag említette részletesen. Marosvásárhelyen 1920 novemberében közzétették Teleki Pál interjúját, ahol azt nyilatkozta, hogy a magyar kormány rendeletei utasították az erdélyi tisztviselőket a hűségük megtagadására.²³

A passzivitás ellenére voltak olyan csoportok, amelyek indultak volna az 1919-es választásokon. Ilyen volt Maurer Béla és csoportosulása, aki a nagyszebeni *Új Világ* című lap szerkesztője volt. A történetírásban a csoportosulást az *Új Világ* lap köréként honosították meg, mivel az ebből kinövő pártformáció létrejött és gyakori névváltoztatása legalább olyan gyors volt, mint az eltűnése a politikai közéletből.²⁴ A politikai aktivitás feladásának ilyen gyors változata mindenképp meglepetésszerű volt, alakulása pedig az opportunizmus és a helyzethez való alkalmazkodás érdekes egyvelegét adta.

Magának a csoportosulásnak nem volt tulajdonképpen karizmatikus vezetője, vagy nem köthető kizárólag egy személyhez, így inkább azon megnyilvánuló hangadókat lehet kiemelni, akik többnyire exponáltak magukat ebben az időszakban. A csoport és ennek szócsöveként induló lapot 1919 márciusában kezdték el megszervezni Kolozsváron és Nagyszebenben. A véleményformáló kolozsvári lapok szerint a nagyszebeni központú *Új Világ* újság indításához száz és román forrásokból biztosították a kezdőtőkét.²⁵ A lap első száma 1919. április 4-én jelent meg, főszerkesztőként Lengyel Béla, szerkesztőként Márton Andor és kiadói laptulajdonosként Ürmösi Maurer Béla volt feltüntetve. Az impériumváltás időszaka előtt egyikük sem volt jelen a politikai életben. Maurer nagybirtokos családból származott, nagybátyja Alsó-Fehér vármegyei főispán volt, apja pedig id. Maurer Béla jelentős birtokokat örökölt Bólyán. Fia pedig a lapszerkesztést megelőzően közgazdasági pályán érvényesült, különböző bankoknál dolgozott. Bevallása szerint jelentős összegeket fektetett be a családi örökségből a lapindítási történetbe. Maurer társairól kevesebb információval

23 *Székely Napló*, 1920. november 23. Továbbá Kertész Jenő visszaemlékezésében említi, hogy azokról a tisztviselőkről, akik a hűségük le nem tétele miatt elvesztették állásukat, a magyar állam gondoskodik. Lásd Kertész Jenő: *A tíz év előtti Erdély napjai*. Letöltés helye: <http://korunk.org>; letöltés ideje: 2019. 09. 27.

24 A magyar történetírásban Nagy György esszéjében dolgozta fel elsőként ennek problematikáját a rendszerváltás után. Ezt követően Tóth Szilárd és Szabó Csongor tértek ki részletekbe menően a csoportosulás történetére. Lásd: Nagy György: Erdélyi magyar szellemi élet a két háború között (1918–1940), In: *Korunk*, 1999/5. Tóth Szilárd: Az Egyesült Székely Nemzeti és Magyar Demokrata Párt, avagy az *Új Világ* körüli csoport. In: *Acta Siculica*, 2016–2017. Szabó, 2018. Választások, i.m..

25 Az *Ellenzék*, valamint a Keleti Újság is hírt adott az alapításról, ugyanis a bizonytalan időszakban már csak a cenzúra miatt is inkább megszűnnek, mintsem alakulnak új sajtóorgánumok. Keleti Újság, 1919. március 6., valamint *Ellenzék*, 1919. április 2.

rendelkezünk. Lengyel Béla korábban aradi ügyvédként tevékenykedett, de szépíróként is kipróbálta magát, Márton Andor pedig az új világos karrierje előtt a Theresianumban dolgozott.²⁶ A további időszakban is az írások derékhada tőlük származott. A furcsa grafikájú fejlécen kétoldalt egy-egy felkelő napot idéző ábra látható. A bal oldali ábra alatt „nyelvünkben élünk” szöveg olvasható, ami vélhetően arról szeretett volna tanúbizonyságot tenni, hogy magyar nyelvű célközönségnek szólnak. A másik oldalon az említett ábra alatt pedig „a munka boldogít” felirat magyarázata ennél zavarosabb, ugyanis nem világos, hogy a szerkesztők munkájára utal, vagy valamiféle gesztus a szociális érzékenységről, esetleg a munkásmozgalom felé rejtett üzenet. Az bizonyos, hogy semmiképp sem utalás a Magyarországon éppen zajló Tanácsköztársaságra, ugyanis számos esetben ennek káros hatásaira hívják fel az olvasók figyelmét, ugyanakkor más írásokban a szociáldemokráciát éltetik.²⁷ A lap saját létjogosultságáról először a megalakulását követő hónapban nyilatkozik. Maurer Béla szerint „nem volt az erdélyi magyarságnak egy olyan orgánuma, mely Erdély jelenlegi központjában az Erdély ügyeit intéző román kormányzótanács mellett, az erdélyi magyarság ügyeivel foglalkozott volna,” és ezzel látták indokolni a lapindítást. Ugyanakkor még javában zajlott a párizsi békekonferencia, az Új Világ egyértelműen állást foglalt az Erdélyt érintő területi kérdésben: „bármilyen rosszulesik is, de ki kell mondanunk, hogy a gyulafehérvári nemzetgyűlésnek a számarányt tekintve a Wilsoni pontok alapján joga volt Erdély hovatartozandósága fölött határozni”, ugyanakkor pedig „Magyarországtól nem várhat az erdélyi magyarság segítséget.”²⁸ Így egyértelművé vált, hogy a csoportosulás tulajdonképpen az erdélyi Kormányzótanácshoz alkalmazkodó, annak majdhogynem magyar nyelvű szócsöveként nyíltan kereste a kapcsolatot és a lehetőséget a berendezkedőben levő román politikai erőkkal. Látható módon a lap és a csoportosulás politikai identitása zavaros, ugyanis elítélik és hibáztatják a háború előtti magyar politikát, ugyanakkor a szocializmus és a polgári radikális eszméket kiemelten propagálják. De ezek mellett Truppel Győző, aki később csatlakozott a csoportosuláshoz, a keresztény értékekről cikkezett, Márton Andor szerkesztő pedig a monarchizmust élte. Utóbbi nem véletlen, mivel 1919 júniusában az Új Világ volt az egyetlen magyar lap, amely részt vett Ferdinánd király nagyszebeni látogatása alkalmából a különböző rendezvényeken, ahogyan a lap tulajdonosa, Maurer Béla az esti ünnepi bankettre is ellátogatott.²⁹

26 Tóth, 2016–2017. Az Egyesült Székely Nemzeti és Magyar Demokrata Párt, i.m. 352.

27 „A jövő a szocializmusé, a tisztult, revideált programú szocializmusé” Új Világ, 1919. július 13.

28 Új Világ, 1919. május 9.

29 Tóth, 2016–2017. Az Egyesült Székely Nemzeti és Magyar Demokrata Párt, i.m. 354.

A csoportosulás igazán érdekes fordulata 1919 augusztusában következett be, amikor kiderült, hogy novemberben országgyűlési választásokat írnak ki, emiatt pedig egyértelműen az ezen való részvételt vették fontolóra. Egy e célból tervezett marosvásárhelyi találkozó az érdeklődés hiányában elmaradt, azonban szeptember 25-ére Nagyszebenbe újabb „Erdély-szintű” tanácskozást hívtak össze. A rendezvényre meghívást kapott Bernády György, korábbi marosvásárhelyi polgármester, főispán, de gyaníthatóan mellette másokat is meghívhattak. Bernády meghívása azért is érdekes, mivel annak ellenére, hogy a volt marosvásárhelyi polgármester a „régí rendszer” politikusa volt, az impériumváltás időszakában más tevékenységgel is foglalatzkodott: pályát váltva a Zabolai Faipari Részvénytársaság igazgatósági tagjaként tevékenykedett, annak ügyvezetésével foglalkozott. Bernády Bethlen Istvánon keresztül kerülhetett kapcsolatba a részvénytársaság tulajdonosával, Mikes Árminnal, ugyanis a vállalkozó sógora volt a későbbi miniszterelnöknek. Bernády ügyvezetőként folyamatosan ingázott a főváros és a részvénytársaság érdekeltségébe tartozó területek között. Bár háború volt, és a Monarchia utolsó hónapjait élte, a Mikes-féle vállalkozás folyamatosan bővült, és hatalmas beruházásokat tervezett.³⁰ Fő felvásárlói a romániai gazdasági és politikai elit érdekeltségébe tartozó vállalatok voltak, akikkel szintén Bernády üzletelt. Emiatt gyakori útjai voltak Bukarestbe, ahol személyes kapcsolatokat alakított ki a Román Királyság főbb kormányzati tényezőivel. Kapcsolathálója olyan személyekből épült fel, mint néhány későbbi miniszterelnök: Alexandru Averescu, Marghiloman, Take Ionescu, Octavian Goga, Iuliu Maniu, valamint Văitoianu.³¹ Az őszirózsás forradalom kitörése Budapesten érte, ahonnan csak 1919 nyarán tudott visszaszökni Erdélybe, Marosvásárhelyre, ahonnan folytatta tevékenységét, politikai tőkéjét hasznosítva közbenjárt a Kormányzótanácsnál az iskolakérdéssel kapcsolatban és egyéb ügyekben.³² Ezért nem véletlen Bernády meghívása az Új Világ köre részéről, ugyanis kapcsolatai révén akár politikai legitimitást is kovácsolhattak volna, amennyiben sikerül meggyőzniük az ügynek. Szeptember 23-i keltezésű levélben válaszolt Maurerék felhívására. Levelében megindokolta, hogy miért nem vesz részt, valamint mit gondol a szervezkedésről. Távolmaradását elsősorban azzal indokolta, hogy tulajdonképpen nem ismeri sem célját, sem eszközeit a nagyszebeni társaságnak. Ugyanakkor a szervezkedést, a tanácskozást, a párbeszédet szükségesnek találja. *„Tisztában ma csak az áll előttem, hogy az erdélyrészi magyarság a még megmaradt anyagi és kulturális értékeknek a köz javára való megoltalmazhatása céljából a lehető legsürgősebben*

30 Fodor János: *Bernády György. Politikai életrajz*. Lector Kiadó Erdélyi Múzeum-Egyesület: Marosvásárhely–Kolozsvár, 2017. 127–128.

31 Uo.

32 Uo. 130–131.

*egy erős nemzeti alapon álló szervezetbe tömörítendő.*³³ A barokkos megfogalmazás ellenére Bernády tulajdonképpen azt mondja, hogy a politikai passzivitás nem megoldás, így a szervezkedés nem az ördögtől való. Levele további részében arról is figyelmezteti az Új Világ körét, hogy a szervezkedésben *„elfogultság, harag, bosszú, önös-célok, egyéni aspirációk, avagy éppen tőlünk távol eső érdek pillanatnyira se zavarja meg tisztánlátásunkat és ítélőképességünket.”* Azzal zárja, hogy *„a többit bízunk egyelőre a békekonferenciára, amelytől bölcs és igazságos ítéletet várunk.”*³⁴ Vagyis tulajdonképpen türelemre inti a társaságot, hogy felelőtlen kalandorságra ne vállalkozzék. Az igencsak udvarias visszautasítást az Új Világ tanácskozásan felolvasták, és vagy szándékosan, vagy tendenciózusan félreértelmezték, miszerint Bernády (mások mellett) támogatását és szimpátiáját fejezte ki, valamint a *„szervezkedést szükségesnek tartja s elérkezettnek látta az időt az erre vonatkozó munka mielőbbi megkezdésére.”*³⁵

A munkát valóban elkezdték, jelölteket állítottak, sőt Bernádyt táviratilag próbálták meggyőzni, hogy a Maros megyei szenátori körzetben induljon, mivel erről egyeztettek az ottani prefektussal, valamint Constantin Bucşannal, a kormányzó Román Nemzeti Párt titkárával.³⁶ Bernády részéről ekkor szó sem lehetett a választásokon való indulásról, így vélhetően válasz nélkül hagyta Maurerék felkérését. A vitatott szervezkedésük azonban így is eredményre vezetett. A képviselőházba bejutott parlamenti csoport tagjai: Lengyel Béla (Szatmár megyei kerület), Maurer Béla (Gyergyószentmiklós), Fekete András (Kézdivásárhely), Morvay Endre (Kovácsna), gr. Nesselrode Károly (Bihar), Fáy József (Udvarhely), Szabó Gábor (Udvarhely), Pető Mózes (Udvarhely). A szenátusba bejutottak: Truppel Győző (parajdi körzet), br. Daniel Lajos (Udvarhely), Herepei Iván (Kézdivásárhely), Keresztszeghy Lajos (Szatmár).³⁷ A bejutottak számarányát tekintve elmondható, hogy a két világháború közötti időszak eredményeihez mérve viszonylag erősnek mondható, ha összevetjük, például az 1927-es országgyűlési választások eredményeivel, ahol az akkori Országos Magyar Párt nyolc képviselői és mindössze egy szenátori helyet szerzett. Ugyanakkor megemlítendő, hogy az 1919-es választások kapcsán az Új Világ csoportosulása vélhetően olyan módon egyezett meg a román pártok részéről indulókkal, hogy úgy és azokban a (többségében magyarok lakta) körzetekben indítottak jelölteket, ahol nem volt ellenjelölt, így szavazat nélkül a választási bizottság automatikusan megadta a mandátumot.³⁸

33 Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Mureș (továbbiakban ANDJ MS) Fond Personal Bernády György, 30/1919. sz., 1–3. f.

34 Uo.

35 Új Világ, 1919. október 2.

36 ANDJ MS Fond Personal Bernády György, 30/1919. sz., 4. f.

37 Új Világ 1920. március 20., Monitorul Oficial, Partea a II-a. Desbaterile Adunării Deputaților, 1919. november 23.

38 Szabó, 2018. Választások, i.m.

Parlamentbe való bejutásukat követően kezdődött el a pártszervezés a csoportosulás körül: 1919. november 27-én a bukaresti Grand Hotelben tartott értekezleten döntött a pártalapítás lehetőségéről. Itt alakították meg az Egyesült Székely Nemzeti és Magyar Demokrata Párt (ESZNM DP) nevezetű politikai alakulatot „*az összes magyar érdekek védelme és támogatása céljából.*”³⁹ A párt elnökének Daniel Lajost, alelnököknek Morvay Endrét és Maurer Bélát, ügyvezető párttitkárnak Nesselrode Károlyt, sajtóreferensnek Lengyel Bélát választották. A párt hivatalos lapja az Új Világ lett. A nevéből következtethető, hogy egy (túl) sok mindenre kiterjedő, de ugyanakkor kevés konkrétumot rejtő politikai koncepció volt. Ennek születésekor már elkezdődtek az első viták, elsősorban a tisztségek felett, ugyanis az említett pártalapító gyűlésről a vasúti forgalom szünetelése miatt Herepey Iván szenátor és Fáy József képviselő is lemaradt.⁴⁰ A párton belüli feszültségeket tetézte a párttagok parlamenti megnyilvánulása. A csoport részéről a parlamentben elmondott beszédekkel a tagok között nem volt egyetértés. Ezek tartalmával vagy nem értettek egyet, vagy kérték a felszólalások előtt a párton belüli egyeztetést. Első alkalommal Fáy József szólalt fel az 1920. február 16-i parlamenti közgyűlésen. Itt felszólalt *„abban a reményben, hogy életérdekeik az új állam határain belül védelemre találnak, a székelyek nyugalommal és bizalommal fogadták a Romániával való egyesülést (hosszas taps).*” Majd így folytatta: *Nem tagadom, hogy léteztek olyanok, akik agitációs szövegeket használva a székelység bölcs nyugalmaát háborítani akarták. De Képviselő Urak, ezeknek semmi jelentőségük nincs. Ezek az emberek nem tudják becsapni és megbolondítani bölcs, szófogadó, munkás székely népünket. A székelység 1500 éve él az erdélyi hegyek lábainál, történelmének többségét a magyar állam mostohagyuermekeként élte meg (hosszas taps). A különálló hagyományos székely életmód a magyar sovíniszta törekvések áldozatává vált, majdnem ugyanúgy ahogy a más, régi, a magyar állam területén élő nemzetiségek (egybehangozó taps, kiáltások). A más népekhez viszonyított (és a magyarhoz képest is) elkülönülő identitás fejlettségére bizonyíték az, hogy a székely csapatok 1600 körül Mihai Viteazul seregével közösen harcoltak (viharos taps, kiáltások).*”⁴¹ A téli-tavaszi parlamenti ülésszakon Fáy mellett Truppel Győző és Maurer Béla is hasonlóan nyilvánult meg a román országgyűlésben, többnyire elnyerve a hallgatóság tetszését. Azonban az Egyesült Székely Nemzeti és Magyar Demokrata Párt és parlamenti tagjai kevésbé váltak népszerűvé az erdélyi magyar közvélemény szemében. A párt 1920 márciusára gyakorlatilag megszűnt, tagjai pedig a politikai túlélésre rendezkedtek be. Az erdélyi lapok alapján a róluk szóló, többnyire gúnyos megjegyzéseket

39 Új Világ, 1919. december 6.

40 Tóth, 2016–2017. Az Egyesült Székely Nemzeti és Magyar Demokrata Párt, i.m. 358.

41 Új Világ, 1920. február 27.

a magyarországi lapok is gyakran szemlézték, így vélhetően szereplésük ismert volt a trianoni Magyarországon is.⁴²

A trianoni békeszerződés aláírása előtt egyes kapcsolatokkal rendelkező erdélyi szereplők, mint például Bernády György, aki ekkor már kapcsolatai révén tudomást szerezhetett a békeszerződés tartalmáról, így tisztában volt azzal, hogy marad a román impérium. Bukaresti forrásaitól megtudta, hogy ismét választások közelednek, így vállalta a politikai cselekvés beindítását és megszervezését. Három röpiratot adott ki, kettőt 1920 májusában (*Emlékirat és Nyílt levél*), valamint egyet ugyanazon év júliusában (*Előterjesztés a magyar tisztviselők és ügyvédek esküvétele tárgyában*). Alexandru Averescu miniszterelnöknek személyesen átnyújtotta az erdélyi magyarság főbb jogi sérelmeit felsoroló dokumentumokat. Röpiratai közül a *Nyílt levél* volt az, amely elsősorban az erdélyi magyarsághoz szólt. Ebben az aktuális kérdéseket boncolgatta: a politikai aktivizmust propagálta egy általa elképzelt Magyar Nemzeti Párt szervezésében.⁴³ Összességében röpirataival Bernády célja egy szűrőpróba volt az erdélyi magyar közvélemény felé annak kipuhatolására, hogy elkezdődhet-e a legitim politikai szervezkedés. A sajtócenzúra miatt kevés visszajelzés érkezett írásaira. Ennek ellenére megállapítható, hogy kísérlete kudarcot vallott, ugyanis a közvélemény nem támogatta a törekvéseit, és gyanúsán figyelték a bukaresti kapcsolatépítéseit.⁴⁴ Röpiratai publikálása után Averescu ajánlott neki képviselői helyet a parlamentben, amit Bernády nem fogadott el. *Nyílt levelét* közvetlenül a júniusi parlamenti választások előtti napokban publikálta, és ha nem lett volna a tiltakozás, valószínűleg sikeresen indulhatott volna képviselőségért. Indulása azonban még ekkor sem jöhetett szóba, ami azzal is magyarázható, hogy akkor még nem írták alá a trianoni békeszerződést, valamint Bernády akciója a kolozsvári magyar politikai köröket is „sérthette”, amelyek emiatt nem tekintették legitimnek. Ez főleg 1920 novemberében derült ki Sepsiszentgyörgyön, ahol hazaárulónak bélyegezték Bernádyt, amiért szót emelt a románokkal való együttműködés és a parlamenti képviselőlet érdekében.⁴⁵ Emellett pedig többen Székelyföldről is, elsősorban Kolozsvárról, várták a kezdeményezést, ezért sem nézték jó szemmel Bernády marosvásárhelyi szervezkedését. És nem fér kétség ahhoz sem, hogy nem kis része volt abban az Egyesült Székely

42 Pl. az Est című lap „gyászmagyarként” hivatkozott rájuk, akik „hamar letépték az özvegyi fátyolt, amit hazájukért viseltek, és sietve felcaptak a hódítók szolgáinak és uszályhordozóinak,” majd név szerint sorolja fel őket. Est, 1920. március 19.

43 Tisztában volt a meglévő kisebb politikai alakulatokkal is, mint amilyen az Egyesült Székely Nemzeti és Magyar Demokrata Párt, de azok szervezését nem tartotta célszerűnek. Fodor, 2017. Bernády György, i.m. 131.

44 Röpiratait még szépírói szempontból is bírálták. Uo.

45 „Bernádynak a székelyek a szemébe mondták, hogy hazaáruló.” *Kelet-magyarország*, 1920. november. 15. o.

Nemzeti és Magyar Demokrata Párt szereplésének is, hogy 1920 júniusában még nem lehetett aktív politizálásról beszélni az erdélyi magyar közgondolkodásban. A Keleti Újság 1921 februárjában (!) írta, hogy *„ha Maurer-Fáy et comp. nem huligán politikát csináltak volna Bukarestben, talán miféleképp sem volna olyan nagy az idegenkedés a parlamenti részvételtől.”*⁴⁶ Bernády nem indult a képviselő-választásokon, és szervezkedési kísérletéhez hasonlóan Gyárfás Elemér Dicsőszentmártonban, míg Paál Árpád (az impériumváltás napjaiban) Székelyudvarhelyen próbálkozott aktív politizálással, ami ugyancsak kudarccal végződött.

Ehhez képest az Egyesült Székely Nemzeti és Magyar Demokrata Párt kettévált, és így jelentkezett be az 1920-as megmérettetésen. Az Új Világ-csoport egy része, Független Demokrata Párt néven indult, ami azonban teljes kudarccal zárult. Az előző választásokhoz képest olyan választókerületben méretkeztek meg, ahol immár ellenjelöltjük is volt. Lengyel Béla Szatmár megyében jelöltette magát, ahol 261 szavazattal csak a harmadik helyen végzett, Bihar megyében Nesselrode Károly méretkezett meg és kapott 640 szavazatot, ami szintén elégtelen volt a bejutáshoz. A ESNM DP-ből a román Néppártba igazolt csoportból Szabó Gábor, Fáy József és Pető Mózes Udvarhely megyei körzetekből, Fekete András háromszéki körzetből bejutottak a parlamentbe, mindegyik ellenjelölt nélküli körzetből. A szenátusba Morvay Endre háromszéki, Daniel Lajos udvarhelyi körzetből jutottak be, szintén ellenjelölt nélkül.⁴⁷ Az Új Világ lap először Kolozsvárra tette át székhelyét, majd onnan az év végén Bukarestbe költözött, ahol végleg megszűnt.

A csoportosulás tagjai ideig óráig korábbi politikai tőkéjüket kamatoztatva elhelyezkedtek, azonban későbbi utóéletük nem ismert. Közülük néhányan továbbra is foglalkoztak lapkiadással: a korábban az Új Világnál tevékenykedő Ébert András, aki a források szerint előbb katolikus, majd állásából menesztett unitárius (!) lelkészként, román tőkével működteti a Székelyudvarhely című lapot 1921-ben.⁴⁸ Szintén katolikus Truppel Győző, aki a dicsőszentmártoni plébánosi állásából lett menesztve, illetve rövid ideig képviselő volt az Új Világ csoportban, megvásárolta a marosvásárhelyi Egyetértés című lapot, emellett pedig a bukaresti nemzetiségi minisztérium sajtóreferenseként jutott álláshoz.⁴⁹ Fáy József ugyan a román Néppárt színeiben ismét képviselőséghez jutott, azonban helyét átadta Nicolae Titulescu pénzügyminiszternek, cserébe pedig Románia Japánba küldött követének nevezték ki.⁵⁰ Morvay Endre aki Fáyhoz hasonlóan néppárti hátszéllel szenátusi helyhez

46 Keleti Újság, 1921. február 24.

47 Tóth, 2016–2017. Az Egyesült Székely Nemzeti és Magyar Demokrata Párt, i.m. 361.

48 A Nép, 1921. június 12. valamint Magyarország, 1921. szeptember 21.

49 Magyarország, 1921. szeptember 21.

50 Szabó, 2018. Választások, i.m.

jutott, azonban ezt később ő is lecserélte Háromszék megye alprefektusi tisztségére.⁵¹ A csoportosulás egyik vezetőjének számító Maurer Béla szintén visszavonul a nyilvánosság elől, mindössze néhány publicisztikával hívta fel magára a figyelmet. Az 1923-ban megjelenő rövidebb lélegzetű írásában röviden reflektál az Új Világos tevékenységére. „1919-ben erősen hittem, hogy helyes volt az a döntés, hogy az akkori magyar közvéleménnyel egyet nem értve, azt vallottam, hogy minden magyar tisztviselő maradjon a helyén, a román nemzet baráti hangon beszélt, és ezáltal békében lépünk be az új államalakulatba.”⁵² Politikai szerepvállalását azzal indokolta, hogy a vezető román politikusoktól azt az ígéretet kapta: a kisebbségeknek még nagyobb jogkört fognak biztosítani, mint amennyit a békeszerződés garantált, emellett lehetőséget látott a magyarok történelmi értékének elismerésére.⁵³ Kisebbségi kérdésről megjelennek írásai az 1930-as évek végén is, ami pedig a karrierjét illeti, kormány mellett dolgozó kisebbségi szakértőként tevékenykedett.⁵⁴ Látható tehát, hogy az erdélyi magyarság impériumváltás körüli időszakában sem volt példa nélküli az opportunista megnyilvánulás, amiért tulajdonképpen renegát vagy hazaáruló megbélyegzés járt, a történetírás részéről pedig a szinte teljes feledés. A román pártokba való betagozódás sem volt kizárólag az új világosok „találmánya”, ugyanis a korszakra a későbbiekben is jellemző volt, hogy bizonyos pártoknak megvoltak az „ügyeletes magyar” jelöltjei. Ezek közül talán kirívó esetnek számított a Kiss Géza példája, aki igencsak impresszív karriert futott be. A Kiss Mór jogászprofesszor fiaként a monarchia időszakban a kolozsvári egyetemen szerzett jogi diplomát, majd a budapesti minisztériumban helyezkedett el. Később egyetemi oktatóként megfordult Kolozsváron, Nagyváradon, mígnem a debreceni Tudományegyetem rektora lett az 1918–1919-es tanévben. Ezt követően az Egyetemi Tanács tudta nélkül elutazott Nagyváradba, ahol intézménye nevében üdvözölte Ferdinánd királyt. Debrecenbe nem tért vissza, és Kolozsvárt 1919 tavaszán a hűségeskü letétele mellett agitálta az ottani magyar egyetemi tanárok körében, azonban mindenki visszautasította. 1920–1922 között a bukaresti Igazságügyi Minisztérium erdélyi osztályán tanácsos volt, 1922-től a Nemzeti Liberális Párt parlamenti képviselője, 1927–1928-ban, illetve 1931–1932-ben szenátor, majd 1933-tól Kolozsvárt működött ügyvédként, majd a második bécsi döntést követően ismét Bukarestben a Nemzetiségi minisztérium államtitkára. A háborút követően visszatért Kolozsvárra, ahol a Bolyai Tudományegyetemen jogot tanított.⁵⁵

51 Uo.

52 Maurer Béla: *Câteva cuvinte sincere către națiunea română*. Nagyszeben: Tipografia Sibiului 1923. 1–2.

53 Uo.

54 Tóth, 2016–2017. Az Egyesült Székely Nemzeti és Magyar Demokrata Párt, i.m. 361.

55 Tóth, 2016–2017. Az Egyesült Székely Nemzeti és Magyar Demokrata Párt, i.m. 350.; Bárdi, 2013. Otthon és Haza, i.m. 423.

Összességében elmondható, hogy ezek a szereplők tulajdonképpen egy olyan korszakban vállaltak politikai aktivitást, amikor az erdélyi magyar álláspont még messze nem döntött ebben a kérdésben. Bernády György 1920-ban megjelent röpiratai, Kós Károlyék 1921-es kiáltványa még igencsak messze jártak attól, hogy egyértelműen meggyőzzék a lassan működő közvéleményt a politikai aktivitás megkezdéséről. Bernády György 1921 decemberében azzal sürgette Ugron István későbbi OMP elnököt, hogy immár „*eldöntendőnek tartja a politikai aktivitás kérdését.*”⁵⁶ Immár a Magyar Szövetség jelölésében részt vehetett az 1922-es választásokon, illetve bejutván az országgyűlésbe, április 10-én elmondhatta szűzbeszédét, végső soron nem ő volt az első magyar felszólaló, mindössze az első olyan, aki bírta (valamelyest) az erdélyi magyar közvélemény támogatását az enyhülő légkörben. Érdemes ugyanakkor kiemelni, hogy az új világosok tevékenységét tévesen, vagy éppen tendenciózusan a román történetírás is figyelemmel kísérte, olykor túlbecsülte annak jelentőségét. Gheorghe Iancu például „bölcs csoportként” értékelte munkásságukat, akik szerint „*a magyarságon belül a realista megértés erősödéseként jelent meg a reakciós elit, nagybirtokos és polgári osztály, a tisztviselők, értelmiségiek ignoráns politikájával szemben.*”⁵⁷ Aurel Galea pedig a lap körüli csoportosulásról azt írta, hogy a „*szebeni lap határozottan kijelentette a magyarság nevében az új államalakulatba való beilleszkedést.*”⁵⁸ Illetve a visszafogottabb munkákban csupán adatként szerepelnek, többnyire a parlament politikailag sokszínű reprezentativitását kiemelve, de ugyanakkor egyikük sem tárgyalja, hogy tulajdonképpen az új világosok rövid aktivitásuk alatt gyakorlatilag semmilyen politikai legitimitással nem rendelkeztek a romániai magyarság részéről.⁵⁹

56 Arhivele Naționale ale României, Direcția Județeană Cluj (ANDJ CJ), Fond Familial Ugron 544. cs

57 Lásd: Gheorghe Iancu: *Desfășurarea și rezultatele alegerilor parlamentare din noiembrie 1919 în circumscriptiile Transilvaniei*, In: Studia Universitatis Babeș-Bolyai, ser. Historia, 19/1, Cluj-Napoca, 103–131. Szintén idézi Tóth, 2016–2017. Az Egyesült Székely Nemzeti és Magyar Demokrata Párt, i.m. 350.

58 Uo., valamint lásd: Aurel Galea: *Formarea și activitatea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului, și ținuturilor românești din Ungaria (2 decembrie 1918–10 aprilie 1920)*. Editura Tipomur: Târgu-Mureș, 1996, 233.

59 Ioan Scurtu-Ion Bulei: *Democrația la români 1866–1938*. Humanitas: București, 1990. 97. Valamint a centenárium alkalmával készített weboldalas adatbázisban is adatként megjelennek az első két választásokon. Letöltés helye: <http://www.roaep.ro>; letöltés ideje: 2019. 09. 27.

TONK MÁRTON

ADALÉKOK A ROMÁNIAI MAGYAR
FELSŐOKTATÁSI STRATÉGIÁHOZ:
DEMOGRÁFIAI, OKTATÁSPOLITIKAI,
NEMZETPOLITIKAI KIHÍVÁSOK¹

Jelen tanulmányban céloom az erdélyi magyar felsőoktatásra vonatkozó néhány tényállás, illetve az ezekből eredeztethető kihívás elemzése, demográfiai, valamint oktatás- és nemzetpolitikai kontextusban. Teszem ezt a teljesség igénye nélkül, előrebocsátva ugyanakkor azt is, hogy műfaji szempontból az alábbiakban leírtak valahol az oktatáspolitikai szaktanulmány, a kisebbségpolitikai (szakpolitikai) gyorsjelentés, illetve az esszé közötti határmezsgyén mozognak, s elsősorban felsőoktatásunk specifikus (erdélyi magyar) kihívásaira kívánnak összpontosítani. Nyilván ez nem jelenti azt, hogy az erdélyi magyar felsőoktatás ne szembesülne a teljes Európai Felsőoktatási Térség általános problémáival, hiszen intézményeink számára is számos mindennapi (vagy stratégiai) kihívást jelent például a mennyiségi és minőségi szempont közötti „kötéltánc”, a felsőoktatásban való részvétel „demokratizálódása” által eredményezett tömegesedés, az alapképzés (BSc, BA) és mesterképzés (MSc, MA) egymásra épülésének tartalmi, szakmai kérdései, az uniós szinten harminc év Bologna után is nehézkesen működő ekvivalens tantervek és oklevelek problémái, vagy akár az oktatás tartalma és a munkaerőpiac elvárásai közötti összhang megtalálása. Eme példaszerű kiemelések egyszersmind azt is jelzik, hogy a sor hosszan folytatható lehetne, ám mint jeleztem, céloom elsődlegesen az erdélyi magyar felsőoktatás nemzeti, kisebbségi jellegéből fakadó néhány szempont és kihívás elemzése.

Ebben a tekintetben, vállalva akár a téma vulgarizálásának ódiumát is, sajnos nem lehet elmenni egy nem feltétlenül csak szakmai körökben evidenciának számító tényállás mellett, ez pedig nem más, mint az erdélyi magyarság demográfiai helyzete. Oktatáspolitikai tanácskozásokon, konferenciákon, szakmai beszélgetéseken sokszor elhangzó

1 Jelen tanulmány a 2019. május 10-én szervezett, „Hogyan tovább erdélyi magyar oktatás?” című konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata. A szakmai rendezvényre Marosvásárhelyen került sor az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács szervezésében.

gondolat, miszerint lehet mégoly remekbe szabott felsőoktatási koncepciónk, stratégiánk (ami egyébként több kérdés tekintetében sajnos ténylegesen nincs...), amennyiben Erdélyben nincs elég megszületett gyerek, és a népességszám alakulása viszonylatában az eddigi trendek fognak – részben vagy egészében – érvényesülni, annyiban jövőképünk, oktatáspolitikánk jó része nem lesz több öncélú művészi mutatványnál, attrakciónál. A számsorok kétségkívül aggasztóak: a hivatalos statisztikai adatok szerint az 1992-es, illetve 2011-es népszámlálás között eltelt közel két évtizedben (az erdélyi szlengben „új világnak” nevezetti időszak nagyjából első húsz évében) a romániai magyarság lélekszámának mintegy egynegyedét veszítette el, s az azóta eltelt évek vonatkozásában több olyan demográfiai becslés is napvilágot látott, melyek ugyan különböző arányokban, de további népességfogyást prognosztizálnak.² Távol álljon tőlem, hogy eme tények emlegetésével a kisebbségi pesszimizmus kultúráját kívánnám ápolni; az viszont határozott céltom, hogy a demográfiai kontextus révén a kisebbségi, ezen belül pedig az erdélyi magyar oktatáspolitikai realizmus fontosságára hívjam fel a figyelmet. A jól ismert statisztikai adatokból ugyanis oktatási stratégiánk számára két fontos, tartalmi szempontból igen csak meghatározó következmény származtatható. Az egyik, hogy felsőoktatási stratégiánk, bármily tökéletes is lenne, nem „csodafegyver”. Vagyis önmagában csak bizonyos, mozgásteréhez, befolyásolási övezetéhez tartozó kihívások kezelésére, megoldására képes. Így aztán a magyar fiatalok egyetemi oktatásban való részvételét, jelenlétét is csak néhány szempontból képes érdemben meghatározni (például megfelelő összetételű magyar képzési kínálat révén), más tekintetben viszont az országos (romániai) szintű gazdaság-, szociál-, foglalkoztatás- vagy családpolitika, de ugyanúgy az európai szintű társadalmi, gazdasági, munkaerőpiaci folyamatok komplex hatásrendszerének a függvénye, ha éppenséggel nem alávetettje. A demográfiai folyamatok és a vázolt tényállás másik fontos következménye – amit fentebb oktatáspolitikai realizmusként jelöltem meg – abban összegezhető, hogy stratégiáinkat nem illúziókra és érzelmi szempontból egyébként teljesen legitim vágyakra, hanem valós népességi adatokra, prognózisokra, illetve az ezekből származtatható tényleges felsőoktatási részvételi mutatókra kell tudnunk alapozni. Amennyiben tehát például a szakma (demográfusok, szociológusok) állításai arról szólnak, hogy az elkövetkező évtizedben, évtizedekben az erdélyi magyarság létszáma valahol az 1 millió fő körül fog „stabilizálódni”, annyiban érdemes lehet oktatáspolitikánkat, ezen

2 Egy 2019. áprilisában közreadott számítás és prognózis szerint például a 2011–2019 közötti időszakban az Erdélyben magyar nyelven beszélők száma (az elemzés készítői az anyanyelv mentén igyekeztek lehatárolni a magyar népességet) újabb közel százezer fővel fogyhatott – nyilván amennyiben helyes az elemzés által is „ha ... akkor” típusúként megjelölt okfejtés. (Népességi perspektívák Erdélyben: 2011–2031. A magyar anyanyelvűek számának és arányának várható alakulása. *Erdélystat statisztikák*, 2019. április 23. Letöltés helye: www.statistikak.erdelystat.ro; letöltés ideje: 2020. január 7.)

belül felsőoktatási stratégiáinkat is eme számadatok kontextusa és következményei közé helyezni.³ Az erdélyi magyar felsőoktatásban gyakorta az éppen ezzel ellentétes logikát követjük, s úgy teszünk – vagy ringatjuk magunkat ebbe az illúzióba –, hogy lényegesen többen vagyunk, mint amennyien tényleges vagyunk és leszünk. Éppen ezért gondolom azt, hogy az egyébként közismert demográfiai mutatóinknak az állandó és következetes szem előtt tartása, követése hozzásegíthet bennünket az oktatáspolitikai realizmus érvényesítéséhez, a felsőoktatási stratégiánk valós tényekhez és lehetőségekhez történő közelítéséhez.

Mindezen negatív trendek mellett viszont az is vitathatatlan tény, hogy az 1989-es rendszerváltást (vagy kikerülve az előbbi jelzőben rejlő fogalmi buktatókat: az „új világ” beköszöntét) követő harminc esztendőben létrejött Nagyváradtól Kolozsváron keresztül Sepsiszentgyörgyig, Szatmárnémetitől Marosvásárhelyen keresztül Csíkszeredáig egy kiterjedt magyar nyelvű felsőoktatási rendszer, melyet ma már egyre gyakrabban szoktunk az „erdélyi magyar felsőoktatási hálózat” névvel illetni. A hálózat pusztán léteben rejlő pozitívumok természetesen igen relatív jellegűek, elég itt csupán arra gondolni, hogy a gödör, melyből a magyar nyelvű felsőoktatásunk 1989 után elkezdett kimászni, meglehetősen mély volt a három évtizeddel ezelőtti pillanatban. Mint ahogyan a gödör mélyétől a csillagokig vezető út gyors bejárásának reménye is hasonlóan törekénynek, relatívnak, illuzórikusnak bizonyult, elég itt például az önálló Bolyai Egyetem visszaállításának hurraoptimizmusára, illetve az azóta eltelt évtizedek ilyen irányú realitásaira utalnunk. Felsőoktatási képzési kínálatunk fokozatos expanziója, a hálózat kialakulása mindezekkel együtt abszolút előremutató tényként értékelendő, mint ahogyan az is – ugyanis erre a továbbiakban már nem lesz módom kitérni –, hogy jelentős részben anyaországi impulzusok eredményeként végbement az erdélyi régió valóságos és hatékony integrációja az ún. Kárpát-medencei felsőoktatási tér egészébe. És itt elsődlegesen nem annyira arra gondolok – bár kétségtelenül az integráció tekintetében ennek is komoly hozadékaik voltak –, hogy Magyarország cselekvő módon vállalt szerepet a külhoni régiók magyar felsőoktatásának alakításában (lásd például a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Erdélyben, a II. Rákóczi Ferenc Főiskola Kárpátalján, vagy akár a Selye János Egyetem a Felvidéken), hanem arra, hogy célirányos kormányzati szakpolitikák, illetve az anyaországi akadémiai és tudományos élet stratégiai célkitűzéseinek eredményeként az erdélyi felsőoktatási hálózat szerves és jól beágyazott részévé vált a Kárpát-medencei egyetemi és

3 Vö. uo.: „... ha elfogadjuk a 2011-es népszámlálás eredményeit, feltételezzük, hogy a 2002 és 2011-es népszámlálás közötti migrációs trendek fognak érvényesülni [...], akkor elképzelhető, hogy 2031-ig a magyarok aránya stabil marad Romániában, és számuk nem esik 1 millió alá.”

tudományos élet egészének. Számtalan példán keresztül lehet eme tényállást argumentálni, álljon itt csupán néhány, a teljesség igénye nélkül: a Magyar Rektori Konferencia életre hívta és működteti a Határon Túli Felsőoktatási Intézmények Bizottságát, melynek tagjai többek között az erdélyi egyetemek képviselői; a Magyar Tudományos Akadémia létrehozta erdélyi, kolozsvári területi bizottságát (KAB); az Országos Tudományos Diákköri Tanács életre hívta és igen sikeresen működteti a Tudományos Diákkörök Határok Nélkül programját, integrálva ezáltal az erdélyi tehetséggondozást és utánpótlásképzést a hallgatói tudományos körök mozgalom anyaországi, Kárpát-medencei rendszerének egészébe; a magyar kormányzat megalapította az ún. Makovecz Programot mint Kárpát-medencei felsőoktatási együttműködési keretprogramot, mellyel – az oktatói és hallgatói mobilitások támogatása révén – hatékony módon járult hozzá a szóban forgó integráció megvalósításához.

Visszatérve tehát az erdélyi magyar felsőoktatási hálózat szűkebb kérdéséhez, az alábbiakban néhány konkrét adattal, ténnyel, majd pedig az ezeken alapuló értelmező-értékelő gondolatokkal próbálom meg jellemezni felsőoktatásunk jelenét, illetve az abban rejlő kurrens kihívásokat. Ebben a kontextusban megjegyzendő, hogy a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Kolozsvári Karán, egy kis oktatáspolitikai munkacsoport keretében immár tíz esztendeje követjük az erdélyi magyar felsőoktatási trendek néhány fontos aspektusát (hallgatói létszámok és ezek képzési típusok szerinti megoszlása, alapállású oktatói létszámok, a magyar nyelvű képzések regionális megoszlása stb.), az alábbiakban megfogalmazott értékelő kijelentések némelyike eme tízéves elemzőmunka tanulságain is alapul.⁴

Az erdélyi magyar felsőoktatási hálózat intézményi struktúrája jelen pillanatban a következő komponenseket, egyetemeket tartalmazza:

⁴ A korábbi évekre vonatkozó adatok, eredmények részletes feldolgozása és kifejtése vonatkozásában lásd például a következő publikációkat: Tonk Márton: Lehetőségek, modellek, kihívások a kisebbségi felsőoktatás-politikában. *Pro Minoritate*, 2012. tavasz. 69–82.; Székely Tünde – Tonk Márton: Hungarian Minority and Minority Higher Education System in Romania. In: Brie, Mircea – Horga, Ioan – Polgár István (eds.): *Migration and European Integration of Minorities*. LAP Lambert Academic Publishing: Saarbrücken, 2017. 265–280.

Intézmény (tagozat)	Oktatás helyszíne
Babeş–Bolyai Tudományegyetem (BBTE) – magyar tagozat	Kolozsvár és kihelyezett tagozatok magyar képzései (Gyergyószentmiklós, Kézdivásárhely, Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy, Szatmárnémeti, Székelyudvarhely)
Sapientia – Erdélyi Magyar Tudományegyetem (EMTE)	Csíkszereda, Kolozsvár, Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy
Marosvásárhelyi „George Emil Palade” Orvosi, Gyógyszerészeti, Tudomány és Technológiai Egyetem (MOGYTTE) ⁵ – magyar tagozat	Marosvásárhely
Partiumi Keresztyén Egyetem (PKE)	Nagyvárad
Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem (MME) – Magyar Művészeti Kar	Marosvásárhely
Protestáns Teológiai Intézet (PTI)	Kolozsvár
Magyarországi intézmények – kihelyezett szakok (székhelyen kívüli képzések)	Csíkszereda, Illyefalva, Marosvásárhely, Nagyvárad, Székelyudvarhely

1. táblázat: Az erdélyi magyar nyelvű felsőoktatás intézményei⁵

Az intézményi struktúra tekintetében tehát látható, hogy az erdélyi magyar felsőoktatási hálózat egy „3 + 3 + 1” típusú összetétellel jellemezhető: a három magyar tagozat a (román) állami felsőoktatás részét képezi (BBTE, MOGYTTE, MME), a három önálló magyar felsőoktatási intézmény (EMTE, PKE, PTI) pedig a román jogrend szempontjából

5 A korábbi Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem (MOGYE) jogutódja, mely a szintén marosvásárhelyi „Petru Maior” Egyetem integrálásával (voltaképpen bekebelezésével) jött létre, a 2018/2019-es tanévvel kezdődően.

magánegyetemeknek minősülnek. Mindkét típusú intézmény esetében igen lényegesnek tartom egy-egy további fontos tényállás megemlítését is. A jelenleg hatályos, 1/2011-es számú romániai oktatási törvény 363. cikkelye leszögezi, hogy Romániában a kisebbségi felsőoktatás multikulturális és többnyelvű egyetemek keretében valósul meg, majd pedig meg is nevezi a három ekként definiált állami felsőoktatási intézményt (BBTE, MOGYE, MME). A törvénycikkely – minden pozitívuma mellett – alapvetően két komoly veszélyt hordoz magában: egyfelől ugyanis alapjaiban teszi lehetetlenné bárminemű önálló, állami támogatású magyar egyetem létrehozását (lásd például a korábban már említett „Bolyai Egyetemét”), hiszen egyértelműen előírja, hogy az állami kisebbségi oktatás nem önálló, hanem multikulturális egyetemek keretében valósul meg; ugyanakkor pedig jelentős mértékben elhárítja az egyébként közfeladatokat is ellátó erdélyi magyar magánegyetemek állami finanszírozásának igényét. Ami pedig most már a magánegyetemekre vonatkozó jelzett tényállást illeti, az annyiban összegeezhető, hogy jóllehet, az EMTE, a PKE és a PTI – bár eltérő logikákban – magánegyetemi státussal vagy jelleggel rendelkeznek, finanszírozásuk, költségvetési logikájuk és belső gazdasági rendszerük tekintetében az anyaországi állami egyetemekkel hasonlatosak (mondhatni tehát, hogy részben állami, magyar állami intézmények). Végül pedig, ami a hetedik erdélyi intézményt (intézmény-csoportot) képviseli, ez nem más, mint a magyarországi felsőoktatási egyetemek által működtetett, úgynevezett „székhelyen kívüli képzések”. Ilyen típusú oktatási kínálat van pl. a Székelyudvarhelyi Egyetemi Központ „ernyőintézménye” keretében, továbbá Csíkszeredában, Illyefalván, Marosvásárhelyen, Nagyváradon, a képzéseket pedig a magyarországi egyetemek közül a Debreceni Egyetem, a Károli Gáspár Református Egyetem, az Óbudai Egyetem, a Pannon Egyetem, a Semmelweis Egyetem és a Szent István Egyetem végzik. A székhelyen kívüli képzésekkel kapcsolatosan az erdélyi magyar oktatáspolitikában, oktatásstratégiában alapvetően két probléma szokott megfogalmazódni. Az első jobbára egy formai kérdés, mely azzal a tényállással kapcsolatos, hogy – bár Romániában nem teljesen ellentmondásmentesek az erre vonatkozó szabályozások – a magyarországi egyetemek kihelyezett képzései vélhetően semmiféle romániai szakhatósági jóváhagyással nem rendelkeznek az adott szakok külhoni működtetése tekintetében. Céлом viszont ezt esetben a probléma pusztá jelzése, annál is inkább, mert az elmúlt évtized tapasztalatai alapján egy olyan természetű kérdést képvisel, melynek tematizálását – részben a magyarországi intézményi együttműködések megóvása, részben pedig a romániai politikai realitásokkal való egyféle „szembenállás” okán – az erdélyi akadémiai szféra nem tartja sem elegáns, sem pedig pragmatikus gesztusnak. A második probléma viszont egy jóval súlyosabb, közép- és hosszú távú hatásokat is implikáló kérdésfelvetés, melynek egyébként jól érzékelhető eredménye az,

hogy funkciójukat, de különösen az erdélyi magyar felsőoktatás, illetve a magyar közösség stratégiai céljaival kapcsolatos hatásukat tekintve a székhelyen kívüli képzések megítélése (néhány kivételtől eltekintve) alapiában véve inkább negatív. Ennek magyarázata egyfelől abban rejlik, hogy a kihelyezett szakok potenciálisan hallgatókat „vesznek” el a romániai magyar nyelvű oktatás elől, s jóllehet a polémiában kétségtelenül ez képezi a csekélyebb jelentőségű érvet, a csökkenő demográfiai trendek, illetve az expanzióban lévő erdélyi felsőoktatási kínálat ismeretében önmagában is fontos szempontot képezhet. A második argumentum azonban már sokkal súlyosabb, hiszen azt foglalja magába, hogy a kihelyezett szakok – melyek sok esetben formai szempontból is látogatás nélküli (levelezői) képzések, s melyek tevékenységüket elsősorban a magyarországi anyaintézmények oktatóinak (Erdélyből nézve: vendégoktatóknak) tömbösített tevékenységeire alapozzák – hosszú távon nem képesek hozzájárulni az adott régió vagy város önálló akadémiai közösségének, oktatói állományának a kialakításához, s így aztán az erdélyi magyar felsőoktatás, illetve általában a magyar kisebbség közép- és hosszú távú céljainak megvalósításához.

Az erdélyi magyar felsőoktatási hálózat eme áttekintésével kapcsolatban még három rövidebb megjegyzést tartok szükségesnek megfogalmazni a következők szerint: 1. A táblázatban foglalt intézmények sorrendje kvantitatív logikát követ, az adott egyetemen beiskolázott, magyarul tanuló hallgatói létszám, illetve az ott főállásban (alapállásban) lévő oktatói állomány figyelembe vételével (a legnagyobb létszám – mindkét tekintetben – a BBTE, a legkisebb pedig a PTI keretében található); 2. Az intézményi felsorolásban nem szerepel a Bukaresti Egyetem Hungarológia Intézete (újabban Hungarológia, Judaisztika és Romani Intézet), melynek magyarázata az, hogy évente ugyan meghirdetésre kerül néhány (szám szerint 10) betölthető hely, ám ezeket elsősorban magyarul (is) tanuló, de nem magyar nemzetiségű diákok foglalják el; 3. Az elmúlt néhány esztendő romániai magyar orvoscépzéssel, ezen belül pedig a nagy múltú marosvásárhelyi magyar oktatással kapcsolatos fejleményei (kudarcai) okán dilemmára ad okot, hogy a MOGYTTE esetében vajon milyen mértékben lehet (még) magyar tagozatról vagy magyar oktatásról beszélni? A táblázatban foglaltak szerint ugyanis hallgatói és oktatói létszámát tekintve az erdélyi magyar felsőoktatás harmadik legnagyobb intézményét jelenti a MOGYTTE magyar tagozata, ám az elmúlt évek történései eredményeként joggal fogalmazható meg a kérdés: van egyáltalán magyar tagozata az egyetemnek, s amennyiben igen, tulajdonképpen ez miben is konkretizálódik (tagozati önállóság, döntéshozatali jogkör, oktatás nyelve stb.)?

Az erdélyi magyar felsőoktatási hálózat kvantitatív adatsoraiból is lényeges tényállások, illetve a hozzájuk kapcsolódó további kihívások ragadhatók meg. Az alábbi összesítés az Erdélyben bármilyen szintű (alap, mester, PhD), illetve bármilyen típusú (nappali, levelező,

távoktatás stb.) *magyar nyelvű* képzésben részt vevő hallgatók összlétszámát tartalmazza, ez elmúlt hat esztendő négy egyetemi éve vonatkozásában.

Egyetemi év	Hallgatók összesen	Főállású oktatók összesen
2013/2014	10 482	817
2015/2016	10 473	817
2016/2017	10 683	752
2018/2019	10 428	753

2. táblázat: Hallgatói és oktatói létszámok alakulása az erdélyi magyar nyelvű felsőoktatásban⁶

A legutolsó lezárt, 2018/2019-es egyetemi év adatsorát a romániai oktatási szakhatóságok nyilvántartásaival összevetve azonnal kitűnik egy sokat emlegetett és igen szomorú realitás: az erdélyi magyar fiatalok alulreprezentáltsága a romániai felsőoktatásban. A nemzeti szintű oktatás-nyilvántartó⁷ adatai szerint a szóban forgó egyetemi évben mintegy 520 000 hallgató tanult Romániában, az összes képzési szintet, típust és évfolyamot véve alapul. Ez tehát azt jelenti, hogy a 2018/2019-es tárgyév vonatkozásában a magyar nyelvű képzésben részesülő hallgatók mintegy 2%-ot tettek ki az ország teljes egyetemista populációjából, miközben a romániai magyarság országos részaránya 6,5% körül mozog. S bár minden kétséget kizáróan eme negatív számadat mögött igen sokféle tényező állhat, nem kétséges, hogy egyik meghatározó eleme a magyar nyelvű egyetemi kínálat továbbra is létező komoly hiányosságaiban keresendő. Annak ellenére ugyanis, hogy – amint már említettem – az 1989 utáni időszak első két évtizedében az erdélyi magyar felsőoktatás

6 Az adatszolgáltatásra közvetlen módon került sor, az erdélyi magyar nyelvű felsőoktatásban részt vevő intézmények lekérdezésével, az adott évben megkötött és érvényes hallgatói tanulmányi szerződések számának alapján. A legutolsó feldolgozott adatszolgáltatásra 2019. januárjában került sor, a 2018/2019-es egyetemi tárgyév vonatkozásában, ennek összesítését a fenti táblázat utolsó sora tartalmazza. Amint korábbi publikációk, előadások esetében is tettem, ezúton is köszönetet szeretnék mondani az erdélyi magyar felsőoktatási intézmények vezetőinek, munkatársainak az adatgyűjtés során tanúsított együttműködésükért.

7 REI (*Registrul Educațional Integrat*, magyarul: Integrált Oktatási Nyilvántartó), illetve RMU (*Registrul Matricol Unic*, magyarul: Egységes Törzskönyvi Rendszer) – www.rei.gov.ro

jelentős képzési kínálati, hallgatói, oktatói és intézményi expanzió ment keresztül, számos szakterületen továbbra sincs magyar nyelvű egyetemi oktatás, mely tény nyilvánvalóan korlátozza, illetve adott esetben a magyarországi továbbtanulás kényszerpályájára helyezi a potenciális hallgatók szakmai opcióit. Hogy csak néhányat említsek eme hiányszakok, szakterületek közül: műszaki képzések jelentős része, mezőgazdasági és erdőgazdálkodási szakok, állatorvosi képzés, művészeti és különösen a képzőművészeti képzések, s végül, de nem utolsó sorban a korábban már emlegetett orvostudományi képzés. Amennyiben a mintegy tíz és félezer magyarul tanuló egyetemistához hozzávesszük a romániai *román nyelvű* képzésekben részt vevő, ámde magyar anyanyelvű hallgatókat is, s amennyiben a számukra vonatkozó oktatáskutatói elemzések sem tévednek⁸, annyiban a magyar egyetemista populáció összesen mintegy 21 000 főre tehető, ami kb. 4%-ot, tehát változatlanul jelentős alulreprezentáltságot jelent a magyar kisebbség országos számarányához képest.

A fenti összesített hallgatói adatsorok belső struktúrája, megoszlása tekintetében további két aspektust szeretnék kiemelni, hiszen mindkettő lényegi értelemben határozhatja meg felsőoktatásunk jövőképét, stratégiáit. Az első kérdés a felsőoktatási hálózatunk struktúrája kapcsán jelzett egyes intézménytípusok részesedési aránya az erdélyi magyar hallgatók „piacán”. Amennyiben továbbra is a legutolsó lezárt, 2018/19-es egyetemi év adatait vesszük alapul, elmondható, hogy a román állami (magyar nyelvű) oktatásban 6814, a magyar magánegyetemi oktatásban 3184, a székhelyen kívüli képzési formákban pedig 430 hallgató vett részt. Százalékos mutatókat használva tehát ezen intézményi típusok részesedése a romániai magyar nyelvű felsőoktatás „piacán” a következő: 65% állami egyetemek; 31% magánegyetemek; 4% magyarországi egyetemek. Ezek a számok jól mutatják, hogy az erdélyi magyar felsőoktatás lényegi változásokon ment keresztül, s e folyamatok olyan kihívásokat eredményeznek, melyekkel számolni kell az oktatáspolitikai stratégiák megfogalmazásakor. Hogy csupán egyet – de talán a legismertebbet – említsem: egészen bizonyos, hogy az önálló állami magyar tudományegyetem kérdéséről – éppen az erdélyi magyar felsőoktatási struktúra eme lényeges megváltozása miatt – már nem lehetséges úgy beszélni, ahogyan arról mondjuk az 1990-es pillanatban még lehetséges volt. Gondoljuk

8 A román nyelvű egyetemi képzésekben részt vevő magyar anyanyelvű hallgatók számára vonatkozó pontos statisztikai adataink nincsenek, a különböző köz- és felsőoktatási mutatók viszont arra engednek következtetni, hogy nagyjából ugyanannyi erdélyi magyar fiatal tanul tovább román nyelven, mint ahányan anyanyelvű képzésekben vesznek részt. Erre a tényállásra első ízben a KAB Felsőoktatási Munkacsoportjának tanulmánya hívta fel a figyelmet, mely frissen érettségizett magyar fiatalok szociológiai vizsgálata alapján vonta le a következtetést, hogy e fiatalok mintegy 50%-a egyáltalán nem tanul tovább, a maradék 50% pedig nagyjából két egyenlő, magyarul és románul továbbtanuló részre oszlik szét. Vö. Szikszai Mária (szerk.): *Az erdélyi magyar felsőoktatás helyzete és kilátásai. Támpontok egy lehetséges stratégiához*. Ábel Kiadó: Kolozsvár, 2010.

csak végig azt a scénáriót, melyben valami csoda (de akár pillanatnyi politikai játszma vagy „elmezavar”) folytán a romániai kormányzat megalapítaná (újraalapítaná) az önálló magyar állami egyetemet. Kik lennének a hallgatói? Kik lennének az oktatói? Egyáltalán hogyan tudna létrejönni, olyan körülmények közepette, hogy a romániai akkreditációs előírások értelmében egy hároméves alapszak végleges akkreditálása hat esztendő, egy teljes felsőoktatási intézmény törvényi elismerése pedig mintegy tíz évet vesz igénybe, s mely évek során *saját* személyi (oktatói-hallgatói) kapacitást kell felvonultatni és bizonyítani? S hogyan viszonyulna az így létrehozott egyetem a mára kialakult erdélyi felsőoktatási hálózat intézményeihez? A konklúzió itt természetesen nem afelé vezet, hogy le kellene mondani az önálló állami magyar tudományegyetem igényéről, hiszen ez a romániai magyar kisebbségnek továbbra is egyik kiemelt célját, jogkövetelését jelenti. Reális stratégiák, megvalósíthatósági tanulmányok nélkül viszont bármely jogkövetelés nem több retorikai elemnél, vagy legjobb esetben a kisebbségi „team building” hatásos jelszavánál. Éppen ezért gondolom azt, hogy a megváltozott erdélyi magyar felsőoktatási kontextussal összhangban lévő, az abban rejlő kihívásokra válaszokat adó oktatáspolitikára kell törekedni.

A fenti összesített táblázat mögött húzódó másik fontos adatsor a magyar nyelvű képzések regionális megoszlásával kapcsolatos, különös tekintettel a Székelyföld esetére. Az eddigiekben is alapul vett 2018/19-es egyetemi esztendő adatai ugyanis azt mutatják, hogy az összesen 10 428 magyar tanuló egyetemistából 4701 tanul valamely székelyföldi helyszínen, ám ez az adat a marosvásárhelyi intézmények diákjait is tartalmazza. Amennyiben azonban Marosvásárhelyt nem tekintjük a székelyföldi régióhoz tartozónak, annyiban ez a szám 1810 főre csökken, mely elsősorban az EMTE Csíkszeredai Kara, valamint a BBTE és a magyarországi egyetemek kihelyezett tagozatainak, illetve székhelyen kívüli képzéseinek hallgatóit jelenti. Százalékos arányokkal kifejezve: az Erdélyben magyarul tanuló egyetemisták mintegy 45%-a tanul a Székelyföldön, ám amennyiben Marosvásárhelyt ebből a számításból kivesszük – amit magam jóval helyesebbnek tartok⁹ –, annyiban ez az arány mintegy 18% körülívé zsugorodik. Ez az adatsor egy manapság szintén jól ismert dilemmára világít rá, illetve minden bizonnyal egy újabb kihívást képez oktatáspolitikánk alakítása szempontjából. Ebből a jóval komplexebb kérdéskörből csupán két szempontot szeretnék most előtérbe helyezni. Az egyik a tanulmány első részében már elemzett demográfiai aspektus. Tényállás ugyanis, hogy amikor az Erdélyben élő tömbmagyarságról beszélünk, ez

9 Talán nem lesz túl „tudománytalan”, ha ebben az összefüggésben egy igen szubjektív argumentumot fogalmazok meg. Marosvásárhelyen születtem, 18 éven keresztül ebben a városban éltem, itt jártam iskolába, itt tettem szert egy sor barátra – ezért mind a mai napig részben „vásárhelyinek” tartom magam. Eme 18 esztendő során sem magamban, sem a szűkebb-tágabb környezetemben nem tapasztaltam a „székely identitás” ismérveit.

alatt gyakorlatilag két, a partiumi és a székelyföldi régiót értjük. Ugyanakkor, amennyiben helyesek az elkövetkező évekre-évtizedekre vonatkozó demográfiai prognózisok, annyiban a Székelyföldön mérsékelt népességcsökkenés várható, mi több, ebben a régióban akár a magyar anyanyelvűek arányának növekedése is elképzelhető.¹⁰ Eme folyamatokkal egy időben viszont az is egyre evidensebb tapasztalat, hogy a székelyföldi magyar fiatalok esetében Kolozsvár, kisebb mértékben Marosvásárhely egyféle „elszívó hatása” érvényesül, melynek eredményeként az ezekben a városokban végzett tanulmányokat követően a frissen végzetek jelentős számban már nem térnek vissza szülőföldjükre. Az erdélyi felsőoktatási politika természetesen e tekintetben sem lehet „csodafegyver”, hiszen ez esetben is jóval szélesebb hatásösszefüggés áll az említett folyamatok eredőjénél. Ám mind oktatáspolitikai, mind pedig kisebbségpolitikai szempontból továbbgondolandó kihívást jelent a székelyföldi társadalmi struktúra átalakulásának megelőzése, akár éppen további képzések (oktatási helyszínek) elindítása révén. (A partiumi régió ebben a tekintetben egészen más helyzetben van: rég működő önálló felsőoktatási intézményekkel rendelkezik – a Nagyvárad Egyetem mint állami intézmény, illetve a PKE mint magánegyetem –, s talán nem tévedünk túlságosan, ha a térséget „erősítő” intézményekhez soroljuk a Debreceni Egyetemet is.)

Az erdélyi magyar felsőoktatás elmúlt hat esztendőre összegzett hallgatói létszámalkulása kapcsán végül még egy utolsó, bizonyára szembeötlő jelenséget kívánok érinteni. A bemutatott adatsorokból ugyanis kiolvasható, hogy paradox módon, miközben egy folyamatos népességfogyással szembesülünk, a magyar nyelven tanuló hallgatói összlétszám viszonylag stabil. Más megfogalmazásban: a „demográfiai hullámvölgy”, mely az elmúlt évtized szakmai és társadalmi nyilvánosságában egyféle evidenciaként fogalmazódik meg, egyelőre (?) nem érte el felsőoktatásunkat. A jelenség alapos tanulmányozása minden bizonnyal „megérne egy misét”, s okai kétségtelenül ez esetben is több tényező együttes hatásában keresendők. Ilyenek lehetnek például: az erdélyi magyar felsőoktatás expanziója, kínálatának növekedése (több helyre „jut el” az egyetem, s talán olyanok is részt vesznek a felsőoktatásban, akik egyébként ezt nem tennék); az elmúlt két évtizedben a magyar fiatalok körében is trenddé vált „többdiplomázás” (párhuzamosan vagy egymást követően több egyetemi alap- vagy mesterszak elvégzése); a magyar egyetemi hálózat regionális szétfejlődése eredményeként a nem frissen érettségizett korosztályok részvétele az egyetemi képzésben; a nem romániai magyar hallgatók jelenléte az erdélyi felsőoktatásban. (Az anyaországi

10 „A partiumi és a székelyföldi tömb [...] az országos trendekhez viszonyítva csak mérsékelt népességcsökkenést szenved el. [...] Szintén igen lényeges, hogy ebben a két régióban a magyar anyanyelvűek arányának a növekedése a legvalószínűbb forgatókönyv.” Népesedési perspektívák Erdélyben: 2011–2031. A magyar anyanyelvűek számának és arányának várható alakulása. *Erdélystat statisztikák*, 2019. április 23. Letöltés helye: www.statistikak.erdelystat.ro; letöltés ideje: 2020. január 7.

hallgatók az elmúlt néhány esztendőben hangsúlyosabban jelentek meg a romániai magyar nyelvű képzésekben, több szak esetében éppen a magyarországi felsőoktatási változások – felvételi pontrendszer, tandíj-kötelezettség bevezetése – eredményeként. Persze nincs szó tömegjelenségről, ám egy tízezres nagyságrendű erdélyi magyar egyetemista populáció esetében a százas nagyságrendű „külső” hallgatói részvétel is szignifikáns lehet a demográfiai csökkenés számszerű ellensúlyozásában.

És még egy utolsó gondolatkör, mely ezúttal nem a fenti adatsorok elemzésével, ámde felsőoktatásunk igen fontos jelenségével, kihívásával, jelesül a román nyelvi kompetenciákkal kapcsolatos. Az erdélyi magyar oktatáspolitiká (mely nyilvánvalóan a kisebbség- és nemzetpolitikának is egyik eszköze) az anyanyelvű oktatási hálózat szükségességének, a minőségi szakmai képzés megvalósításának finalitását – többek között – mindig is az erdélyi magyarság szülőföldi megmaradásában jelölte meg. Kisebbség- és oktatáspolitikai dokumentumaink (legyenek azok akár szakmai, akár politikai berkekben fogantak), önálló oktatási intézményeink alapító iratai és küldetésnyilatkozatai ezt a célkitűzést *expressis verbis* is megfogalmazták (így például az önálló magyar intézményekként működő felsőoktatási intézményeink – EMTE, PKE, PTI – chartái is). A megmaradásnak – és erről csak az utóbbi néhány évben kezdtünk el hangsúlyosabban beszélni – az egyik kétségtelen „furcsasága”, hogy Romániában ezt csekély, vagy csak igen korlátozott mértékben lehet úgy megtenni, hogy nem rendelkezünk az eredményes megmaradás egyik eszközével: a többségi nyelvi kompetenciákkal. 1989 után jó ideig nem is igazán volt elegáns dolog Erdélyben ezekről a kérdésekről beszélni, bár nyilvánvaló, hogy ez a tényállás levezethető volt (s talán mind a mai napig levezethető) az erdélyi ember, a kisebbségi magyar „pszichológiájából”. Ma már viszont evidens, hogy a román nyelvi kompetenciák hiánya (oktató emberként olykor még az eme kompetenciák elsajátításával kapcsolatos tudatos ellenszegülést is tapasztalom) éppen a megmaradás szempontjából kontraproduktív. Hogyan lehetséges például úgy a megmaradás, hogy a munkaerőpiac 80–90%-ban, éppen a román nyelv megfelelő ismerete hiányában, bezárul fiataljaink előtt? És a jelenség tekintetében még mélyebbre is áshatunk: kiváló erdélyi szociológusok hívták fel az elmúlt években arra is a figyelmet, hogy például szignifikáns összefüggés van a többségi nyelv ismerete és az erdélyi magyar fiatalok bérezési szintje között (a román nyelvtudás mértéke egyenesen arányos a kereseti szinttel).¹¹ Úgy gondolom tehát, hogy oktatás-, ezen belül pedig felsőoktatás-politikánknek az elkövetkező években, évtizedekben igen fontos célja kell legyen a többségi nyelvi kompetenciák fejlesztése is.

11 Lásd pl. Csata Zsombor: *Economy and Ethnicity in Transylvania*. In: Bárdi Nándor – Horváth István – Kiss Tamás – Székely Gergő István – Toró Tibor (eds.): *Unequal Accommodation of Minority Rights. Hungarians in Transylvania*. Palgrave Politics of Identity and Citizenship Series: 2018. 345–368.

Összegzésképpen tehát – amint azt a tanulmány elején is jeleztem, a teljesség igénye, valamint a felvetett problémák valamiféle fontossági sorrendjének felállítása nélkül – jól körvonalazhatóak azok a kiemelt problémák és kihívások, melyekkel a romániai magyar nyelvű felsőoktatás rövid- és középtávú stratégiáinak alakítása során feltétlenül számolni szükséges, s ugyanakkor az ezekre adott válaszok kétségkívül meghatározóak lesznek egyetemi oktatási hálózatunk jövője és határfoka tekintetében. Az erdélyi magyarok lélekszámának további csökkenése olyan tény, mely nem a „csodavárást”, hanem az oktatáspolitikai realizmusát követeli meg (például a képzéseink területi-regionális eloszlásában, a korábbiakban már elemzett székelyföldi egyetemi kínálat átgondolásában, bővítésében (?), az erdélyi szintű szakstruktúra újjalakításában, racionalizálásában). Átfogó elemzést igényel a romániai magyar fiatalok országos átlaghoz viszonyított alulreprezentáltsága, mint ahogyan az a tényállás is, hogy adott esztendő érettségiző korú magyar fiataljainak csupán mintegy 25%-a lép be a magyar nyelvű felsőoktatásba. Ez utóbbi vizsgálatnak olyan tényezőkkel szükséges számot vetnie, mint például a hiányos magyar nyelvű képzési kínálat (lásd „hiányszakok”), s az ezzel összefüggésben (is) kialakult torz szakstruktúra (bizonyos keresett, piacosabb vagy adott esetben alacsony költségekkel működtethető szakok párhuzamos megléte, szemben néhány közösségi szempontból is fontos, nehezebben indítható és jelentős erőforrás-ráfordítást igénylő magyar nyelvű szak hiányával), de ugyanilyen elemzést igényel az érettségiző-korú magyar generációk tanulmányi és érettségi eredményeinek elmaradása román nyelvű generációtársaikéhoz képest. A felsőoktatási alulreprezentáltság kérdésében természetesen továbbra is fennálló, ezúttal nem szakmai, hanem politikai és érdekérvényesítő eszközöket igénylő szempont a román állam ellenszegülése bizonyos (román nemzeti-, de akár intézményi „monopóliumoknak” tartott) magyar nyelvű szakok elindítása, engedélyezése viszonylatában. A szülőföldön való értelmes és egzisztenciális értelemben méltó tevékenykedés, ha úgy tetszik, a megmaradás egyik fontos előfeltételét jelentő román nyelvi kompetenciaszint növelése a másik egyértelmű kihívása közösségi, nemzeti, oktatási stratégiáinknak, egy olyan kérdés, mely viszont komplex, köz- és felsőoktatási intézkedések szinergiáját kívánja meg. Az elmúlt közel egy évtized mára már akuttá vált további kihívása a romániai magyar nyelvű orvoscépzés helyzete, melynek megoldása nyilvánvalóan legalább annyira szakmai-képzési, mint nemzeti közösségi, politikai, jogérvényesítési feladat. Az elmúlt időszakban egyre evidensebbé és látványosabbá vált a marosvásárhelyi magyar nyelvű orvosi képzés szakmai, nyelvi és intézményi feltételeinek térvessztése (a MOGYTTE egyik vezető magyar professzora egy budapesti szakmai egyeztetésen úgy fogalmazott, hogy a magyar képzés tekintetében a jelen nem a halál előtti közvetlen, hanem egyenesen a halál utáni állapot...), s a magyar tagozat eme ellehetetlenítése kapcsán ma már joggal tehető fel

a kérdés: egyáltalán beszélhetünk-e még magyar nyelvű orvosképzésről Marosvásárhelyen? Az akut helyzet, a magyar tagozat konszolidálására irányuló sorozatos törekvések kudarcai, a MOGYTTE kontextusához fűződő lehetőségek kilátástalansága értelemszerűen eredményezte azt, hogy előtérbe kerültek a jelenlegi intézményi status quóval leszámoló, alternatív megoldásokra irányuló scénáriók, például az olyanok, melyek az erdélyi magyar magán-egyetemi hálózat biztosította lehetőségektől remélik a kérdés holtpontról való elmozdítását. Gyakorta előforduló okfejtés manapság például az, hogy eljött az ideje a magyar nyelvű orvosképzés megvalósításához fűződő paradigmaváltásnak, valahogyan azzal analóg módon, ahogyan a 2000. évben a sorozatos kudarcokat maga mögött tudó önálló állami magyar tudományegyetem ügye a Sapientia EMTE (illetve az önálló magyar magánegyetemi hálózat) létrejöttében konkretizálódott. És végül, de korántsem utolsó sorban, eme gondolatmenet rávilágít a romániai magyar felsőoktatás, de tágabb értelemben az erdélyi magyar kisebbség elmúlt harminc esztendejének legállandóbb, s egyben legismertebb kihívására is: az önálló, állami támogatású magyar tudományegyetem szükségességének kérdésére. A romániai magyar kisebbség eme törekvése az 1959-es egyetemegyesítés (valójában a kolozsvári Bolyai Egyetem, és ezáltal az önálló romániai magyar felsőoktatás felszámolása) előzményeire utal vissza, s az 1989-es rendszerváltást követő periódus egyértelmű örökzöldjeként minősíthető: olyan cél, törekvés, jogkövetelés, melyről sem a nemzet-, sem pedig az oktatáspolitikai nem kíván lemondani. Amennyiben viszont ez – teljességgel helytálló módon – így van, annyiban a 21. század elejének romániai magyar felsőoktatási realitásai, a kialakult felsőoktatási hálózat nem kis feladatokat ró a teljes spektrumú, román állam által finanszírozott magyar nyelvű felsőoktatás megvalósításán munkálkodó szakmai és politikai szereplőkre.

KOVÁCS KLÁRA – PALLAY KATALIN

KÁRPÁTALJAI MOBILIS HALLGATÓK IDENTITÁSTUDATÁNAK VIZSGÁLATA A NEMZETKÖZI ELŐKÉSZÍTŐ INTÉZET PÉLDÁJÁN

A tanulmány a magyarságtudat, a szülőföld iránti elköteleződés és a hallgatói célú mobilitás kapcsolatát mutatja be. Jelen írásban a kárpátaljai mobilis hallgatókra fókuszálunk. Korábbi kutatások (Mozaik2001¹, Mozaik2011², GeneZYs2015³) kimutatták, hogy a Magyarország irányába történő tanulmányi célú migráció azon szakok esetében mutat növekvő tendenciát, melyeket Kárpátalján nem lehet magyar nyelven tanulni. Azok a kárpátaljai hallgatók, akik az anyaországban szereztek meg egy adott hiányszakmából felsőfokú oklevelüket, abban az esetben térnek vissza szülőföldjükre, ha erős regionális identitással rendelkeznek. Otthon várja őket a családjuk, illetve megfelelő munkalehetőséget találtak.

A felmérésben arra kerestük a választ, hogy a Balassi Intézet előkészítő képzésén részt vevő egykori kárpátaljai hallgatói körében milyen különbségek és hasonlóságok fedezhetők fel a magyarságtudatban, illetve szülőföld iránti elkötelezettségben a hazatérők és a Magyarországon letelepülő/külföldön elhelyezkedők között, s mely szociokulturális, demográfiai tényezőknek van szerepük az eltérésben.

-
- 1 Csernicskó István – Soós Kálmán: Mozaik 2001. Gyorsjelentés – Kárpátalja. In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László – Nemeskéri István (szerk.): *Mozaik 2001. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet: Budapest, 2002. 91–135.
 - 2 Ferenc Viktória – Séra Magdolna: Kárpátalja – Ukrajna. In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Pillók Péter (szerk.): *Mozaik2011 – Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Belvedere Meridionale – Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet: Szeged – Budapest, 2013. 71–114.
 - 3 Papp Z Attila (szerk.): *Változó kisebbség: Kárpát-medencei magyar fiatalok. A GeneZYs 2015 kutatás eredményei*. Mathias Corvinus Collegium; Tihanyi Alapítvány; MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézet: Budapest, 2017.

A kárpátaljai hallgatók Magyarországra irányuló tanulmányi célú migrációjának vizsgálata a szülőföld iránti elköteleződés tükrében

Az Euromajdant követő években a kárpátaljai magyarok körében felerősödött a migráció. A szakirodalomból tudjuk, hogy az Ukrajnából Magyarországra vándorlók 97%-a tud magyarul, vagyis az elvándorló kárpátaljai magyarok jelentős része Magyarországot választja migrációs célszágként.⁴ 2014 tavaszán Ukrajnában elkezdődtek a katonai besorozások, s bár a harcok csendesedtek, Ukrajna keleti részén máig vannak összecsapások. A háborús helyzet miatt az ország keleti feléről nyugat felé menekülnek az emberek, nyugatról külföldre migrálnak. A politikai események következtében az országot súlyos gazdasági válság sújtja. A továbbtanulni vágyó fiatalok körében megkönnyíti az elmozdulási hajlandóságot a magyar állam által biztosított támogatáspolitikai. 2010-ben elfogadták a visszahonosítási törvényt, a kárpátaljai magyarságnak is lehetősége nyílt a kettős állampolgárság megszerzésére. Ennek következtében a kárpátaljai fiatalok számára könnyebb a továbbtanulás és a külföldi munkavállalás.⁵

A migrációs döntéshozatalban kiemelkedő jelentőséggel bír a nyelv és az identitás. Az anyanyelvű oktatásban részesülő külhoni magyar fiatalok – ha helyben nem tanulhatnak anyanyelvükön tovább adott szakirányokon – könnyebben választják a magyarországi továbbtanulást. Korábbi kutatások (Mozaik2001, Mozaik2011, GeneZYs2015) igazolják, hogy a határon túli magyar iskolában érettségiző hallgatók nagyobb valószínűséggel választják az anyaországi továbbtanulást, mint a többségi nyelven érettségizők.⁶ A magyarországi oktatási intézményt megcélzó külhoni fiatalok esetében az azonos anyanyelv az egyik legfőbb vonzerő, hiszen a külföldről érkező hallgatók anyanyelve a magyar, így nem kell egy idegen nyelvet elsajátítaniuk.⁷ Az anyaországban továbbtanuló külhoni fiatalok migrációs döntésében jelentős szerepet játszik az etnicitás.⁸ Ebben az értelemben a határon

4 Kovály Katalin – Erőss Ágnes – Tátrai Patrik: „Hát megpróbálunk küzdeni”: átalakuló boldogulási stratégiák Kárpátalján az Euromajdan után. *Tér és Társadalom*, 2017. 31 (2). 3–22.

5 Tátrai Patrik – Erőss Ágnes – Kovály Katalin: Migráció és versengő nemzetpolitikák Kárpátalján az Euromajdan után. *Regio*, 2016. 24 (3), 82–110.

6 Ferenc Viktória – Séra Magdolna: Kárpátalja – Ukrajna. In: Szabó Andrea – Bauer Béla – Pillók Péter (szerk.): *Mozaik2011 – Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Belvedere Meridionale – Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet: Szeged – Budapest, 2013. 71–114.

7 Uo. Szentannai Ágota: A Magyarországon tanult fiatalok karrierkövetése. In: *Regio*, 2001. 4. 113–131.

8 Beretka Katinka – Ferenc Viktória – Kovács Eszter, Tóth-Batizán Emese Emőke: Magasan képzett határon túli és diaszpóra magyarok migrációs útjai. In: *Regio*, 2018. 26 (4), pp. 180–218.

túli magyarok anyaországba történő migrációja eltér a nemzetközi vándorlás folyamatától. A bevándorlók nyelvi és kulturális szempontból velük azonos ország területére lépnek, azaz anyaországukba érkeznek, ez a vándorlás azzal is jár, hogy kilépnek a kibocsátó országuk társadalmában elfoglalt kisebbségi helyzetükből. Az etnikai azonosságtudat meghatározott szerepet tölt be az anyaországba irányuló bevándorlási folyamatban. A bevándorlók a fogadó ország államnemzetével azonos nyelvet beszélnek, ami előbbieik számára etnikai és kulturális tőkével párosul, elősegítve ezzel a társadalmi beilleszkedés folyamatát, illetve a munkaerő-piaci elhelyezkedését.⁹ A külhoni mobilis hallgatók figyelembe veszik a földrajzi közelséget, s vallási, kulturális egyezések is jelen vannak. A külhoni magyar mobilis hallgatók nemcsak etnikai, nyelvi és kulturális hasonlóságokkal rendelkeznek, hanem érzelmileg is kötődnek Magyarországhoz mint „anyaországhoz”.¹⁰ Egyes kutatók viszont kiemelik, hogy az anyaország társadalmába való integráció gyakran csak elméleti síkon létezik, s a való életben a fogadó ország azonos kulturális hátterével rendelkező bevándorló számos akadályba ütközik.¹¹ A mobilitás kulturális többletet biztosít a határon túli lét kisebbségi helyzetéhez képest. A hallgató otthoni lakóhelyhez és a vándorló életformához való „ket-tős kötődése” jelentős befolyást gyakorol identitásának alakulására.¹² A magyar nemzeti kisebbséghez tartozó vallásgyakorlók szülők gyakrabban választanak magyar tannyelvű oktatási intézményt, mint a nem vallásos szülők. Ez a jelenség a vallási identitás megőrzésére utal.¹³

A másik oldalon, Myers vizsgálatai rámutattak, hogy a vallási közösséghez való tartozás mérsékeli az elvándorlási hajlandóságot.¹⁴ Tőle származik az ún. környezet- vagy

9 Gödri Irén: Bevándorlás és etnicitás – összefüggések nyomában. In: Hárs Ágnes – Tóth Judit (szerk.): *Változó migráció – változó környezet*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete: Budapest, 2010. 87–124.

10 Takács Zoltán – Tátrai Patrik – Erőss Ágnes: A Vajdaságból Magyarországra irányuló tanulmányi célú migráció. In: *Tér és Társadalom*. 2013. 2. 77–95.; Cserti Csapó Tibor – Forray R. Katalin: Határokon átnyúló felsőoktatás – Külföldi tapasztalatok. In: Forray R. Katalin – Híves Tamás (szerk.): *Oktatás a határok mentén*. Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet: Budapest, 2011. 57–65.; Szentannai Ágota: A Magyarországon tanult fiatalok karrierkövetése. In: *Regio*, 2001. 4. 113–131.

11 Wallace, Claire – Stola, Dariusz (eds.): *Patterns of Migration in Central Europe*. Basingstoke, Palgrave. 2001. Vö. Gödri Irén: Bevándorlás és etnicitás – összefüggések nyomában. In: Hárs Ágnes – Tóth Judit (szerk.): *Változó migráció – változó környezet*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete: Budapest, 2001. 87–124.

12 Pusztai Gabriella – Nagy Éva: Tanulmányi célú mobilitás Magyarország keleti határvidékein. In: *Educatio*, 2005. 2. 360–284.

13 Csata Zsombor: Iskolázottsági esélyegyenlőtlenségek az erdélyi magyar fiatalok körében. In: *Erdélyi Társadalom*, 2004. 1. 99–132.

14 Myers, Scott M.: *The Impact of Religious Involvement on Migration*. *Social Forces*, 2000. 79. 2. 755–783.

helyspecifikus vallási tőke fogalma. Elmélete szerint a rendszeresen templomba járó és a vallási közösséggel szoros kapcsolatot tartó fiatalok kevésbé hajlamosak a kivándorlás mellett dönteni, mint azok a társaik, akik nem kötődnek az egyházi közösségekhez. E tendencia a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező szülők gyerekeinél is megfigyelhető. Tehát minél szorosabb a szülő helyi vallási közösséghez való kötődése, annál nagyobb a valószínűsége, hogy a gyerek szülőföldjén fog továbbtanulni.¹⁵

Az anyaországban tanuló határon túli hallgatók esetében többször felmerül a szülőföldre való hazatérés gondolata. A hazatérést több tényező is befolyásolja: közösségi motiváció, szülőföldi munkaerő-piaci elhelyezkedés, államnyelv tudása.¹⁶ Az esetek többségében a Magyarországon diplomát szerzők hazatérését magánéleti okok és a szakmai érvényesülés közötti választás kényszere befolyásolja. Általában a családos és házasságban élő végzett diákok térnek haza szülőföldjükre, míg az egyedülállók jelentős hányada az anyaországban telepszik le. A hazatérők körében azonban számosan a teológusi vagy pedagógusi pályát követik. Határozottabb jövőképet alakítanak ki, amelyben a családnak fontos szerepe van. A kutatásokból azonban nem derül ki egyértelműen, hogy a hazatérőknél a családcentrikusság előíranyozza a hazatérési szándékot, vagy fordítva: a szoros családi kötelékek arra sarkallják a mobilis fiatalokat, hogy ingázzanak, ami elveszi az idejüket attól, hogy Magyarországon dolgozzanak, illetve kapcsolatokat alakítsanak ki. Ez megnehezíti az anyaországi társadalmi tőke szerzését. A család egyfajta érzelmi ráhatásként is hazahívja a hallgatókat, akik támaszt kívánnak nyújtani szüleiknek. Nagy valószínűség szerint a hazatérés legfontosabb motivációja a családalapítás. Ebben az esetben a meglévő párkapcsolatok, illetve házasságok bizonyulhatnak döntő fontosságúnak. A versenyképes diplomával rendelkező határon túli fiatalok jól el tudnak helyezkedni a magyarországi munkaerőpiacon, ezért közöttük csekély a szülőföldre visszatérők aránya. A hazatért diplomások kellemetlenül érzik magukat amiatt, hogy sokszor magyarázkodniuk kell hazatérésük okairól. Egyesek önmagukat hibáztatják emiatt. A hazatérés az esetek jelentős részében nem tekinthető véglegesnek.¹⁷ Sokan ún. „lebegő életmódot” alakítanak ki, amelynek során a hazatérő hallgatók megtartják az anyaországi szakmai és személyes kapcsolataikat, készen állva arra, hogy szükség

15 Pusztai Gabriella: A társadalmi tőke szerepe határon túli felekezeti középiskolások iskolai pályafutásának alakulásában. In: *Protestáns Szemle*, 2004. 1. 40–61.

16 Papp Z. Attila: Kárpátaljai hallgatók doktori képzésbe kerülésének motivációi. Kísérlet egy doktorandusz tipológiára. In: Pusztai Gabriella – Márkus Zsuzsanna (szerk.): *Szülőföldön magyarul. Iskolák és diákok a határon túl*. Debreceni Egyetemi Kiadó: Debrecen, 2017. 164–186.

17 Szentannai Ágota: A Magyarországon tanult fiatalok karrierkövetése. In: *Regio*, 2001. 4. 113–131.

esetén a Magyarországra történő migrációt válasszák.¹⁸ Korábbi kutatások igazolják,¹⁹ hogy a szülőföldjüket elhagyó külhoni bevándorlók körében a szülőföld iránti elköteleződés és a nemzeti identitás erős marad. Annak ellenére, hogy a külhoni magyar hallgatók megtalálják helyüket az anyaország társadalmában, mégis jelentős számú migráló hallgatónál felmerül az elhagyott szülőföld hiánya. A hiányérzet leggyakrabban a mikrokörnyezetben lévő erős kötésű kapcsolatokra irányul, úgymint a családtagok, rokonok, barátok hiánya. Az interperszonális kapcsolatok hiányát követően az elhagyott régiót vagy tájegységet hiányolják, nem pedig az országot, melyhez szülőföldjük tartozik. A határon túli anyaországban élők visszavágynak arra a településre, faluba vagy városba, amely lakhelyükül szolgált az elvándorlás előtt, azonban az országot, melyhez szülőföldjük tartozik, kevés esetben nevezik meg hiányérzetként.²⁰

Kutatási kérdések, minta és módszerek

A kutatás fő módszere a kérdőíves felmérés. A teljes körű felmérés kiterjed az előkészítő intézet valamennyi kárpátaljai végzős hallgatójára hólabda-módszer segítségével. A Nemzetközi Előkészítő Intézet (NEI) egykori kárpátaljai hallgatóit vizsgáló kérdőíves felméréséből származó részadatbázist használtuk fel. Mivel a lekérdezés még nem zárult le, mostani vizsgálatunk az adatbázis jelenlegi állapotát (2019 áprilisa) tükrözi (N=150).

A tanulmány arra keresi a választ, hogy a NEI egykori kárpátaljai hallgatói körében milyen különbségek és hasonlóságok fedezhetők fel a magyarságtudatban (magyar identitás érzelmi megítélése), illetve szülőföld iránti elköteleződésben (esetünkben Kárpátaljához való kötődés). A kutatás egyaránt vizsgálni kívánja a Kárpátaljára hazatérők, illetve a Magyarországon vagy külföldön letelepülő/elhelyezkedő egykori hallgatók magyarságtudatát, s hogy mely szociokulturális és demográfiai tényezőknek van szerepük ennek formálásá-

18 Uo.; Feischmidt Margit – Zakariás Ildikó: Migráció és etnicitás. A mobilitás formái és politikái nemzeti és transznacionális térben. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. Gondolat, MTA Kisebbségkutató Intézet: Budapest, 2010. 152–169.

19 Gödri Irén: Bevándorlás és etnicitás – összefüggések nyomában. In: Hárs Ágnes – Tóth Judit (szerk.): *Változó migráció – változó környezet*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete: Budapest, 2010. 87–124.

20 Gödri Irén: A bevándorlók migrációs céljai, motivációi és ezek makro- és mikrostrukturális háttere. In: Gödri Irén – Tóth Pál Péter (szerk.): *Bevándorlás és beilleszkedés A szomszédos országokból. Magyarországra irányuló bevándorlás az ezredfordulón*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2005. 69–129.

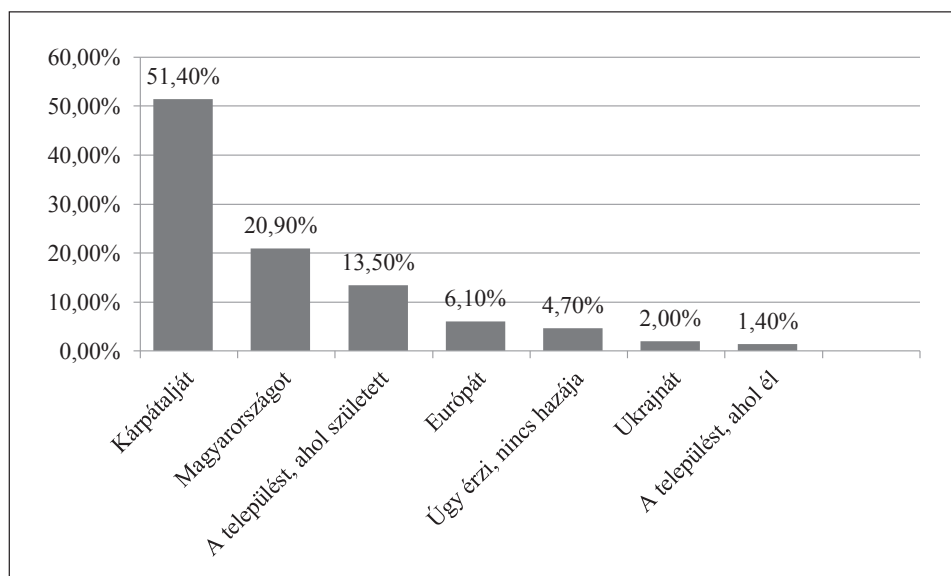
ban. Ezek közé soroltuk a végleges letelepedést, a családi állapotot, a szülők iskolai végzettségét, anyagi helyzetet. Fontosnak tartottuk bemutatni, hogy az intézmény volt hallgatói mit tekintenek hazájuknak. Mivel a nemzeti identitás egyik alapvető szegmense a nemzeti közösséghez való tartozás, megvizsgáltuk, melyik nemzetiségi csoportba sorolják magukat. A NEI egykori kárpátaljai hallgatóinak szülőföld iránti elkötelezettségének vizsgálatára kétféle elemzéseket végeztünk (Khi-négyzet próba, Anova) annak mentén, hogy a hallgatók visszatértek szülőföldjükre, Magyarországon vagy külföldön telepedtek le.

Faktorelemzéssel megvizsgáltuk a nemzeti identitás érzelmi megélését (Maximum likelihood módszer, Direct oblmin rotációval, KMO=0,804, a magyarázott variancia 47,036%). Ennek mérése egy 13 részből álló kérdésblokk segítségével történt. A válaszadóknak mindegyik opcióról el kellett dönteniük, hogy számukra mennyire fontos az adott identitás.

Eredmények

Kérdőíves kutatás segítségével arra kerestük a választ, hogy a megkérdezettek tanulmányaik befejezését követően hol telepedtek le. A válaszadók 18,6%-a hazatért szülőföldjére, Kárpátaljára, 76,3% Magyarországot, 5,1% pedig valamilyen más külföldi országot választott végleges letelepedési helyként. Az alacsony elemszám miatt a külföldön élőket jelen elemzésből kihagytuk.

Fontos kérdés a közösségi hovatartozás, amit több dimenzió függvényében vizsgáltunk: egyrészt rákérdeztünk, hogy az általunk vizsgált csoport mit tekint hazájának, s melyik nemzetiségi csoporthoz sorolják be magukat. A válaszadók több mint fele, 51,4% Kárpátalját; 20,9% Magyarországot; 13,5% a települést, ahol született; 6,1% Európát; 2% Ukrajnát; 1,4% a települést, ahol él, tekinti hazájának. A megkérdezettek 4,7%-a úgy érzi, nincs hazája. Ezek az arányok nagyfokú hasonlóságot mutatnak a Kárpát-panel, Mozaik, a GeneZYs2015 kutatások eredményeihez. E vizsgálatokhoz hasonlóan kutatásunk is kimutatta, hogy a kárpátaljaiak erős regionális kötődéssel rendelkeznek. Az eloszlásokat az alábbi ábra szemlélteti.



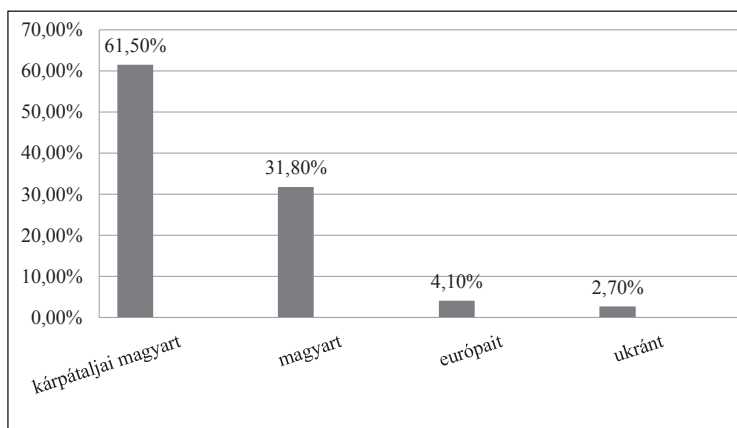
1. ábra: A „Mit tekint hazájának?” kérdésre adott válaszok százalékos megoszlásban.
(Forrás: saját szerkesztés)

Khi-négyzet próbával megvizsgáltuk a jelenlegi lakhely összefüggését a mit tekint hazájának kérdéssel, és szignifikáns kapcsolatot találtunk. Azok többsége (59,1%), akik visszatértek szülőföldjükre, úgy érzik, Kárpátalja a hazájuk. Esetükben erősen felülreprezentált (Adj. Resid.=3,0) azon volt hallgatók aránya, akik hazájuknak azt a települést jelölték meg, ahol élnek. A Magyarországon letelepülők szintén leginkább Kárpátalját tekintik hazájuknak (50,5%). A Magyarországon letelepedők esetében nagyobb azok aránya (5,3%), akik úgy érzik, nincs hazájuk. Az e kategóriába tartozók egyáltalán nem tekintik hazájuknak Ukrainát. A Magyarországon élők inkább Európához kötődnek. Az eloszlásokat az alábbi táblázat szemlélteti.

		Tanulmányai után hol telepedett le?		Összesen
		Kárpátalja	Magyarország	
Mit tekint hazájának?	Ukrajnát	4,5%	1,1%	1,7%
	Magyarországot	13,6%	23,2%	21,4%
	Kárpátalját	59,1%	50,5%	52,1%
	A települést, ahol született	4,5%	12,6%	11,1%
	A települést, ahol él	<u>2,1%</u>	0,0%	1,7%
	Európát	4,5%	7,4%	6,8%
	Úgy érzi, hogy nincs hazája	4,5%	5,3%	5,1%
Összesen		100,0%	100,0%	100,0%
Khi-négyzet =18,25; Sign.=0,045 *Az aláhúzott értékeknél az adjusted reziduals abszolút értéke nagyobb, mint kettő (ez arra utal, hogy a felülreprezentált cellák értékét aláhúzva közöltük).				

1. táblázat: A „Mit tekint hazájának?” kérdésre adott válaszok a jelenlegi lakhely szerinti megoszlásban

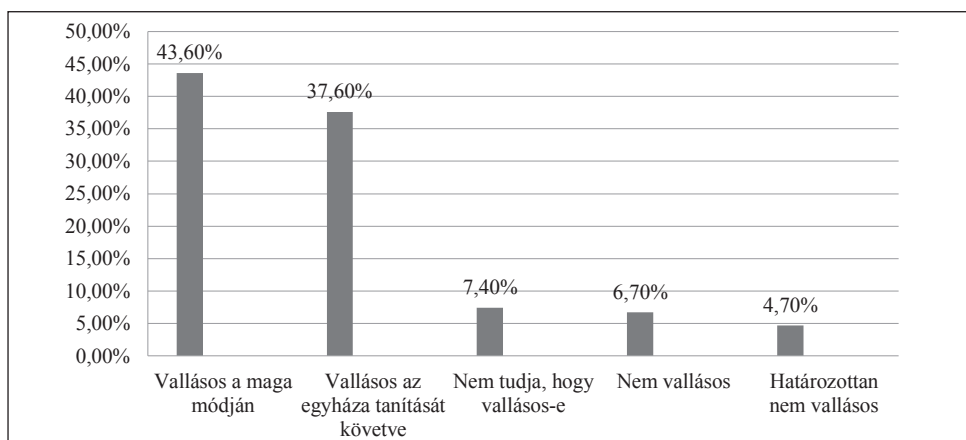
A közösségi hovatartozás kérdésében a regionális kötődés erősen megmutatkozik, ugyanis a válaszadók 61,5%-a kárpátaljai magyarnak vallotta magát. A megkérdezettek 31,8%-a magyarnak, 4,1%-a európainak 2,7% pedig ukránnak nevezte magát.



2. ábra: A nemzeti közösséghez való tartozás jelölése százalékos megoszlásban. (Forrás: saját szerkesztés)

Khi-négyzet próbával vizsgáltuk meg a jelenlegi lakhely összefüggését a szubjektív ön-besorolású nemzeti közösséghez való tartozással. Ebben az esetben azonban nem találtunk szignifikáns összefüggést.

A vizsgálat egyik kulcsfontosságú kérdése a vallásosság. A kérdőíves felmérés kimutatta, hogy a volt kárpátaljai hallgatók legnagyobb hányada (43,6%) „a maguk módján” tartották magukat vallásosnak, 37,6% vallásosnak tartja magát az egyházuk tanítását követve. A fenti adatok intenzív vallásosságra utalnak. 7,4% nem tudta megállapítani, hogy vallásos-e vagy sem, 6,7% nem vallotta magát vallásosnak, 4,7% pedig határozottan nem tartja magát vallásosnak, illetve más meggyőződésűek.



3. ábra: A vallási besorolás jelölése százalékos megoszlásban. (Forrás: saját szerkesztés)

Khi-négyszet próbával megvizsgáltuk a vallásosság összefüggését a szubjektív önbesorolású nemzeti közösséghez való tartozással. Az egyházuk tanítását követően magukat vallásosnak tartók döntő többsége (66,1%) a kárpátaljai magyarok csoportjába sorolta magát. A válaszadók azon része, akik a maguk módján vallásosak, szintén kárpátaljai magyarnak érzik magukat (61,5). Hasonló eredmény tapasztalható azok körében, akik nem tudják eldönteni, hogy vallásosak-e, vagy sem, ők 80%-ban sorolták magukat a kárpátaljai magyarok kategóriájába. A nem vallásos válaszadók leginkább magyarnak tartják magukat (70%), körükben felülreprezentált (Adj. Resid.=2,7) az európai megjelölők aránya. A határozottan nem vallásosak, magukat más meggyőződésűnek vallók döntő többségben kárpátaljai magyarnak vallják magukat, azonban esetükben erősen felülreprezentált az európai besorolást jelölők aránya (Adj. Resid.=3,4). Az eloszlásokat az alábbi táblázat szemlélteti.

Vallásos az egyháza tanítását követve		Melyik állítással tudná magát leginkább jellemezni?					Összesen
		Vallásos az egyháza tanítását követve	Vallásos a maga módján	Nem tudja, hogy vallásos-e	Nem vallásos	Határozottan nem vallásos	
Leginkább úgy írnám le magam, mint...	európai	1,8%	4,6%	0,0%	0,0%	<u>28,6%</u>	4,1%
	magyart	30,4%	29,2%	20,0%	<u>70,0%</u>	28,6%	31,8%
	ukránt	1,8%	4,6%	0,0%	0,0%	0,0%	2,7%
	kárpátaljai magyart	66,1%	61,5%	80,0%	30,0%	42,9%	61,5%
Összesen		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Khi-négyszet =21,7; Sign.=0,041 *Az aláhúzott értékeknél az adjusted reziduals abszolút értéke nagyobb, mint kettő.							

2. táblázat: Vallásosság és önbesorolás összevetése nemzetiségi bontásban

A fentiekből jól látható, hogy a magukat vallásosnak tartók erősebb regionális identitástudattal rendelkeznek. A vallási közösségekhez kevésbé kötődők esetében a szülőföld iránti

elköteleződés csekély mértékben mutatható ki. Az utóbbi kategóriába tartozók leginkább magyarként vagy európaiként definiálják magukat. Az eredmények igazolják a környezet specifikus vallási tőkéhez köthető azon elméletet, amely szerint a vallási közösséghez való tartozás mérsékeli az elvándorlási hajlandóságot.

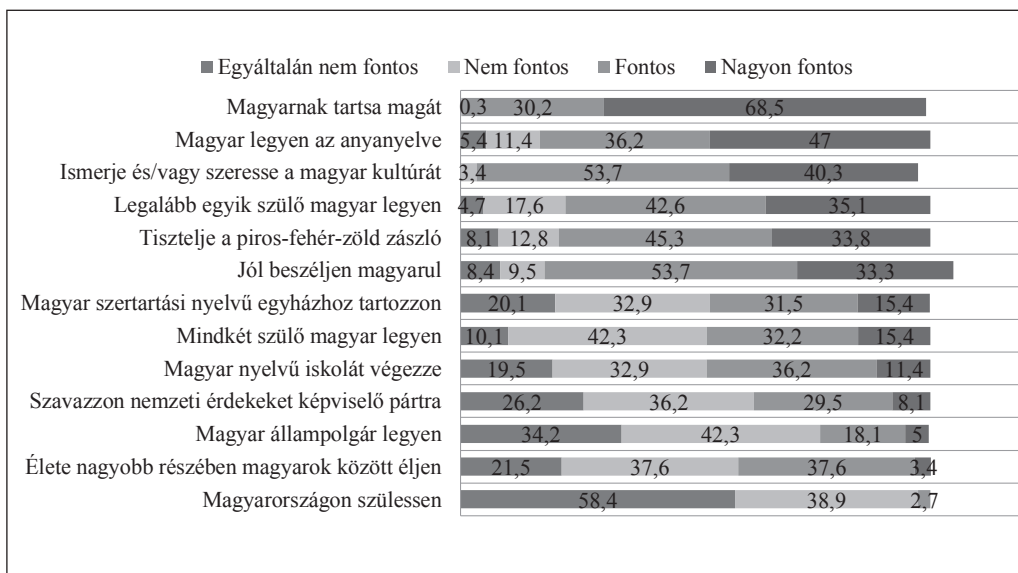
A kutatás adatokkal szolgál az egykori hallgatók tanulás ideje alatti anyagi helyzetéről. A megkérdezettek 55%-a az előkészítő év alatt átlagos anyagi helyzettel rendelkezett, 28,9% átlagosnál rosszabbal, 16,1% pedig átlagosnál jobbal.

Khi-négyzet próbával az anyagi helyzetet illetően tapasztalt válaszokat összevetettük a nemzeti közösséghez való tartozással. Azon válaszadók csoportja, akik tanulmányaik alatt átlagosnál jobb anyagi helyzetűek voltak, leginkább kárpátaljai magyarnak tartják magukat (75%). Akik átlagos anyagi helyzettel rendelkeztek, szintén leginkább kárpátaljai magyarként jelölték meg magukat. Azon válaszadók azonban, akik átlagosnál rosszabb anyagi háttérrel rendelkeztek, leginkább magyarnak érzik magukat, körükben felülreprezentált (Adj. Resid.=3,0) a magyart megjelölők aránya. Feltételezhetően a szerényebb anyagi helyzettel rendelkezők nem kötődtek szorosan szülőföldjükhöz, ennél fogva az ehhez fűződő identitáskapcsolatuk sem bizonyult kiemelkedő mértékűnek.

		A NEI-ben töltött idő alatt milyen volt családja anyagi helyzete?			Összesen
		Átlagosnál jobb	Átlagos	Átlagosnál rosszabb	
Leginkább úgy írnám le magam, mint...	európaiként	0,0%	6,2%	2,4%	4,1%
	magyart	16,7%	27,2%	<u>50,0%</u>	32,0%
	ukránt	8,3%	1,2%	2,4%	2,7%
	kárpátaljai magyart	75,0%	65,4%	45,2%	61,2%
Összesen		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
Chi2=14,94; Sign=0,021					
*Az aláhúzott értéknél az adjusted reziduals abszolút értéke nagyobb, mint kettő.					

3. táblázat: Anyagi helyzet és önbesorolás összevetése nemzetiségi bontásban

Kutatásunkban megvizsgáltuk, hogy az egykori kárpátaljai hallgatók mennyire tartják fontosnak a nemzeti identitás egyes elemeit. A válaszadók döntő többsége (68,5%) kiemelkedően fontosnak ítéli a magyar azonosságtudat iránti elköteleződést. 47% tartja nagyon fontosnak, hogy magyar legyen az anyanyelv, 40,3% nagyon fontosnak tartja, hogy az adott személy ismerje és (vagy) szeresse a magyar kultúrát. A magyarsághoz való tartozás kritériuma szempontjából 53,7% fontosnak tartja, hogy jól beszélje a magyar nyelvet, ugyancsak 53,7% tartja fontosnak, hogy ismerje és (vagy) szeresse a magyar kultúrát. A válaszadók jelentős része (42,3%) nem tartja fontosnak, hogy mindkét szülő magyar legyen, és hogy rendelkezzenek magyar állampolgársággal. A megkérdezettek döntő többsége (58,4%) úgy véli, hogy a magyarságtudat vonatkozásában egyáltalán nem fontos, hogy Magyarországon szülessen. Jól kirajzolódik, hogy a megkérdezettek körében az államnemzeti koncepció érvényesül. Az eloszlásokat az alábbi ábra szemlélteti.



4. ábra: Az egykori hallgatók identitáskritériumokról alkotott véleménye (az adott kritérium fontosságának érzékelése százalékos megoszlásban). (Forrás: saját szerkesztés)

ANOVA módszerrel megvizsgáltuk az átlagok eltérését a nemzeti identitás egyes itemeit és a jelenlegi lakhelyet. Szignifikáns különbséget tapasztalunk ($p=0,042$) az ismerje és vagy szeresse a magyar kultúrát item és a jelenlegi lakhely között. A Kárpátaljára visszatérők átlag felett (3,63) fontosnak tartják, hogy ismerjék és szeressék a magyar kultúrát. A magyar szertartású egyház tekintetében szignifikáns különbséget tapasztalunk a jelenlegi lakhelyet illetően ($p=0,034$). A szülőföldjükre visszatérők átlag felett fontosnak tartják, hogy magyar

szertartású egyházhoz tartozzanak (2,77). Más itemek és a végleges letelepedés között nem találtunk szignifikáns eltérést.

Letelepedés helye		Ismerje és/vagy szeresse a magyar kultúrát	Magyar szertartási nyelvű egyházhoz tartozzon
Kárpátalja	Átlag	3,63	2,77
	Elemszám	22	22
Magyarország	Átlag	3,37	2,28
	Elemszám	96	96
Összesen	Átlag	3,42	2,37
	Elemszám	118	118
Szign.		0,042	0,034

4. táblázat: A letelepedés helye és a magyarságtudati tényezők összevetése

Az elemzés során esetünkben az együttmozgó kijelentések három faktorba rendeződtek. Az első faktor az ismerje és (vagy) szeresse a magyar kultúrát, tisztelje a piros-fehér-zöld zászlót, magyarnak tartsa magát, szavazzon nemzeti érdekeket képviselő pártra, magyar szertartási nyelvű egyházhoz tartozzon kijelentéseket tartalmazza. A második faktorba a legalább az egyik szülő magyar legyen, magyar legyen az anyanyelve, mindkét szülő magyar legyen, jól beszéljen magyarul identitáselemek csoportosultak. A harmadik faktorhoz tartoznak azon kijelentések, mint Magyarországon szülessen, élete nagyobb részében Magyarországon éljen, magyar állampolgár legyen, magyar nyelvű iskolát végezzen. Az első faktor tehát a magyar kultúra iránti, a második a származás és nyelv iránti, a harmadik pedig a magyar környezet iránti elköteleződésre utaló kijelentéseket csoportosította össze, ezért így neveztük el őket. A faktorok összetételét és a faktorsúlyokat az alábbi táblázat tartalmazza.

	1. faktor Magyar kultúra iránti elköteleződés	2. faktor Magyar származás és nyelv iránti elköteleződés	3. faktor Magyar környezet iránti elköteleződés
ismerje és/vagy szeresse a magyar kultúrát	,740		
tisztelje a piros-fehér-zöld zászlót	,636		
magyarnak tartsa magát	,525		
szavazzon nemzeti érdekeket képviselő pártra	,473		,441
magyar szertartási nyelvű egyházhoz tartozzon	,378		
legalább egyik szülő magyar legyen		-,834	
magyar legyen az anyanyelve		-,812	
mindkét szülő magyar legyen		-,684	
jól beszéljen magyarul		-,449	
Magyarországon szülessen			,723
élete nagyobb részében magyarok között éljen			,562
magyar állampolgár legyen			,523
magyar nyelvű iskolát végezzen			,519

5. táblázat: Magyarságtudatot jelölő kijelentések faktorcsoportjai (N=150)

A faktoranalízis segítségével kapott faktorokat ANOVA elemzések kialakításához használtuk fel. Megvizsgáltuk a legfontosabb társadalmi háttérváltozók és a jelenlegi lakhely különbségeit a létrehozott faktorok mentén. Recode funkcióval a megkérdezettek körében átkódoltuk a családi állapotot, a szülők iskolai végzettségét, a vallásosságot, az anyagi helyzetet majd a faktorokat, s ilyen felosztásban is megvizsgáltuk.

A letelepedés kategóriáit faktoronként összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy mindhárom esetben szignifikáns különbség mutatható ki ($p=0,000$). Akik Kárpátalját választották végleges letelepedésük helyszínéül, átlag felett (1,488) fontosnak tartják a magyar kultúra iránti elköteleződést. Az adott mikrokörnyezetbe való szorosabb beágyazottság felerősíti a szülőföld iránti elköteleződést, és ezzel egyidejűleg felértékelődik a magyar kultúra fontossága is. A Magyarországon élők számára jelentősen átlag alatt lényeges a magyar kultúra. A magyar származás és nyelv, illetve a környezet iránti elköteleződés faktorok esetében szintén szignifikáns eltérés tapasztalható a jelenlegi lakhely kategóriáit összehasonlítva.

A Kárpátalján élők esetében lényegesen fontosabb a magyar származás és nyelv, illetve a magyar környezet iránti elköteleződés. Az eloszlásokat az alábbi táblázat szemlélteti.

Leteledés helye		Magyar kultúra iránti elköteleződés	Magyar származás és nyelv iránti elköteleződés	Magyar környezet iránti elköteleződés
Kárpátalja	Átlag	1,488	1,425	1,223
	Elemzés	21		
Magyarország	Átlag	0,219	0,202	0,192
	Elemzés	90		
Összesen	Átlag	0,103	0,105	0,074
	Elemzés	111		
Szignifikancia		0,000	0,000	0,000

6. táblázat: A végleges letelepedés és a faktorok összevetése

Családi állapot, anyagi helyzet tekintetében nem tapasztalunk szignifikáns különbséget.

Az apa iskolai végzettsége kategóriáit faktoronként összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy a magyar nyelv iránti elkötelezettséget illetően szignifikáns különbség mutatható ki ($p=0,017$). Azok, akik édesapja nem rendelkezik felsőoktatási végzettséggel (érettségivel sem vagy érettségivel rendelkezők), kevésbé gondolják úgy, hogy fontos a magyar származás és nyelv iránti elköteleződés. Akik édesapjai egyetemi vagy főiskolai végzettséggel rendelkeznek, átlag felett (0,36) fontosnak tartják a magyar származás és nyelv jelentőségét.

A magyar kultúra és a magyar környezet iránti elköteleződés faktorok esetében nem találunk szignifikáns eltérést az apa iskolai végzettsége kategóriáit összehasonlítva.

A magyar származás és nyelv iránti elkötelezettséget illetően szignifikáns különbség tapasztalható a tekintetben, hogy milyen szintű az anya iskolai végzettsége ($p=0,029$). Azok a volt hallgatók, akik édesanyjai nem rendelkeznek diplomával, kevésbé tartják fontosnak a magyar származás és nyelv iránti elköteleződést. A magasabb iskolai végzettséggel rendelkező édesanyjak gyerekei magasabbra értékelik a magyar nyelv jelentőségét (0,28). A magyar kultúra és a magyar környezet iránti elköteleződés faktorok esetében nem találunk szignifikáns eltérést az anya iskolai végzettsége kategóriáit összehasonlítva.

A fenti vizsgálatok rávilágítottak, hogy a magyar származás és nyelv iránti elköteleződést befolyásolja a szülők iskolai végzettsége. Minél magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek a szülők, annál szorosabb kötődés mutatható ki a magyar nyelv iránt.

A vallásosság metriumát tekintve minden esetben szignifikáns különbséget tapasztalunk a létrejött faktorok esetében. A vallásosság kategóriáit összehasonlítva megállapítható, hogy a magyar kultúra iránti elköteleződés faktor átlaga az elkötelezetten vallásos kategória esetében volt a legnagyobb (0,34), és a nem vallásos kategória esetében volt a legkisebb (−0,001). Ez azt jelenti, hogy a két kategória átlagai között szignifikáns különbség volt a válaszadók tekintetében ($p=0,001$). Ebből következik, hogy a vallási közösséggel szorosabb kapcsolatot fenntartók kötődnek leginkább a magyar kultúrához.²¹

A magyar nyelv iránti elköteleződés esetében a vallásos kategória átlaga a legnagyobb, de itt az elkötelezetten vallásos kategória a legkisebb átlagú (−0,28). A kategória átlagai között itt is szignifikáns különbség tapasztalható ($p=0,009$).

A magyar állam iránti elköteleződés tekintetében a nem vallásos kategória volt a legkisebb átlagú (diplomával 0,02), míg az elkötelezetten vallásos kategória a legnagyobb átlagértékű (0,20). Az ANOVA számítás segítségével itt is ki tudtunk mutatni statisztikai különbséget a csoportok átlagai között ($p=0,014$). Ez azzal magyarázható, hogy a magyar környezet (állam) iránti elköteleződés és a vallásosság tradicionálisan egymást erősítő fogalmak.

Összegzés

A szülőföld iránti elköteleződés, illetve magyarságtudat fontos szerepet játszanak egy mobilis hallgató végleges letelepedésében. A kárpátaljai magyarság önazonosságában tetten érhető egyfajta regionális tudat, hiszen a válaszadók többsége a régiót jelölte hazájaként. Az önmeghatározó identitás kategóriák közül leggyakrabban kárpátaljai magyarként, magyarként definiálták magukat az egykori hallgatók. A helyi magyarság identitását jelentős mértékben befolyásolja az iskolai végzettség szintje. A legnagyobb mértékben a felsőfokú végzettségű szülői háttérrel rendelkező egykori hallgatók körében magas a nemzeti tudat. A nemzeti identitáskritériumok közül a megkérdezettek legfontosabbnak a magyar önazonosságot, az anyanyelvet, a nemzeti hovatartozás vállalását, a nemzeti kultúrát, a magyar

21 Myers, Scott M.: *The Impact of Religious Involvement on Migration*. *Social Forces*, 2000. 79. 2. 755–783.

zászló tiszteletét tartják. A vizsgált személyek identitástudatának alakulásában fontos szerepet tölt be a vallás is. A vallásukat gyakorló fiatalok lényegesebbnek ítélik a magyar kultúra, magyar nyelv és állam iránti elköteleződést. A Magyarországon és külföldön leteleplülők kevésbé kötődnek szülőföldjükhöz. Ezzel párhuzamosan magyarságtudatuk is csökken. Példaként említhető, hogy náluk kevésbé játszik szerepet a magyarságtudat szerves részét képező olyan alappillérek, mint az anyanyelv, magyar szertartási nyelvű egyházhoz való tartozás, nemzeti szimbólumok, illetve a szülőföldhöz való érzelmi, kulturális és politikai kötődés.

DIASZPÓRAINTERJÚK

A világban szétszórt kisebb-nagyobb lélekszámú magyar diaszpórák közösségek mára nagy múltú és kiterjedt intézményrendszerrel rendelkeznek. Az emigrációs hullámokkal külföldre került magyar emberek és leszármazottaik az őket körülvevő társadalmi környezet hatásainak függvényében megőrizték származástudatukat, generációról generációra átadva az etnikai határok fenntartásának igényét. Hétvégi magyar iskolákat, cserkészcsapatokat, néptáncgyűteseket, könyvtárakat, egyházközségeket, kulturális központokat és egész kontinensekre kiterjedő ernyőszervezeteket hoztak létre. Mindemellett a magyar kormány részéről is egyre nagyobb figyelmet és támogatást kapnak. Az egyszerűsített honosítási eljárás bevezetése (2010. évi XLIV. törvény), valamint a szavazati jog kiterjesztése (2011. évi CCIII. törvény) lehetővé teszi számukra a magyar állampolgárság könnyített úton történő felvételét, valamint a magyarországi parlamenti választásokon való részvételt. A 2011 óta évente ülésező Magyar Diaszpóra Tanács, valamint a 2017-ben elindított Hétvégi Magyar Iskolák Találkozója állandó jellegűvé tette a szervezeti vezetőikkel való kapcsolattartást. A Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkársága által elindított támogatási programok – a Julianus Program, a Kőrösi Csoma Sándor Program, a Mikes Kelemen Program, valamint a különféle birthright programok – segítséget nyújtanak tárgyi örökségeik megőrzéséhez, magyar nyelvi és kulturális ismereteik ápolásához, valamint anyaország-orientációjuk megerősítéséhez. Végül, de nem utolsósorban az évről évre nagyobb költségvetésű, diaszpóra felé irányuló egyedi és pályázati támogatások segítenek a közösségi programoknak és magyaróráknak helyet adó magyar házak és hétvégi magyar iskolák fenntartásában, működtetésében.

A magyar diaszpóra intézményesülésének és anyaországi kapcsolatainak mélyebb megismerése érdekében felkerestem és mélyinterjúkat készítettem azokkal a szervezeti vezetőikkel, akik a helyi, lokális szinten végzett közösségépítő tevékenységeik mellett jelentős szerepet vállalnak a magyar diaszpóra regionális, országhatárokat átívelő kapcsolathálójának kialakításában, a nagyobb ernyőszervezetek irányításában, valamint az anyaországi

vezetőkkel meglévő kapcsolatok fenntartásában. A velük folytatott beszélgetések fényt derítenek a területenként eltérő önszerveződési folyamatok sokrétűségére, a közösségi élet régi és új kihívásaira és lehetőségeire, valamint a magyarországi támogatások fogadtatására. Jelen rovatban ezeknek a beszélgetéseknek a feldolgozott szövegeit közöljük az egymást követő lapszámainkban. A mélyinterjúk elkészítésével a magyar diaszpóra szervezeti életének értelmező megértése és bemutatása volt a célom: a diaszpóra intézményesülésének emberi mivolta után kutattam, a jelentések nyomába szegődve.

Gazsó Dániel
szerkesztő

**„...A DIASZPÓRÁBAN MŰKÖDŐ SZERVEZETEK
LEGTÖBBJÉT CSERKÉSZEK ALAPÍTOTTÁK” –
LENDVAI-LINTNER IMRÉVEL
GAZSÓ DÁNIEL BESZÉLGET**

Lendvai-Lintner Imre 1949-ben született Ausztriában. Édesapját – aki a második világháborúban katonatiszt volt – halálra ítélték, ezért kellett a családnak elmenekülnie Magyarországról. 1956 nyarán továbbvándoroltak Amerikába, New Jersey államban telepedtek le. Imre ott kezdett el cserkészkedni, ez az élmény kihatott az egész életére. 1997 óta elnöke a Külföldi Magyar Cserkészszövetségnek, mely irányítása alatt jelentősen kibővült, mára több ezer diaszpórában élő magyar cserkészt tömörít magába. Beszélgetésünk során a cserkészlet közösségformáló erejéről, régióként eltérő lehetőségeiről, valamint a Külföldi Magyar Cserkészszövetség működéséről, céljairól és anyaországi kapcsolatairól kérdeztem őt.

Gazsó Dániel: A Külföldi Magyar Cserkészszövetség (KMCSSZ) legutóbbi, 2019 márciusában tartott közgyűlésének braziliai beszámolója szerint: *„A São Pauló-i magyar közösség magyar öntudatának megtartásában óriási szerepe van a cserkészletnek: a szervezetek vezetőségének 90%-a cserkész; 10%-a, aki nem cserkész, az cserkészbarát”*. Ez egy általános képlet vagy egy braziliai specialitás? A magyar diaszpóra szervezeti életében máshol is ilyen nagy jelentősége van a cserkészletnek?

Lendvai-Lintner Imre: Igen. Erre tömördek példát tudok neked mondani. Most halt meg Hámos László, a Magyar Emberi Jogok Alapítványának elnöke, ő is és az édesapja is cserkész volt. Mindig arról beszélt, hogy ő a cserkészletben mi mindent tanult. Felnőttkorában már nem cserkészkedett, azt csinálta, amit csinálnia kellett, de azt cserkész szemléletben tette. Telekinek volt egy mondása, ami így hangzott: *„a feladatunk elcserkészíteni a társadalmat”*. Ezt még a '30-as években mondta. Ha az ember most megnézi, a diaszpórában működő szervezetek legtöbbjét cserkészek alapították. Itt van például a Magyar Baráti Község, ami minden évben megszervezi az Itt-Ott Találkozót Ohióban, annak három

alapítójából kettő cserkész volt. A Magyar Diaszpóra Tanács ülésein jelen lévő 110 emberből is legalább 40 aktív cserkész volt, a többiek fele pedig cserkész szülő. Azt mondhatjuk, hogy két olyan erős szervezettípus van, ami az egész diaszpórában fellelhető: az egyik az egyház, a katolikus és a református egyházak, a másik a cserkészet. A Nemzetpolitikai Államtitkárság is mindig ezeket hozza fel példának, hogy ilyen intézményrendszereket kellene felállítani, és ebbe az irányba is haladnak, ezt a célt szolgálja a nemrég elindított Hétvégi Magyar Iskolák Találkozója, amire engem is elhívtak, és amin Te is ott voltál.

GD: Mielőtt részletesebben rátérnénk a cserkészet diaszpórák közösségekben betöltött szerepére, beszélj egy kicsit magadról: hogyan kerültél külföldre, és hogyan lettél a Külföldi Magyar Cserkészszövetség elnöke?

LLI: Szüleim '49 januárjában hagyták el Magyarországot. Apám halálra volt ítélve: katonatiszt volt; megszökött; menniük kellett. Először apám ment ki Ausztriába, édesanyám pár héttel később ment utána, én meg már Ausztriában születtem, a svájci határ közelében. Onnan 1956 nyarán mentünk Amerikába, ahol már éltek ismerőseink, szóval volt, aki garanciát vállalt értünk. Mi egyenesen a barátainkhoz mentünk New Jerseybe, egy Passaic nevezetű kis faluba, kb. 30–40 kilométerre New York városától. Ott egy tipikus magyar diaszpórák közösség élt: volt katolikus templom meg református gyülekezet, iskola, cserkészet, polgári körök. [...] A családban senki sem volt cserkész, de édesapám engem beíratott, azt gondolhatta: „a gyerekek csak jót tesz, *hogya más magyar gyerekek között van*”. Így 1956. szeptember közepén elkezdtem cserkészkedni a 6. számú Gábor Áron Cserkészcsapatban. Ott végigmentem a teljes számárlétrán, míg végül 20 éves koromra én lettem a csapatvezető. Szóval én egy magyar gettóban nőttem fel: cserkészkedtem; hétvégi magyar iskolába jártam; templomba jártam; minden évben megünnepeztük október 23-át meg március 15-ét. Ezt úgy kell elképzelni, hogy amikor 7–8 éves kölyök voltam, leszálltam a buszról, és ahogy sétáltam be a Szent István Római Katolikus Egyházközség elemi iskolájába, kezit csókolomot köszöntem a nénikéknek. A legtöbb magyar ott lakott abban a három utcában. Ezek a magyar negyedek most már nem léteznek, a nénikék kihaltak, családjaik kiköltöztek a kertvárosokba. [...] Ebben a faluban 30 ezer lakos élt, és volt magyar, szlovák, lengyel, német, olasz, portugál, ukrán és két angol katolikus templom. Mindegyik közösségnek volt elemi iskolája. Engem magyar Jézus Szíve-apácák tanítottak, akik mind tökéletesen beszéltek magyarul, de ránk szóltak, ha megszólaltunk magyarul. Ez volt a beolvasztás időszaka. [...] Mi természetesen magunk közt magyarul beszéltünk, de az apácák nem szerették, ránk szóltak. A cserkészetben viszont lehetett magyarul beszélni, hülyéskedni, bulizni, kimenni a természetbe. Nekem onnan voltak a haverjaim. Már akkor nagyon megtetszett ez a szervezet, ráadásul ott volt a külföldi magyar cserkészet atyja,

Bodnár Gábor, aki a Passaic folyó túlsaján lakott, Garfieldben. [...] Gábor apámnak jó barátja volt. Én már akkor belecsúsztam ebbe az egészbe: Gábor protezsált engem, hogy legyek az intézőbizottság elnöke, meg ez, meg az, meg amaz, míg végül 43 éves koromban átadta nekem a szervezet vezetését.

GD: A Külföldi Magyar Cserkészszövetség vezetése egy főállású foglalkozás, vagy mellette máshol is dolgoztál?

LLI: 43 éves koromtól 56 éves koromig munka mellett csináltam. Én az olajiparban dolgoztam, mérnököknek voltam a menedzsere. Szóval esténként, szombaton és vasárnap csináltam a cserkészteet.

GD: Ez egy karitatív munka, fizetés nem jár érte?

LLI: A szövetségnek egyetlen fizetett alkalmazottja van, a titkár. Mindenki más önkéntesként csinálja ezt, annyi munkát vállal, amennyit bír. Ennek vannak előnyei és hátrányai is. Egyik előnye az, hogyha valaki lelkesedik, akkor hihetetlen dolgokat képes megcsinálni, ugyanakkor, ha valaki nem egészen kompetens, vagy nem csinálja meg határidőre, amit elvállalt, az ember nem rúghatja ki, hiszen önkéntes munkát végez.

GD: A külföldön működő magyar cserkészteet milyen anyagi forrásból tartja fent magát?

LLI: Ez alapján véve úgy működik, hogy minden cserkészteetl kérünk tagdíjat, ami minimális. A szervezet éves költségvetése 400–500 ezer dollár, kb. 150 millió forint. A tagdíjból kb. 30 ezer dollár jön be. [...] Évente kéreőlevelet küldünk ki, naptárat készítünk, amiért kérünk adományt. [...] Én most harcolok azért, hogy a magyarországi költségvetésbe bekerüljön egy sor a cserkészteet támogatásáról. Elsősorban nem a Külföldi Magyar Cserkészszövetségnek kéne a támogatás: egyszerűen látom, hogy az erdélyiek, a felvidékiek, a kárpátaljaiak, a vajdaságiak és a horvátországiak nem tudnak létezni, mert nem kapnak semmilyen támogatást, sem a többségi kormánytól, sem Európától. Az angolszász adakozás a Kárpát-medencében nem létezik, vagy épp most kezd csak megszületni. Én meg látom, hogy az egyik szövetségnek kell egy sátor, a másiknak kell menni táborozni, a harmadiknak egyenruhára van szüksége, ezeket mind össze kell guberálni. A Nemzetpolitikai Államtitkárság egy nagy segítség, mert közel 60 millió forintot osztanak szét a szövetségek között. Ez annak köszönhető, hogy sikerült megvalósítanunk, hogy a KMCSSZ az összes többi határon túli szövetséggel együtt nemzeti jelentőségű intézmény legyen. Ezt én meg a főtitkárunk intéztük el, nekünk van egy komoly kapcsolatrendszerünk.

GD: Mégis hogyan sikerült ezt elérnetek?

LLI: A miniszterelnök-helyettes [Semjén Zsolt] behívott, hogy szeretne hallani a cserkészetéről. Tartottam neki egy 20 perces beszámolót. A végén azt mondtam neki: *„Nagyra értékeljük, hogy a KMCSSZ bekerült a nemzeti jelentőségű intézmények körébe, de megkérném a miniszterelnök-helyettes urat, hogy emelje be a többi, szomszédos országokban működő magyar cserkészszövetséget is”*. Ő azt felelte, hogy ha a határon túli politikummal meg tudunk egyezni, akkor ő támogatni fogja. Na, most amit nem tudott, az az, hogy a KMCSSZ főtítkárának, Szórád Gábornak az édesapja, Gyuri, polgármester volt Szabadkán, és az egyetemről ő vette fel első állásába Pásztor Istvánt, a vajdasági magyarok jelenlegi vezetőjét. Mikor Gábor és az édesapja lementek Szabadkára, Pista örömmel fogadta őket. Megbeszélték, hogy régen milyen csinosak voltak a titkárnők, aztán adott egy ajánlólevelet, hogy a Vajdasági Magyar Cserkészszövetséget vegyék fel a nemzeti jelentőségű intézmények sorába. *„Kérlek szépen”* – mondta Pista, és megírta a levelet. *„Tudok még nektek valamit segíteni?”* – kérdezte a végén. Erre Gáborék: *„Nem lehetne Hunort felhívni, hogy Erdélyben is előreléphessünk?”* Erre felhívta Kelemen Hunort, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség elnökét, aki rögtön mondta, hogy megírja az ajánlólevelet, mert az öccsének mindenik gyereke cserkész. Kárpátalján, az ottani cserkészszövetség vezetője, Popovics Pál egy iskolába járt Brenzovics Lászlóval, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnökével, így onnan is megvolt az ajánlólevél. Felvidéken Csáky Pál, a Magyar Közösség Pártjának volt elnöke, európai parlamenti képviselő felesége és két lánya szintén cserkészek. Szóval egy hónappal később én odamentem a miniszterelnök-helyetteshez és átadtam neki a leveleket, hogy *„kedves miniszterelnök-helyettes úr, ezzel akkor most lehet lépni”*.

GD: A KMCSSZ a befogadó országoktól, illetve valamely más, akár globális szinten működő intézménytől nem kap támogatást?

LLI: A Cserkészmozgalom Világszervezetéből, mely elvben a világ cserkészeit fogja össze, minket, a vasfüggöny mögötti cserkészeket 1966-ban kivettek.

GD: De hát Ti nem is voltatok a vasfüggöny mögött!

LLI: A Világszervezetnek az az alapelve, hogy *„egy nemzet, egy szövetség”*. Amikor a második világháború véget ért, akkor ezeket a *„menekült szövetségeket”* – bennünket így tituláltak – bevettek mint megfigyelőket a Világszervezetbe. Aztán a lengyel testvéreink kiverték a balhét, hogy 20 év után ideje, hogy adjanak nekünk is teljes tagságot. Ez nem jött be, mert a Világszervezet legnagyobb pénzforrása az amerikai cserkészlet volt, az amerikaiak pedig abban az időben kezdtek egy kicsit az oroszok és a románok felé kacsintani, így végül mi azt a választ kaptuk, hogy nem lehetünk a Világszervezet tagjai.

GD: A Cserkészmozgalom Világszervezete a mai napig nem fogadja el a Külföldi Magyar Cserkészszövetséget, ellenben az 1989-ben Magyarországon újjáalakult Magyar Cserkészszövetségnek tagságot adott. Ennek mi az oka?

LLI: Ez egy külön tanulmányt érdemelne. [...] Nálunk ez az *„egy nemzet, egy cserkészszövetség”* elv nem tudott megvalósulni. Miután az 1912-ben megalakult Magyar Cserkészszövetséget Rajkék '48-ban betiltották, a KMCSSZ fogta össze a magyar cserkészteret, de csak külföldön. Magyarországon '89-ig nem volt cserkészter, '89-ben újjáalakult a szövetség, és mellette megalakultak a szlovákiai, a kárpátaljai, a romániai, a vajdasági és a horvátországi magyar cserkészszövetségek is, szóval KMCSSZ-szel együtt összesen hét magyar cserkészszövetség lett, plusz van még a magyar cserkészlányoknak is egy szövetsége, azzal együtt nyolc. Van egy egyeztető szervünk, a Magyar Cserkészszövetségek Fóruma. Azért van szerencsém most itt lenni Magyarországon, és veled beszélgetni, mert múlt hétvégén tartottuk a Fórum taggyűlését Nagybecskerekben, lent a Vajdaságban.

GD: Milyen viszonyban vannak egymással ezek a különálló magyar cserkészszövetségek?

LLI: Ahhoz, hogy ezt megértsd, kell tudnod a történelmi hátteret. Bodnár Gábor, aki huszár százados volt, '45-ben kilovagolt az országból és azt mondta: ide nem jön vissza addig, amíg nem lesz szabad ország Magyarország. '89-ben Gábor felszállt a repülőre és visszahozta a Magyar Cserkészszövetség pecsétjét – ami nála volt –, átadta Surján Laci bácsinak, az újjáalakult Magyar Cserkészszövetség elnökének. Mi ekkor lettünk Külföldi Magyar Cserkészszövetség, addig Magyar Cserkészszövetség voltunk, tehát névváltás történt, mert hát ugye: *„sosem szűnt meg a magyar cserkészter”* – ez volt a mítosz. Aztán segítettünk a szomszédos országokban is elindítani a cserkészteret. A Külföldi Magyar Cserkészszövetség egymillió dollárt költött erre: számítógépet, faxgépet vettünk nekik, kinyomtattunk 50 ezer példányt a Bodnár Gábor 3 kötetes cserkészkönyvéből és szétosztogattuk, ott voltunk Dunaszerdahelyen, a szlovákiai szövetség megalakulásánál, mi képeztük ki Popovics Pált, a kárpátaljai szövetség vezetőjét, szóval segítettünk nekik az elindulásban. Velük nagyon jó volt a viszony. [...] Mai szemmel nézve, igazából csak két erős pólusa van a magyar cserkészternek: az anyaországi és a külföldi.

GD: Miért nem csatlakoztak hozzátok a szomszédos országokban megalakult határon túli magyar cserkészszövetségek? Miért nem olvadtak be a Külföldi Magyar Cserkészszövetségbe?

LLI: Mert ennél rosszabbat nem tudtunk volna csinálni. Így is az a hír járja, hogy fel fogjuk szabadítani Erdélyt, meg anexálni fogjuk Kárpátalját. Most képzeld el, hogy

mi szépen, tizenketten, cserkészingben, zöld nyakkendőben, bocskai sapkában a fejünkön végrésztálunk Munkács utcáján. Ez az ukránoknak nem tetszene. Ők rögtön azt hinnék, hogy mi valamilyen változást akarunk. A Külföldi Magyar Cserkészszövetség jelen pillanatban 14 országban működik, de a Kárpát-medencén kívül. Az, hogy mi Erdélyt, Felvidéket, Kárpátalját, Vajdaságot és Horvátországot is befogadjuk, nem reális.

GD: Milyen elvi, illetve gyakorlati különbségek vannak az eltérő országokban működő magyar cserkészszövetségek között?

LLI: Másfél évvel ezelőtt összehasonlítottuk a pedagógiai tartalmat, és megállapítottuk, hogy két modell létezik párhuzamosan: a magyarországi modell és a külföldi modell.

GD: Miben tér el egymástól ez a két modell?

LLI: Gyakorlati dolgokban, mint amilyenek a kerettörténetek. Például nálunk nincs Star Wars és Harry Potter, nálunk Mátyás király van, hétfejű sárkány és ilyen dolgok. [...] Nekünk, akik külföldön élünk, a nemzeti identitás megtartása és ápolása élet-halál kérdés. A Magyar Cserkészszövetségben a nemzeti vonal kevésbé hangsúlyos, míg a világ-cserkészletben való jelenlét nagyobb prioritással bír. [...] Szóval ebben a kérdésben eltérnek az álláspontjaink. Mi egy egységes nemzeti magyar cserkészletet akarunk, Sík Sándor [a magyar cserkészmozgalom egyik alapítója és irányadója] alapján: az értékrendszere legyen magyar, hogy ezzel meg tudjuk tartani a magyarságunkat, meg tudjuk erősíteni az ifjúság magyarságát. Mi azt szeretnénk, ha valami kell a vajdaságiaknak, akkor tudjunk nekik segíteni; hogy a kárpátaljaiak és az erdélyiek táborozzanak együtt a Máramarosban; hogy a kecskemétiak szolgálják a Partiumban élő cserkészcsapatokat. Szóval mi így gondolkozunk. [...] A másik nagy különbség, hogy a Magyar Cserkészszövetség vezetője 30–40 év közötti, én meg jövőre leszek 70, és 28 éve vagyok elnök. Énnekem hosszú távú stratégiáim és elképzeléseim vannak, nem 3–4 éve lett mandátumom.

GD: A KMCSSZ főtitkára, Szórád Gábor a korábban említett, 2019. évi közgyűléseken beszámolt egy bizonyos Összmagyar Cserkészstratégiáról. Ez pontosan mit takar? Kinek az ötlete alapján jött létre és mi a célja?

LLI: Az Összmagyar Cserkészstratégia úgy született meg, hogy Gál András Levente [a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium közigazgatási államtitkára 2010 és 2011 között] kért egy beszélgetést: azért szeretett volna velem beszélni, mert a miniszterelnök úr szeretne volna a cserkészletet támogatni, és ehhez kért egy stratégiát. Ezt kellett nekünk összeállítanunk. Andrásnak csak annyi volt a kérése, hogy létszámemelkedés legyen, és akkor ők erkölcsi és anyagi támogatást adnak. És akkor mi kitaláltuk ezt a stratégiát, aminek a legfőbb

célja a különböző országokban működő szövetségek összetartása. Öt részből tevődik össze: 1.) a működő csapatok megerősítése; 2.) új csapatok létrehozása; 3.) vonzó cserkészet kialakítása; 4.) a cserkészet láthatóságának növelése és 5.) a nemzeti mozgalom erősítése. Ennek eredményeképp egy növekedési folyamat született: míg hat évvel ezelőtt kb. 12 ezer magyar cserkész volt összesen, addig ma már 20 ezer van. Ez egy elég jó eredmény.

GD: Ez az elképesztő létszámnövekedés az új stratégiának köszönhető, vagy van más oka is?

LLI: Ez a létszámnövekedés részben a kivándorlás miatt van: egyre többen jönnek Magyarországról és a Kárpát-medencéből. Mi szerencsére most már kezdjük tudni bevonni az újonnan érkező családokat. [...] Kétfajta tagja van a szövetségnek: vannak másod-, harmad- és negyedgenerációs külföldi magyar cserkészek, mint az én gyerekeim és unokáim, ezek talán 40%-át teszik ki a szövetségünknek. Náluk a lemorzsolódás, az történik, azt nem tudod megállítani: nem találnak magyar élettársat, elköltöznak egy olyan vidékre, ahol nincs magyar közösség, s akkor elamerikaiasodnak, elausztrálosodnak, elnémetesednek. A tagságunk 60%-a azonban sejtésem szerint a Kárpát-medencében született, és a szüleivel jött ki, vagy lehet, hogy már kint született, de újonnan érkezett Kárpát-medencei szülők gyermekeként. A nagy előnye ennek a társaságnak, hogy közülük relatíve mindenki jól beszél magyarul. Mi egy hihetetlen nagy harcot vívtunk, hogy a nyelvkészséget megtartsuk a külföldi magyar cserkészekben. A '70-es '80-as években a magyar nyelvtudás a KMCSSZ-en belül gyengébb volt, mint ma. Ennek persze van egy másik oka is: sokkal kisebb lett a világ. Jövünk-megyünk gondolkodás nélkül, főleg egy nyugat-európai, de egy amerikai vagy kanadai is. Ugyanannyiba kerül elrepülni Torontóból Vancouverbe, mint Torontóból Budapestre. Nekem ugyanannyi idő New York–Los Angeles, mint New York–Budapest. Az interneten keresztül, a Facebookot, hogyha kinyitod, látod, hogy a hétvégén Székelyudvarhelyen milyen nagy esemény volt; hogy a Vajdaságban milyen vezetőképző tábor volt; hogy Szlovákiában, Kassán mit csináltak. Szóval tudunk egymásról. Ezt nem tudtad megcsinálni 20 évvel ezelőtt, most vizuális kapcsolatod lehet azokkal, akiket korábban csodabogaraknak gondoltál.

GD: Hol gyarapodik a leginkább a külföldi magyar cserkészet?

LLI: Kezdjük fordítva. Dél-Amerika kihalóban van. Oda nincs bevándorlás, ott épp-hogy tartják magukat, legyen az Argentína, Venezuela vagy Brazília. Ausztráliában vannak lehetőségek a gyarapodásra, mert oda is eljutnak az újmagyarok [az ezredforduló után, főképp a 2008–2009-es gazdasági világválságot követő emigrációs hullámmal a Kárpát-medencén kívülre került, külföldön élő magyarok]. Nyugat-Európa egy óriási lehetőség

számunkra. Londonban már két cserkészcsapatunk is van, ha minden sikerül, akkor Manchesterben is lesz egy és Írországból még egy. Tíz éven belül a Brit-szigeteken ezer magyar cserkész lehet. Ugyanez elmondható Németországról. Észak-Amerikában is hasonló a helyzet. Azokon a helyeken, ahol nekünk kihalófélben volt a cserkészletünk, most új cserkészcsapatokat indítunk, mert pezsgő magyar élet lett az új bevándorlók miatt. Folyamatosan új közösségek alakulnak. Ezekhez mi gyorsan hozzákapcsolódunk, nekem erre a feladatra van egy külön cserkészvezetőm, a Marshall Tomi, aki csak a csapatfejlesztéssel foglalkozik. Az utóbbi 8 évben 10 új cserkészcsapatot indítottunk el, most már 70 csapatunk van. Ez egy komoly előrehaladás.

GD: Mi a pontos menete az új cserkészcsapatok elindításának? Hogyan néz ki ez a gyakorlatban?

LLI: Ezt mi gerjesztjük. Először is leültünk és csináltunk egy tanulmányt: leírtuk, hogy hol voltak csapataink, hol vannak csapataink és hol gondoljuk, hogy lehetnek csapataink.

GD: Azt, hogy hol lehetnek csapataitok, mi alapján állapítottátok meg?

LLI: Végigbongésszük az internetet: begépeltük, hogy floridai magyarok, meg hétvégi magyar iskolák, meg ilyenek, és akkor láttuk, hogy ott, ahol nekünk sosem volt cserkészletünk, megerősödött a magyar szervezeti élet. Ezeket a helyeket összeírtuk, kigondoltuk, hogy hol is kezdjük, és akkor kiküldtünk egy húszon–harminc éves vezetőt egy hétvégre ide-oda-amoda, aki elment a táncpróbára, a magyar iskolába, beszélt a helyi lelkészekkel, és mindenhol meghallgatta, hogy beszélnek-e magyarul a gyerekek, vagy sem. Ezután, ha megfelelőnek találtuk a helyszínt, fölajánlottuk, hogy küldünk embereket a cserkészletet bemutatni. Három embert felteszünk a repcsire, ők odarepülnek, és a tapasztalataik alapján spekuláljuk ki, hogy ki az, akire az ottani cserkészlet beindítását rá lehet bízni.

GD: Ez fordítva is működik? Titeket is fel szoktak keresni azzal, hogy szeretnének cserkészcsapatot alapítani?

LLI: Egyre többen jelentkeznek nálunk, most már ott tartunk, hogy ez jelenti a kihívást. Én megmondtam a Tominak, hogy azt várom el tőle, hogy évente csak egy cserkészcsapatot alakítson. Azt látjuk, hogy mindenki akar cserkészletet. Jó a propagandánk, a Facebookra is kitesszük az eseményeket, szóval a cserkészlet mindenkinek a fülébe eljutott. A Nemzeti Regiszteren is, ha minden két hétben nincs három cikk a diaszpóra cserkészletéről, akkor egy se. Az volt a cél, hogy a köztudatban ott legyen a cserkészlet, és ez sikerült.

GD: A különböző állami fórumokon is, ha a diaszpóráról van szó, szinte mindig kihangsúlyozzák a külföldi magyar cserkészlet jelentőségét.

LLI: Igen, én csak úgy magamnak szoktam jegyezni, hogy a Magyar Diaszpóra Tanácson az előadók hányszor említik a cserkészetet. A legutóbbi ülésen egy harmincperces beszédben legalább hatszor említették meg.

GD: A sikerek mellett beszéljünk egy kicsit a kihívásokról is. A 2019-ben tartott KMCSSZ közgyűlés beszámolóiból kiderül az is, hogy Dél-Amerikában, de még Európában is hiány van cserkészvezetőkől. Miért nincs utánpótlás?

LLI: Nálunk három nagy kultúrkör van: a nyugat-európai, a dél-amerikai és az angolszász, azaz Kanada, USA és Ausztrália. Európában kimondottan nagy problémát jelent a vezetők megtartása. Ez egy sokkal összetettebb problémából ered, amiről sokat tudnék mesélni, és ami alapjában véve az önkéntesség hiányából fakad. Rémes ez az egész európai szubvenció, hogy mindent megkapsz, semmiért sem kell megharcolni, szóval ez a liberális közeg!

GD: Úgy érzed, hogy Nyugat-Európában liberálisabb a közeg, mint Észak-Amerikában?

LLI: Igen, erősen. És ez látszik az erkölcsi tartásban, az áldozatkészségben. Például a cserkészcsapatok esetében az ideális az lenne, ha hetente egyszer gyűlnének. Ez nagyjából mindenhol meg is történik, kivéve Európában, mert Európában egy hét szabad kell hogy maradjon a családi programok számára, ezért csak kéthetente lehet cserkészfoglalkozást tartani. Az nem elegendő, mert van egy karácsony, egy március 15-e, egy kirándulás és már nem marad csak 16 alkalom egy évben, hogy a gyerekekkel foglalkozzunk. Ezzel szemben Észak-Amerikában, Ausztráliában vagy Dél-Amerikában évi 32 alkalommal foglalkoznak a gyerekekkel. De a legnagyobb kihívások nem is az időhiányból, hanem az erkölcsi kérdésekből fakadnak. Amerikában még mindig van egy puritánság, az angolszász puritánság valamilyen szinten itt megmaradt. Európában sokkal liberálisabb az általános értékrend-szer.

GD: Az egyik európai cserkészvezető beszámolójában olvastam, hogy a katolikus és a református egyházak erős jelenléte veszélyeztetheti egyes cserkészcsapatok jövőjét, mert a szülők egyre kevesebb vallási tartalmat akarnak a cserkészfoglalkozásokon. A cserkészzet és az egyház kapcsolatának megkérdőjelezése is egy európai jelenség, vagy ez a többi kontinensre is jellemző?

LLI: Mi a cserkész táborba odahozzuk a katolikus vagy a református papot, van mise, istentisztelet. Ez nem egy választható program: ha pogány vagy, akkor is mész! Ezzel kapcsolatban sokkal toleránsabbak az amerikai vagy az ausztráliai, de még a magyarországi szülők

is, mint Nyugat-Európában, ahol a szülő megmondja, hogy *„templomba nem viheted be a gyerekeket!”* Én nem ebben a világban nőttem fel. Én, úgy látszik, egy középkori világban nőttem fel, mert nekem ez meglepetés volt. Európában nagyobb ellenállás van az egyház és az istenhit ellen, mint az USA-ban, Ausztráliában és Dél-Amerikában.

GD: Ezt a problémát a korábban kifejtett, Nyugat-Európára jellemző liberális közgondolkodásból eredezteted?

LLI: Hát abból, meg legyünk őszinték, a katolikus papjaink is hibásak. Nekik az apostoli hivatásuk nagyon gyenge lett az utóbbi évtizedekben. Európában már 25 évvel ezelőtt panaszkodtak nekem, hogy a németországi magyar katolikus lelkesedés nem tud papot küldeni a vezetőképző táborba, mert a papok épp akkor szabadságra mentek.

GD: A vezetők utánpótlásának nehézségei, valamint az egyház és a cserkészlet kapcsolatának dilemmája mellett a KMCSSZ nemrég tartott közgyűlésének beszámolóiból kiolvasható a helyhiány is. Mennyire súlyos ez a probléma, és hol jelentkeznek leginkább?

LLI: A probléma elsősorban nem a táboroztatással van – arra lehet találni helyszínt, egy állami parkot vagy hasonlót –, a helyhiány év közben, szeptembertől májusig lép fel, amikor hetente egy alkalommal kell egy hely a gyűlésre. Na, most nekünk van egy pár ingatlanunk, de nagyon kevés. Kanadában például nagy segítséget jelentett a jezsuita egyház. Montreálban, Ottawában, Hamiltonban, Torontóban, Vancouverben sok cserkészvezető jezsuita szerzetes volt, az egyház így könnyen befogadta a cserkészteket, adott termet. De sok helyen nincs megfelelő egyházi háttér, és akkor keresni kell egy helyet, ahol a cserkészek tudnak gyűlni. Ez a kínlódás megy mindenhol.

GD: A külföldi magyar cserkészcsapatok legtöbbször egyházi helyiségekben tartják a gyűléseiket?

LLI: Bécsben igen, Linzben igen, Salzburgban nem, Münchenben igen, Stuttgartban igen, Frankfurtban igen, Heidelbergben nem, Berlinben nem, Londonban igen, Észak-Amerikában, Bostonban nem, New Yorkban nem, Clevelandben igen, Chicagóban nem, Los Angelesben igen, Hollywoodban igen, San Franciscóban igen, Vancouverben nem vagyok biztos, Edmontonban igen, Caligaryban igen. Szóval, mint hallod, merném állítani, hogy 60%-ban igen.

GD: Több európai várost is említettél, ami ellentmond azzal a korábbi megállapítással, miszerint az egyház és a cserkészlet kapcsolatának dilemmája elsősorban Nyugat-Európában jelent problémát. Hogyan lehetséges az, hogy a nyugat-európai

vezetők szeretnék a vallási tartalmat csökkenteni a cserkészfoglalkozásokon, miközben a gyűléseiket az egyház által nyújtott helyiségekben tartják?

LLI: Én ezért is nem félek. Amikor a vallási kötelékkel és istenhittel kapcsolatban volt egy nagy vita, én leültem egy darab papírral, és azt mondtam: ezek nem lépnek ki, azok sem lépnek ki, meg emezek sem lépnek ki. Tehát, ha felfüggesztenénk mindenki tagságát Európában, és újra kellene kérni a tagságot, én szerintem háromnegyede a csapatoknak újra belépne ugyanazokkal a feltételekkel.

GD: A cserkészet és az egyház kapcsolata után most beszéljünk a cserkészet és a magyar nyelvoktatás kapcsolatáról. A korábban már idézett braziliai beszámolóban olvastam: *„Tapasztalatunk szerint nem érdemes a magyar nyelvet tanítani cserkészfoglalkozások alatt, hiszen így nem marad elég idő a valódi cserkészfoglalkozásokra [...]”*. Neked mint a KMCSSZ elnökének mi a véleményed erről? Elvárható-e minden országban a magyar nyelv használata a cserkészfoglalkozásokon?

LLI: Ez a probléma elsősorban Dél-Amerikára jellemző. Ausztráliában is gyenge volt a nyelvtudás, de most felerősödött, ott mindenki elfogadhatóan beszél magyarul. Észak-Amerikában ilyen gond nincs és Európában sincs. Alapelvünk, hogyha van hétvégi magyar iskola a közösségben, akkor 14 vagy 16 éves korig kötelező a cserkészeknek a hétvégi magyar iskolába járni. Azonban nem célunk, hogy magyar iskolát futtassunk a cserkészeknek. Célunk, hogy magyarul cserkészkedjünk, hogy a gyerekek magyar élményt kapjanak. Ezáltal természetesen magyar nyelvtudást is kapnak, de nem az írásztalnál vagy az iskolapadban ülve, hanem a tűzrakás, a számháborúzás, a népdalok éneklése közben. Ez nagy általánosságban jól működik a legtöbb helyen, de nem Dél-Amerikában. Ahogyan az argentinai parancsnok, Lomniczy Mátyás is elmondta nekem: hiába beszélnek magyarul a gyerekekhez, ők spanyolul válaszolnak. Ott szintisza magyar gyerek már alig van, legtöbbször egyes házasságból származnak. Nekik problémát jelent eljönni Fillmore-ba, a cserkész táborba, mert ottan pörög a magyar beszéd. De Argentínánál és Brazíliánál is nehezebb a helyzet Venezuelában. Venezuela sajnos egy veszett ügy lett. Mi toleráljuk őket, mert sajnáljuk, ami velük történik. A magyar kormány is próbál segíteni nekik, áthozatja őket Magyarországra. A helyzet akkor sem lesz jobb, ha Madurót [Nicolás Maduro, Hugo Chávez halálát követően, 2013 áprilisától Venezuela elnöke] elteszik, és kialakítanak egy liberálisabb vagy demokratikusabb kormányt, mert a venezuelai magyarok már nem fognak visszamenni oda. Az ottani magyaroknak jobb megélhetési lehetőségeik vannak itt, Magyarországon, és meg is fogják találni a helyüket. Ezek dolgos emberek, nem fognak elveszni, meg fognak tanulni magyarul, és erősíteni fogják a nemzetet. Mi azt mondtuk

Nyisztorné Kristóffy-Jeszenszky Juditnak, aki 83 éves fejjel próbálja még csinálni Venezuelában a cserkészetet, hogy csinálja úgy, ahogyan tudja, mi nem fogunk nyelvi vagy egyéb kérdésekbe beleszólni, tagdíjat sem fogunk kérni tőlük, úgysem tudnák kifizetni. Jelentést írjon, nem kell hazudni benne, írja meg úgy, ahogyan van, mi megértjük, hogy nagyon nehéz most nekik. A világ összes többi részén azonban kezdeményeztük, hogy azokat a gyerekeket, akik nem tudnak magyar nyelven kommunikálni, egyszerűen tanácsolják el a cserkészetből. Volt olyan, hogy régi nagy cserkészvezető elhozta hozzánk az unokáját, a kis Józsikát, aki egy mukkot sem tudott, hogy mi tanítsuk meg magyarul. Közöltük vele, hogy nem tanítjuk meg magyarul, adja be a magyar iskolába, foglalkozzanak vele a szülei, tanuljon meg magyarul, és amikor az alapszintet elérte, akkor majd bevesszük a cserkészetbe. A baj az, hogy amint valaki egy másik nyelven megszólal, mindenki átvált arra, mert az sokkal könnyebb nekik. Látom az unokáimnál is, hogy amikor valaki megszólal angolul, rögtön rákapcsolnak az angolra.

GD: Említetted a fillmore-i cserkésztabort. Beszélnél erről kicsit bővebben?

LLI: Buffalo mellett, Fillmore-ban van a Sík Sándor Cserkészpark. Na, ez olyan, mint a Hárshely volt a magyarországi cserkészletben: Fillmore a nyugati magyar cserkészlet Mekkája. Az egész úgy kezdődött, hogy volt egy ügyvéd, aki anno megvette ezt a parkot a három gyerekének, akik minden nyáron elmentek oda fenyőfát ültetni. Ez az ügyvéd összebarátkozott Ubullal, Kővári Lajossal, aki egy hontalan sas volt, piarista pap. [...] Egyszer jön Ubul, hogy az ügyvéd eladná a telket, és nem akar rajta sok pénzt keresni. Már régen szerettünk volna egy táborhelyet, és ez minden szempontból megfelelt annak. Tudod, Fillmore három nagy konglomeráció, New York, Toronto és Cleveland közepén van, így mindannyiunknak maximum 4–5 óra kocsit. Szóval a négy nagy cserkészvezető, Ubul, Bodnár Gábor, Gerencsér István és Némethy György 1963-ban 40 ezer dollárért megvették ezt a területet úgy, hogy mindegyik lerakott 10 ezer dollárt az asztalra a saját zsebéből, mint adományt a Cserkészszövetségnek. Ezt a parkot azóta is fejlesztjük, éppen most építünk benne egy újabb épületet, melyet a Nemzetpolitikai Államtitkárság is támogat. Jövő nyáron kb. 1000 cserkész fogunk ott táboroztatni 10 napon keresztül.

GD: A 2018. évben más helyszíneken is rendeztetek táborokat: Gold Coastban, Ausztrália keleti partján; Seattle-ben, Washington államban; sőt, még a Margaritaszigeten is, Venezuelában. Ezek hogyan valósultak meg?

LLI: Ezek az együttlétek a Diaszpóra Iskolatábor projektünk keretében valósultak meg. Elmondom ennek a hátterét. Ez úgy született meg, hogy a 2018. évet a hétvégi magyar iskolák évének [2018 a külföldi magyar családok éve volt] minősítette a Nemzetpolitikai

Államtitkárság, és ennek apropóján 1–2 millió forintos pályázati lehetőséget nyújtottak minden hétvégi magyar iskolának, amit ezek fel is használtak. Aztán jöttek azzal, hogy szeretnének egy nagyobb projektet is megvalósítani, aminek kifelé jó sugárzása van. Kérdezték, hogy nem tudunk-e valamit javasolni.

GD: Szóval ezeket, a világ különböző pontjain megszervezett iskolatáborokat a magyar kormány kezdeményezte?

LLI: Ők támogatják anyagilag. Szóval ők jöttek, hogy tudnánk-e valamit csinálni. Én mondtam, hogy visszamegyek a szállodába, és majd jövök egy javaslattal. Mi már ugye 60 éve csináljuk az iskolatábort Fillmore-ban. Ennek az alap elképzelése az volt – ezt még Bodnár Gábor indította el –, hogy a szórványban élő észak-amerikai fiataloknak bepótoljuk, amit szeptembertől májusig egy magyar iskolában kapnának, mégpedig egy cserkészparkba szervezett iskolatáborban. Délelőtt földrajz, néprajz, irodalom, történelem, nyelvtan stb., délután meg kinti foglalkozások a természetben, tehát cserkész, de ezekben az iskolatáborokban nem volt alapkövetelmény, hogy a gyerek cserkész legyen, ide csak annyi kellett, hogy 8 és 14 éves kor közé essen, beszéljen magyarul, és a szülei ki tudják fizetni a tábor díját. Ezt csináljuk 60 éve a Sík Sándor Cserkészparkban. Na most én arra gondoltam, hogy a Nemzetpolitikai Államtitkárság kérésére kidolgozhatnánk egy olyan projektet, ami lényegében az iskolatáborunk kibővítését jelentené: 6 év alatt megcsináljuk ugyanazt 24 helyen világszerte. Kérdeztem, hogy mennyit szánnának erre. Mondták, hogy évi 50 milliót. [...] Ez azért nagy dolog, mert így még többen részt tudnak venni az iskolatáborokban, mert amit eddig is csináltunk Fillmore-ban, arra csak a közelebbi településekről tudtak eljönni. Az a tábor 350 dollárba kerül két hétre. Ha a gyereket beültetted Clevelandben a kocsiba, egy tank benzinedbe kerül az út, de ahhoz, hogy Kaliforniából odarepítsd, 450 dollár a repülőjegy. Szóval én úgy gondoltam, ha a gyerekek nem tudnak eljönni Fillmore-ba, mi visszük hozzájuk az iskolát. A hétvégi magyar iskolák pedagógusai meg nagyon örültek ennek, mert úgy látszik, nekik ehhez nincs elég szervezői tapasztalatuk és anyagi támogatottságuk.

GD: Beszéltél a jelenlegi anyaországi támogatásokról, de mi volt régen? Milyen kapcsolat volt a Külföldi Magyar Cserkészszövetség és Magyarország között az 1989-es rendszerváltás előtt?

LLI: Ez egy rövid válasz lesz: semmilyen.

GD: Az államszocializmus alatt semmiféle kapcsolatotok nem volt Magyarországgal?

LLI: Nem. Mi nem jártunk be a konzulátusra, legfeljebb előtte tüntettünk. Ez volt.

GD: És közvetlenül a rendszerváltás után?

LLI: Hát nézd, az első kormánynál rögtön voltak kapcsolatrendszerünk, mert Göncz is cserkész volt, és Antall is cserkész volt. Gönczcel még a köztársaság kikiáltása előtt találkoztam Bodnár Gábor vacsoraasztalánál. Nem tudtam, hogy ki az az Árpi bácsi. Gáborral nagyban elcseverészték, én meg végighallgattam. Kedves bácsi, milyen érdekeseket mond – gondoltam magamban –, aztán köztársasági elnök lett. Szóval már akkor, a legelején elkezdődött a kapcsolatfelvétel a magyar kormánnyal. Az egy nagyon rendezetlen és nehéz időszak volt olyan szempontból, hogy a Magyarok Világszövetsége is létezett, és nagyon nehéz volt megtalálni, hogy hol kapcsolódjunk. Anyaországi támogatásról akkor még szó sem lehetett. Voltak próbálkozásaink, én jártam a Határon Túli Magyarok Hivatalában is, a Gellért-hegyen, de az inkább azért volt, hogy tudjanak rólunk, hogy tudják, mit akarunk csinálni. Aztán jöttek a Hornék, akkor teljesen lezáródott a dolog.

GD: A Horn-kormány alatt milyen egyeztető fóruma volt a diaszpóraszervezeteknek? Hol konzultáltak egymással?

LLI: A Magyarok Világszövetsége nyújtott erre lehetőséget. Abban mi is részt vettünk. Volt egy megállapodás Csoóri és Bodnár közt arról, hogy a Világszövetség nem indít semmilyen ifjúsági szervezetet, mi pedig nem hozunk létre semmilyen ernyőszervezetet a diaszpórában. Szóval jártam az MVSZ közgyűlésekre, nagyon kellemes valami volt, negyven valahány éves voltam, érdekes volt ott ülni az írók közt és ismerkedni, de az egy sóhivatal volt. Főleg arról szólt, ahogy az erdélyiek és a magyarországiak harcolnak egymással: Patrubány és Csoóri, mi meg figyeltük a periferián, hogyan nyírják ki egymást. Hornék alatt csak ez volt: semmi kapcsolatrendszer, semmi közeledés. Aztán jött az első Orbán-kormány, akkor született meg a Hungarológia Program a Balassi Intézetben, amiben a Külföldi Magyar Cserkészszövetség is részt vett, a mai napig mi koordináljuk. Akkor voltak ilyen pillanatok, hogy Deutsch Tamás mint ifjúsági miniszter elment kórázni a cserkészeinkkel Magyarországon. Szóval elkezdődött a kapcsolatfelvétel. Eleinte nagyon ad hoc volt és szervezetlen. Nekünk akkorra már megvolt a saját tanácskozási testületünk, a Magyar Cserkészszövetségek Fóruma, így mi tudtunk egymással szervezeten tárgyalni. Aztán jött a Medgyessy–Gyurcsány-kormány, amiről csak egy pozitívumot tudok mondani: nem szüntették meg a Balassi Intézetben a Hungarológia Programot. Én akkor Washingtonban éltem, mert a vállalat, ahol dolgoztam, oda küldött, és hát akkor kiküldték oda a Simonyit [Simonyi András, Magyarország washingtoni nagykövete 2002 és 2007 között]. Jött hozzám a helyi csapatparancsnok, hogy „*Imre, most mit csinálunk?*” Hát – mondom neki – építjük

a kapcsolatot a mindenkori magyar kormánnyal! „*Na, de mit csinálunk a karácsonyi ünnepélyen?*” Az Orbán-kormány alatt ugyanis Jeszenszky Géza volt a nagykövet, aki nagy cserkészbarát volt, így a helyi cserkészcsapat karácsonyi ünnepélyét mindig a nagykövetségen tartottuk: mi hoztuk a betlehemest, Gézáék megcsinálták a fát, a kuglófot, vallási énekeket énekeltünk, nagyon szép volt. Most meg féltek, hogy Simonyi alatt ezt nem lehet. Mondom a csapatparancsnoknak: „*Nézd, én bemegyek és megkérdezem tőle, hogy ez a dátum jó lesz-e.*” Így is lett. Amikor láttam, hogy Simonyi bizonytalankodott, mondtam neki, hogy „*Ezt már négy éve így csináljuk, hát most meg akarja szakítani a nagykövet úr a tradíciót, hogy a diaszpóra gyerekei idejöhessenek karácsonyt ünnepelni?*” S akkor mi szépen kinyomtattuk az énekeket, a cserkészek megjöttek egyenruhában az ünnepélyre, ott voltak a szülők, és ott volt Simonyi is. Leült mellém, mondtam neki: „*Tessék, itt van a szöveg, biztosan nem ismeri, de próbálja meg énekelni.*” És ő ezt szépen, diplomatikusan végigülte minden évben, még a Gyurcsány idejében is. [...] Aztán Gyurcsányék elmentek, és jöttek az Orbánék, beindult a Diaszpóra Tanács és a Nemzetpolitikai Államtitkárság programjai, ettől kezdve sokkal egyszerűbb lett a dolog. Egyszer, még az elején Gál András Levente megkért, hogy menjek be hozzá. Úgyis jöttem Magyarországra, hát bementem, és a titkárnője odaszólt nekem, hogy „*a lányom is cserkész, mit hozhatok magának?*” Ekkor kezdtem érezni, hogy itt változnak a dolgok. [...] A jelenlegi kormánnyal nagyon könnyű együttműködni. Legyen szó bármilyen közösségépítésről, hogyha bemegyünk és kérünk valamit, akkor rögtön fogadják a kérésünket. A bizalom megvan, mert tudják, amit mi csinálunk az értékes, az összmagyar cserkészlet értékes. Becsületes emberek csinálják, mi nem a saját zsebünkre dolgozunk, a közösségért tesszük, amit teszünk, és fel is tudunk mutatni pozitív eredményeket.

Budapest, 2019. május 13.

RESUME

János PACH

Why Is the Autonomy (Concept) Useful for Us?

The inclusion of minorities in decision-making and their effective participation in public life can be implemented through various forms and degrees of *territorial and non-territorial autonomy*. In this paper, I present the theoretical framework for these two concepts. By summarizing the different approaches of the concept to autonomy, I present the possibilities that can be applied in the case of territorially compact or dispersed communities, that is, the difference between territorial and non-territorial autonomy. The study covers in detail the historical roots of non-territorial autonomy and its conceptual diversity. I interpret the different concepts (*personal, cultural, functional and administrative autonomy*) and discuss the variety of non-territorial autonomy from consultative bodies to cultural and educational institutions, political representation, and various forms of self-government. Finally, I try to answer the question whether the various concepts of autonomy help to appropriately map, understand and address minority issues, and thereby become an independent paradigm in our discipline.

János FODOR

The Hungarian Research for Self-Organization Strategies in the Transition Period of Changing Sovereignties in Transylvania

This paper tries to reflect on the issue of the self-organizing Hungarian political elite in Transylvania during the period of changing sovereignties between 1918–1922. By the autumn of 1918, it became clear that the Austro-Hungarian Empire had lost the war, and in 1920, the Treaty of Trianon awarded Transylvania to the Romanian Kingdom. Several international and internal political processes rendered the chronology of 1918–1920 especially intense and cluttered. The Empire suffered not only a military but also a political

collapse. With the dissolution of the dual monarchy, the regime change was followed by the change of political rule. Furthermore, as a result of Wilson's 14 points, various national demands made their appearance. Proposing a democratic system, the Károlyi government dealt unsuccessfully with the national issue. The Hungarian community living in Transylvania had to come up with different political strategies to adapt with the changed situation. One of these strategies was to hold national assemblies (similar to the Romanian assembly on 1st December at Gyulafehérvár/Alba Iulia), in Marosvásárhely (Târgu-Mures), and Kolozsvár (Cluj), but both proved to be unsuccessful because of the Romanian military presence. The second political attempt was to integrate and interact with the Romanian political system, as fast as possible (starting in 1919), however, this approach did not have the necessary support of the majority of the Hungarian political elite. The final debate followed the signing of the Trianon treaty, and resulted in giving up political passivism. This led to the 1922 elections, which resulted in the Hungarian community's organization its own legitimate national Hungarian Party.

Márton TONK

Factors Determining the Strategy of Hungarian Higher Education in Romania: Demographic and Educational Challenges

The purpose of this study is to analyse the current problems and challenges of Hungarian language education policy in Romania. A part of the challenges connected to Transylvanian Hungarian higher education are identical to those characteristics that the Romanian, or more generally the entire European system of university education reflects. Therefore, we briefly present some of the consequences and challenges of the so-called "Bologna Process" regarding higher education. Simultaneously, the special features of Transylvanian Hungarian higher education receives the attention of the larger part of our study. It focuses on the Hungarian language university education system, connected to kin-state policy, demographics and minority rights. What does the Transylvanian Hungarian minority and the higher education institutional system offer? The analyses can obviously not ignore the "topos" of the independent, Hungarian language state university and its dilemmas and challenges are also briefly presented in the study.

Klára KOVÁCS – Katalin PALLAY

**Commitment to Motherland and Sense of National Identity among
Former Transcarpathian Students of the International Preparatory
Institute**

We present the relationship between the homeland commitment and its relationships to mobility for study purposes. The survey compares the sense of national identity and commitment to motherland of Transcarpathian Hungarian students who attended the International Preparatory Institute. It compares those students who returned to Transcarpathia and former students who settled in Hungary or abroad. We examine the link between Hungarian consciousness, commitment to the homeland and student mobility. In this section we focus on the mobility of Transcarpathian students. The study found that academic mobility shows an increasing tendency in the case of those programs that cannot be studied in Hungarian in Transcarpathia. Furthermore, the study examines the sociocultural and demographic factors affecting these decisions. As a conclusion, the results and implications of the survey are presented.

Dániel GAZSÓ

Diaspora Interviews

“...most of the diaspora organizations were founded by scouts” Dániel Gazsó interviews
Imre Lendvai-Lintner

SZÁMUNK SZERZŐI

FODOR János

Történész, egyetemi tanársegéd, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Történelem és Filozófia Kar, Magyar Történeti Intézet

GAZSÓ Dániel

Kulturális antropológus, kutató, Nemzetpolitikai Kutatóintézet; külső óraadó, Nemzeti Közszoigalati Egyetem, Államtudományi és Közigazgatási Kar

KOVÁCS Klára

Szociológus, oktatáskutató; egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem

PACH János

Szociológus, politológus, társadalomkutató; PhD fokozatát 2019-ben a Pécsi Tudományegyetem Interdiszciplináris Doktori Iskolájában szerezte

PALLAY Katalin

PhD-hallgató, Debreceni Egyetem; tanársegéd, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

TONK Márton

Filozófiatörténész, egyetemi tanár; Sapientia EMTE Nemzetközi Kapcsolatok és Európai Tanulmányok Tanszék; a Kolozsvári Kar dékánja; az egyetemi Szenátus elnöke